

A HONVÉDSÉG FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETE

ANNAK FELÁLLÍTÁSÁTÓL NAPJAINKIG.

1868—1898.

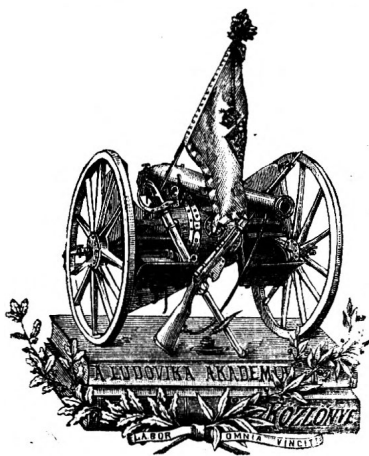
IRTA

SZURMAY SÁNDOR

M. KIR. HONVÉD ŐRNAGY.

KIADTA

A LUDOVICA AKADEMIA KÖZLÖNYE.

BUDAPEST, 1898.

Minden jog fentartva.

I. Ferencz József.

ELŐSZÓ.

Egy régen érzett hiányt vélek pótolni, a midőn a magyar honvédségi intézmény fejlődési történetét, annak föllállításától a mai napig röviden, áttekinthetően és teljesen hiteles adatok nyomán megírva, ezennel a nyilvánosságnak átadom.

E nemzeti intézményünk keletkezése úgyszólván semmiből és annak kezdetleges berendezése a felállításkor épp oly tanulságos és érdekes, tehát megörökítésre méltó, mint annak a tökéletesség felé haladó további fejlődése. Megírásra méltó pedig annál is inkább, mert a fejlődési menet folyamán honvédségünk egyrészt oly óriási átalakulásokon ment keresztül, hogy a mostani szervezetben a régít, az eredetit már fölismerni sem lehet és másrészt, mert mióta annak föllállításához az első intézkedések megtételtek, már 30 év is elmúlt, tehát az évek oly hosszú sorozata, hogy sok, a föllállítással és fejlődéssel összefüggő érdekes részlet felkutatása máris sok nehézséggel járt, gyakran pedig éppen lehetetlen volt.

Hiszen tudjuk, hogy például a kiképzés, de különösen a szolgálatkezelés körüli eljárás a 60-as évek végén és még a 70-es évek elején is minden irányban egységesen rendezve nem volt, de nem is lehetett, mert ennél fontosabb teendők maradtak az erre hivatott körökre. Így azután megesett, hogy a szerves test nagyságánál fogva épp a felállításkor és a fennállás első éveiben sok irányban az eljárás részleteinek szabályozása az illető parancsnokok saját belátására volt bízva és épp ily részleteknek kikutatása sok esetben ma már a legnagyobb fáradozás mellett is lehetetlennek bizonyult.

Föladatom megoldásánál hasznos munkát véltem teljesíteni, a midőn e nemzeti intézményünk keletkezésének, a föllállítás lefolyásának, az idők folyamán beállott szervei módosításoknak, valamint a jelenleg fennálló viszonyoknak lehető tömör, de kimerítő leírása mellett, egyúttal azon indító okokat is vázoltam, melyek majdnem minden évben a szervezetnek egyik-másik irányban bekövetkezett megváltoztatását előidézték.

E mellett a munka céljára való tekintettel a főszó a honvéd-hatóságok, parancsnokságok, csapatok és intézetekre fektettetett, míg a különleges szolgálati ágak és a fentartás gépczete csak olyan terjedelemben tárgyalatott, a mint a szükség azt a keret teljessége érdekében megkívánta.

A munka kiegészítő részét képezik az öltözeti és felszerelési képek, melyek részint színnyomatú, részint pedig szövegbeli ábrák alakjában a honvédséget külső megjelenésében is megörökíteni hivatvák.

Hogy végül a jelen munkával nemcsak honvédségünknek a szóban-forgó időszakra eső belső berendezését és állapotát ismertessem, hanem hogy megkönnyítsem annak idején — ismét néhány évtized múltán — a munka folytatását, továbbá, hogy e könyv egyúttal a honvédségnek egy szolgálati használatra alkalmas segédeszközt is nyújtson, a jelenlegi szervezet tárgyalásánál (III. fejezet) a honvédségi »Rendeleti Közlöny« azon számaát is feltüntettem*, melyekben az illető »Szervi határozványok«, illetőleg »Utasítások« a szükséges bővebb részletekkel felfalálhatók.

Hálával emlékszem meg e helyt Baitz József, Tabajdi Kálmán és Breit József honvéd-százados urakról, valamint körpényesi Kontz Sándor honvéd-főhadnagy úrról, a kik e munka megírásánál általában és különösen a feldolgozott adathalmaz kikutatásánál igen hathatós támogatásban részesítettek, hálásan emlékszem meg továbbá a Ludovika Akadémiai Közlöny szerkesztőségéről, mely — áldozatot nem kimélve — e munka kiadását lehetővé és könnyűvé tette.

Csak kötelességet teljesítek, a midőn mindezeknek ez úton is legjobb köszönetemet kifejezem.

Budapest, 1898. október havában.

A szerző.

* Lábjegyzetekben.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Előszó	3
Bevezetés	9

I. FEJEZET.

A honvédség föllállítása.

A) Törvényes határozmányok a honvédség rendeltetésére, szervezésére és kiegészítésére nézve	11
B) Általános szervezés	14
1. Központi vezetés	14
a) honvédelmi ministerium	14
b) honvéd főparancsnokság	19
2. Magasabb parancsnokságok és törzsek	20
Honvéd kerületi parancsnokságok	21
Honvéd dandárparancsnokságok	22
3. Csapatok	23
a) gyalogság	23
b) lovasság	26
c) tüzérség és egyéb csapatok	29
d) szórólöveg-osztagok	29
C) A tiszti és altisztikar kiegészítése. Kiképzés	31
1. Tisztikar	31
2. Csapatkiképzés és altisztikar	36
3. Fegyvergyakorlatok	37
D) A csapatok szükségletének beszerzése.	
Honvédségi intézetek	38
Honvéd fegyverátvételi bizottság	39
Honvéd főruharaktári bizottság	40
E) Elhelyezés és elszállásolás	41
F) Közigazgatás	42
a) gazdaszatkezelés	42
b) különleges kezelési ágak	43
Egészségügy	44

	Oldal
Igazságügy	45
Állategészségügy	45
G) Öltözet és felszerelés	46
Gyalogság	46
Lovasság	46
Szórólövegek	47
Hadbírák	47
Orvosok	47
Kezelőtisztek	47
Hadbiztossági és számvevőszéki tisztek	48
Állatorvosok	48
Visszapillantás a felállítás történetére ...	48

II. FEJEZET.

A honvédség fejlődése az 1890. évig.

A) A honvédségre vonatkozó törvényes határozmányok kiegészítése és módosítása ...	50
B) Általános szervezés	52
1. Központi vezetés	52
a) Honvédelmi ministerium	52
b) Honvéd főparancsnokság	56
c) Honvéd lovassági felügyelő	57
2. Magasabb parancsnokságok és törzsek	57
a) Honvéd kerületi parancsnokságok	57
b) Dandárparancsnokságok	57
Honvéd gyalog - dandárparancsnokságok	58
Honvéd lovas - dandárparancsnokságok	58
3. Csapatok	58
a) gyalogság	59
b) lovasság	62
c) szórólöveg-osztagok	64

	Oldal
C) Kiképzés	65
1. Tisztikar	65
2. A tényleges tisztek továbbképzése	69
3. Csapatkiképzés és altisztikar	73
a) Gyalogsapatok	73
b) Lovas csapatok	74
c) Altisztek és a legénység kiképzése	75
4. Fegyvergyakorlatok	76
D) A csapatok szükségleteinek beszerzése.	
Honvédségi intézetek	78
Honvéd főruharaktári bizottság	79
Honvéd fegyverzeti és lőszerbizottság	79
E) Elhelyezés és elszállásolás	80
F) Közigazgatás	81
a) gazdaszatkezelés	81
b) különleges kezelési ágak	83
Egészségügy	83
Igazságügy	83
Állategészségügy	84
G) Öltözet és felszerelés	84
Gyalogság	84
Lovasság	84
Helyi alkalmazásbeli tisztek	86
Honvéd lelkészek	86
Hadbírák	86
Orvosok	86
Kezelő tisztek	87
Hadbiztossági tisztviselők	87
Számvevőrségi »	87
Állatorvosok	87
Egyéb honvéd tisztviselők	87
Ludovika akadémia hallgatói, illetőleg növendékei	87
Visszapillantás az ezen időszak alatti fej- lődés történetére	87

III. FEJEZET.

A honvédség fejlődése az 1890-ik évtől 1898-ig. Jelenlegi szervezet.

A) Az új honvédségi törvény	90
B) Általános szervezés	92
1. Központi vezetés	92
a) honvédelmi ministerium	92
b) honvéd főparancsnokság	94
c) honvéd lovassági felügyelő	94
2. Magasabb parancsnokságok és törzsek	95
a) honvéd kerületi parancsnokságok	95
b) honvéd dandárparancsnokságok	95
3. Csapatok	96
a) gyalogság	96

b) lovasság	98
4. Honvéd kiegészítő parancsnokságok	100
5. Honvéd térparancsnokság Budapesten	100
6. Honvédségi intézetek	101
a) Honvéd közp. fegyvertár Budapesten	101
b) Honvéd lőszerbizottság Pozsonyban	101
c) Honvéd közp. ruhatár Budapesten	102
d) Honvéd egészségügyi intézetek	102
C) Kiképzés	104
1. Tisztikar, Honvéd nevelő és képző int.	104
2. A tényleges tisztikar továbbképzése	112
3. Csapatkiképzés és altisztikar	116
a) Gyalogsapatok	116
b) Lovasság	117
c) Altisztek és a legénység kiképzése	118
4. Fegyvergyakorlatok	121
D) Honvéd bíróságok	122
E) Elhelyezés és elszállásolás	123
F) Gazdaszatkezelés és számvitel	124
G) Külön honvédségi állománycsoportok	125
a) Helyi alkalmazású tisztek	125
b) Honvéd-lelkészek	125
c) » hadbírói tisztikar	126
d) » orvosi tisztikar	126
e) » kezelőtisztek	127
f) » hadbiztossági tisztviselők	127
g) » számellenőrző tisztviselők	127
h) » állatorvosi tisztviselők	128
i) Egyéb honvéd tisztviselők	128
H) Öltözet és felszerelés	128
Gyalogság	129
Lovasság	129
Helyi alkalmazásbeli tisztek	129
Lelkészek, hadbírák, orvosok és ke- zelőtisztek	129
Hadbiztossági tisztviselők	129
Számvivőrségi tisztviselők	130
Élemezési, gyógyszerészeti, építő- szeti számvivőrségi tisztviselők és állatorvosok	130
Honvéd karmesterek	130
Nevelő és képzőintézetek növendékei	131

Függelék.

A magyar koronaörség	132
A magyar népfőlkelés	133
A magyar csendőrség	138
Zárszó	140
Kimutatás a magasabb honvéd parancsnokokról.	

Mellékletek.

1. sz. *melléklet.* *Kimutatás* a honvéd gyalogzászlóaljak és lovasszázadok elnevezéséről és állomásairól, valamint azoknak beosztásáról a honvédkerületek kötelékébe az 1869. évben történt felállításuk alkalmával.
2. sz. *melléklet.* *Kimutatás* a honvéd gyalogzászlóaljak, lovasszázadok és szórólöveg-osztagok beosztásáról a honvédkerületek és dandárok kötelékébe, valamint azok állomásairól az 1873. évben, a midőn a csapatok felállítása befejeztetett.
3. sz. *melléklet.* *Kimutatás* a honvéd lovascsapatoknak békehadrendszerinti beosztásáról az 1874. évben az ezredparancsnokságok felállításakor.
4. sz. *melléklet.* *Kimutatás* a honvéd gyalogcsapatoknak féldandár- és dandárkötelékbe való beosztásáról az 1886. évben a féldandárparancsnokságok felállítása alkalmával.
5. sz. *melléklet.* *Kimutatás* a magyar kir. honvéd gyalogezredek beosztásáról, elnevezéséről és békeelhelyezéséről az 1898. évben.
6. sz. *melléklet.* *Kimutatás* a magyar kir. honvéd huszárezredek beosztásáról, elnevezéséről és békeelhelyezéséről az 1898. évben.
7. sz. *melléklet.* Vázlat a honvédcsapatok elhelyezéséről az 1869. és 1898. évben.
8. sz. *melléklet.* Átnézet a magyar kir. honvédség fejlődésének főbb mozzanatairól.

BEVEZETÉS.

Az osztrák-magyar monarchiának 1867-ben alkotmányos alapon bekövetkezett belső újjáalakítása egyrészt az addig fennállott alkotmányváltások megszüntetéséhez, másrészt pedig a haderőnek teljes — katonai és politikai tekintetek, de főleg az 1866-iki hadjáratok évtizedében szerzett tapasztalatok által indokolt — újjászervezéséhez vezetett.

A magyar honvédség is — épp úgy, mint Ausztriának hasonló intézménye — ezen nagy politikai és katonai reformoknak köszöni keletkezését.

A közös védelem, mely ezen időpontig csupán a császári királyi osztrák hadseregnek képezte feladatát, a *pragmatica sanctio* szellemének megfelelően jövőben egy császári és királyi közös hadsereg volt ruházandó, mely hadsereg Ausztria és Magyarország által alakilag is közösen állítandó fel és közösen tartandó fenn, míg ellenben ezen két állam függetlensége és alkotmányos önállósága a haderő ügyeiben is, részint a közös hadsereg és haditengerészetre nézve a törvényhozó testületeket megillető jogokban, részint pedig egy-egy külön, önálló és a közös hadseregtől független honvédségnek Ausztriában és Ma-

gyarországban történő létesítésével volt kifejezésre hozandó.

A midőn az 1867. évi február hó 17-én a felelős magyar ministerium az 1848-ik évi III. törvényczikk értelmében kinevezetett, a véderő-intézménynek kilátásba helyezett közeli és már sürgőssé vált átalakításához, különösen pedig a magyar honvédség létesítéséhez is Magyarországon az első alaki lépés meg volt téve.

Már a következő 1868-ik évben a törvényhozó testületek Ausztriában és Magyarországon az időközben szentesített kiegészítési törvény (1867. évi XII. törvényczikk december hó 24-éről) alapján a kormányok által benyújtott védtörvényjavaslatokat alkotmányosan tárgyalhatták és 1868. évi december hó 5-én ezen javaslatok, mint a »véderőről« szóló 1868. évi XL. törvényczikk és, mint »a honvédségről« szóló 1868. évi XLI. törvényczikk legfelsőbb szentesítést nyertek.

Ezzel a törvényes alap meg volt vetve, hogy a *conscriptio* útján kiegészített eddigi osztrák császári hadsereg Ausztria és Magyarország dualizmusának megfelelően mint császári és királyi közös hadsereg az általános védkötelezettségen alapuló újvédő-alkotmány értelmében újjászerveztessék, de

a magyar honvédségre nézve is elhangzott a teremtő szó, melynek értelmében ezen — állampolitikai tekintetből a többi nagyhatalmak hasonló intézményeitől teljesen elütő — seregcsoport felállítása sajátyszerű szervezésével kezdetét vehette.

Ez utóbbinak, vagyis a magyar honvédség fölállítási és fejlődési történetének szenteltük az alábbi sorokat.

Már e helyt kiemelendő, hogy, habár honvédségünk neve azon honvédcsoportokra emlékeztet, melyek az 1848/49-ik években felállítva voltak, ezen mozgalmas hadi évek hasonló alakzataitól a fiatal intézmény a néven, a magyar szolgálati nyelven és sok akkoriban alkalmazott honvéd-tiszten kívül mit sem vett át.

Éppenséggel nem lehet tehát az 1848-ki vagy Magyarországnak bármely más régebbi védőrendszerének kifejlesztéséről a most létező honvédségi intézményre beszélni, nem pedig annál kevésbé, mivel úgy a szervi kötelék, valamint mindenemű összefüggés, de még az idő- és tárgybeli folytonosság is, mely a jelent a multhoz áthidalhatná, hiányzik.

Mindazon tényezők, melyek a magyar honvédség felállításához és fennállásához fűződnek, ezek szerint újonnan voltak létesítendőek és életbeléptetendőek!

Mindenekelőtt tehát a honvédségi törvényben letett és az általános szervezést felölelő alapelvek voltak kiépítendőek, a

szervezet főalkotórészei: a hatóságok, parancsnokságok és harceszközök, továbbá a fentartás gépezete, nevezetesen ennek a személyi harceszközök és lovak kiegészítésére és kiképzésére vonatkozó ága, nemkülönben annak a hadieszközök: a fegyverzet és lőszer, a vonat, a felszerelés, a ruházat, élelmezés és elhelyezést érintő része alapjából volt létesítendő és végül a gazdaszatkezelési, a számellenőrzési, az egészségügyi, állategészségügyi, igazságügyi stb. szolgálat is újonnan volt szervezendő.

A kezdet kezdetén éppen csak névleg meglevő központi hatóság: a magyar honvédelmi ministerium szervezésével kellett tehát a nagy művet megkezdeni, hogy az azután a többi szervek és életfeltételek fokozatos létesítésével befejeztessék.

A könnyebb áttekinthetőség érdekében véderőnk ezen fiatal tényezőjének fejlődési történetét három fejezetre fogjuk osztani és az elsőben annak tulajdonképeni felállítását és keletkezését, vagyis az alapvető munkát leírni, a másodikban pedig a további fejlődést és kiépítést 1890-ig és végül a harmadikban a haladást 1890-től kezdve a mostani szervezet eléréséig; az ezen munkához csatolt függelék pedig a magyar honvédséggel szoros kapcsolatban levő magyar koronaőrség, továbbá a magyar népfölkelés és a magyar csendőrség multjával, illetőleg fejlődésével lesz hivatva röviden leszámolni.

József főherczeg, a m. kir. honvédség főparancsnoka.

I. FEJEZET.

A honvédség föllállítása.

Az 1868. évi XLI. törvényezikk értelmében a honvédség gyalog- és lovascsapatokból volt alakítandó és előbbi fegyvernem számára a »zászlóalj«, utóbbi számára pedig a huszár illetőleg dzsidás »század« állapított meg szervezési csapategység gyanánt. Több gyalogzászlóalj és lovasszázad elhelyezésük szerint egy-egy főhatóság — a honvédkerületi parancsnokság alá volt rendelő és az egész honvédség számára mint központi főhatóság a honvéd-főparancsnokság, mint legfelsőbb honvédfőhatóság pedig a honvédelmi ministerium volt a honvédség összes ügyeinek vezetésére hivatva. A honvédség számára később beszerzett szórólövegek (lásd: »3. Csapatok« alatt *d*) pontot) szervezési egységét a négy lövegből álló »osztág« képezte.

Még mielőtt azonban az említett csapatok, parancsnokságok és hatóságok felállítására és szervezésére áttérnénk, szükséges a honvédségre vonatkozó azon törvényes rendelkezések ismertetése, melyek a honvédségi védőintézmény helyzetét a fegyveres erő keretén belül, annak rendeltetését, kiegészítési módját stb. megvilágítják.

A) Törvényes határozványok a honvédség rendeltetésére, szervezésére és kiegészítésére nézve.

Az 1868-ik védtörvények szerint a közös hadsereg, a haditengerészet, a honvédség és a népfölkelés képezik Ausztria-Magyarország fegyveres erejét.

A magyar honvédség, mint a fegyveres erőnek akkor még csak kiegészítő része, háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, békében kivételesen a belrend és biztosság fentartására is van hivatva.

Ha háború veszélye fenyeget, a honvédség összehívása és mozgósítása részben, vagy egészben csak Ő Felsége a király rendeletére történhetik a felelős honvédelmi minister ellenjegyzése mellett.

A honvédség kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható; de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges.

Csak az országgyűlés együtt nem létében, s ha a halasztásból veszély származhatnék, rendelheti Ő Felsége, az ország összes

ministeriumának felelőssége s az ország képviselőinek, annak legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett a honvédséget az ország határain kívül is.

A honvédtisztek tiszti fokozatuk szerint egyenlők a közös hadsereg tisztjeivel; ugyanazon fokozatbeliek között a hadseregbeli tiszttel illeti az elsőbbség.

A honvédség szolgálati és vezénylő nyelve a magyar, zászlója Ő Felsége nevének jelvényei mellett az ország színeit és a magyar állam címérét viseli.

Horvát-Szlavon- és Dalmátországokban a honvédség vezénylő nyelve a horvát, zászlója Ő Felsége névjegye mellett Horvát-Szlavon-Dalmátországok egyesült színeit és a magyar állam címérét viseli.

Egyébiránt a katonai jelvények, rangjelzetek, a felszerelés és felfegyverzés, valamint a szolgálati és gyakorlati szabályzatok a honvédségnél és a közös hadseregnél egyenlők.

A honvédség tisztjei és legénysége szolgálati idejük tartama alatt, béke idején úgy, mint hadkészültségben és háború idején ugyanazon illetékekben részesülnek, a melyekben a hadseregbeliek.

A háborúban, vagy egyáltalában tényleges szolgálatban rokkanttá lett honvédtisztek és honvédek ugyanazon ellátásban részesülnek, a melyek a közös hadsereg nézve e tekintetben előírva.

Ugyanezen kedvezmények kiterjednek az ellenség előtt elesett, vagy sebeik következtében elhalt honvédtisztek özvegyeire és árváira is.

A honvédség összes költségei a honvédelmi minister tárczáját terhelik, azon költségeket azonban, melyek a honvédségnek hadi célokra lett mozgósításából s alkalmazásából erednek, a közös hadügyminister tárczája viseli.

Ő Felsége a honvédség főparancsnokát a honvédelmi minister meghallgatása után közvetlenül, a többi tiszteket ellenben, béke idején a honvédelmi minister, háború idején pedig a parancsnokló fővezér előterjesztésére nevezi ki.

Az ország alkotmányának megfelelő fenti törvényes határozványok megszabták azon keretet, melyen belül a magyar honvédség mint a közös hadseregtől független és az önálló magyar államiságot kifejező nemzeti hadsereg a legmagasabb trón és a haza, valamint a *pragmatica sanctio* szellemében az egész monarchia védelmére szervezendő és fentartandó. De ezen rendelkezések egyuttal biztosították a jövőre nézve is honvédségünknek azon jelleget, mely ezen intézményt mint a fegyveres erőnek most már egyik integráns részét magasztos hivatásának megfelelően megilleti.

A személyes harczeszközök, vagyis az emberanyag kiállítására és a védkötelezettség teljesítésére vonatkozólag az 1868-iki törvényekben foglalt elvek úgy a hadseregre, valamint a honvédségre nézve is a modern védőrendszert, azaz az *általános és minden védképes állampolgár által személyesen teljesítendő védelmi kötelezettséget állapítja meg*. A seregszervezet pedig úgy a hadseregnél, valamint a honvédségnél is a *keretrendszer* elvére van fektetve.

Az állampolgárokkal szemben támasztott mindazon követelmények, melyek a véd- és állítási kötelezettséget érintik, már a hadkiegészítés keresztülvitelének módjára — nevezetesen a hadkötelesek állítása és besorozására — való tekintettel is, elvileg a hadsereg és honvédségnél azonosan voltak megállapítandók.

Különleges rendelkezések voltak azonban szükségesek a *szolgálati kötelezettség* tartamára és a sorozás alkalmával *védképes-*

nek talált hadkötelesek beosztására nézve, mivel *azoknak egy része* — az összes európai nagyhatalmak hadkiegészítő rendszereitől elütőleg — 12 évi honvédségi szolgálati kötelezettséggel *közvetlenül a honvédséghez* volt beosztandó.

Ezen védrendszerünket jellemző utóbbi törvényes rendelkezésagyakorlatban akként volt ezelőtt fogatosítandó, hogy a közös hadsereg számára megállapított évi ujonczjutalék, valamint ugyanannak évi póttartalék jutalékának teljes fődözete után megmaradó védképes hadkötelesek fölöslege a honvédséghez nyerve beosztását.

A honvédséghez közvetlenül besorozott és kereteinél katonailag kiképzendő fentemlített fiatal hadköteleseken kívül a honvédség kiegészítése még azon idősebb embereknek a honvédséghez való törvényszerű áthelyezése által történt, a kik három évi sorhadi és hét évi tartalék szolgálati kötelezettségüknek a közös hadseregben már eleget tettek és a kik két éven át még honvédségi kötelezettség alatt állottak.

Végül a honvédségbe való belépés még oly önkénteseknek is meg volt engedve, kik hadseregbeli szolgálati kötelezettségüknek már eleget tettek.

A honvédlegénység tehát korra és minőségre nézve főképen kétféle elemből állott és pedig:

azon két évfolyam egyéneiből, kik a hadsereg tartalékából áthelyeztettek, tehát a közös hadseregnél képeztettek ki és

tizenkét sorozó évfolyam oly egyéneiből, kik a honvédséghez közvetlenül soroztatnak be és onnan nyerték kiképeztetésüket.

A honvédségnél teljesítendő *tényleges szolgálati kötelezettségre* nézve a törvény akként intézkedett, hogy a honvédujonczok az állandósított (tényleges) gyalog- (lovas-) századoknál begyakorlandók s nyolcz hetet

meg nem haladó betanítatásuk után a szükséghez képest, vagy a törzsek és századok legénységének fölváltására alkalmazandók, vagy szabadságra bocsájtandók.

A legénységnek igen kis része tehát rendszerint az egyik ujonczkiképzési időszak kezdetétől a következő időszak befejezéséig, vagyis legfőlebb 14 hónapon át (az első években azonban sokkal rövidebb időn keresztül) volt tényleges szolgálatban, túlnyomó része pedig már nyolczheti kiképzés után szabadságoltatott.

Ezen tényleges szolgálaton kívül a honvéd-gyalogság legénysége az *őrsi fegyvergyakorlatokon* való részvételre volt kötelezve és pedig:

a) évenként két hétig tartó századgyakorlatra és

b) minden másodk évben három hétig tartó zászlóalj-gyakorlatra.

Hasonlólag a honvédlovasság legénysége is minden évben 2—3 heti fegyvergyakorlatra volt köteles bevonulni.

A honvédség egyelőre *póttartalék* fölött nem rendelkezett és az *egyévi önkéntesi intézménynek* behozatala is csak egy későbbi időpontnak volt föntartva. (1882. évi XXXIX. t.-cz.)

A *kiegészítés és nyilvántartás* szempontjából a magyar korona országainak területe kezdetben 82 zászlóalj-járássra (köztük négy horvát) osztott. Minden zászlóalj-járás a honvédgyalogság szerveztének megfelelően, ezenfelül négy századjárássra oszlott, mely utóbbiakban a járás-örrmesterek végezték a nyilvántartási teendőket.

A honvédzászlóalj-járások alakításánál a törvényhatóságok (megyék, székek, vidékek, városok stb.) terjedelme, népessége és azon arány, a melyben a seregredek alakításá-

hoz és kiegészítéséhez járulnak, voltak irányadók.

A honvéd-lovasszázadok (az első felállításnál 32) mindegyike egy vagy több zászlóalj-járásból nyerte kiegészítését.

A honvédzászlóalj és lovasszázadok azon seregredekkkel, melyeknek kiegészítési területével járásuk összesett, semmi kapcsolatban nem állottak.

Fiume város és annak környéke a honvédség kiegészítése szempontjából 1871 óta önálló járást képezett és az abból besorozott ujonczok az ugyanez évben felállított *fiumei honvédszázadhoz* osztattak be. Nyilvántartási ügyekben e század a nagykanizsai 77. honvédzászlóaljhoz volt utalva.

1872-ben a honvédzászlóalj-járások száma az újonnan felállított honvédzászlóaljaknak megfelelően négygyel, 1873-ban pedig újólág hattal, tehát 92-re szaporítottatott. (Lásd gyalogságot.)

A sorozásoknál mint honvédségi képviselő és a sorozóbizottság tagja azon zászlóalj parancsnoka szerepelt, melynek területéhez az illető sorozójárárs tartozott.

B) Általános szervezés.

1. Központi vezetés.

a) Honvédelmi ministerium.

Az első felelős magyar ministeriumnak 1867-ben történt kinevezésével a honvédelmi ministerium teendőinek vezetése addig is, míg az egész védrendszernek halasztást nem tűró átalakítása alkotmányos úton meg fog állapíttatni és egyzersmind mindazon teendők, mikre a magyar ministerium hatásköre kiterjed, szabatosan meghatározatnak, ideiglenesen a magyar ministerelnökre, Andrassy Gyula grófra ruháztatott.

Ezen ministerium tevékenységi köre első, kezdetleges, csakis két ügyosztályból álló szervezésével természetsszerűen első sorban a védtörvényjavaslatok előkészítésénél való közreműködésre, továbbá a létesítendő honvédség szervezetére vonatkozó általános alapelvek megállapítására és végül egyes, a felosztalt helytartósági tanácstól átvett katonai ügyek lebonyolítására szorítkozott.

Mint a honvédség fölállításának általában, úgy a honvédelmi ministerium végleges szervezésének alapját is az 1868-iki védtörvények adták, melyek ezen ministeriumnak nagyfontosságú hatáskört és kiváló állást biztosítottak.

Ezek szerint a honvédelmi minister általános kötelmeihez tartozott: a védtörvények végrehajtása, az ujonczozási ügyek, az általános védkötelezettség teljesítésének ellenőrzése, a védkötelezettség teljesítésénél törvényesen megengedett kedvezmények odaítélése, az elhelyezés és elszállásolás békében, országos fuvarok biztosítása stb. stb.

Különleges kötelmeihez tartozott pedig a magyar honvédség felállítása és fentartása, miért is a magyar honvédség összes ügyei hatáskörébe utaltattak.

Mindezen ügyek központi vezetésére nézve a honvédelmi minister Ő Felségének és a magyar törvényhozásnak személyesen felelős.

A minister helyettesítésére a honvédelmi államtitkár van hivatva, kit a minister előterjesztésére Ő Felsége nevez ki.

Azon sokoldalú és fontos ügyek, melyek a védtörvényekkel a honvédelmi minister hatáskörébe utaltattak, sürgősen szükségessé tették a vezetése alatt álló és ezen ügyek feldolgozására hivatott honvédelmi ministerium tetemesen kibővített szervezését.

Ez valóságban rögtön a védtörvények szentesítése után meg is történt és az 1869-iki év kezdetén a ministerium új szervezése már életbe is lépett, még pedig a következő alakban:

két ügyosztálylyal, a védtörvény és az ezzel kapcsolatos törvényekből kifolyó összes egyéb ügyek végzésére pedig két polgári ügycsoport összesen négy ügyosztálylyal állíttatott fel.

Andrássy Gyula

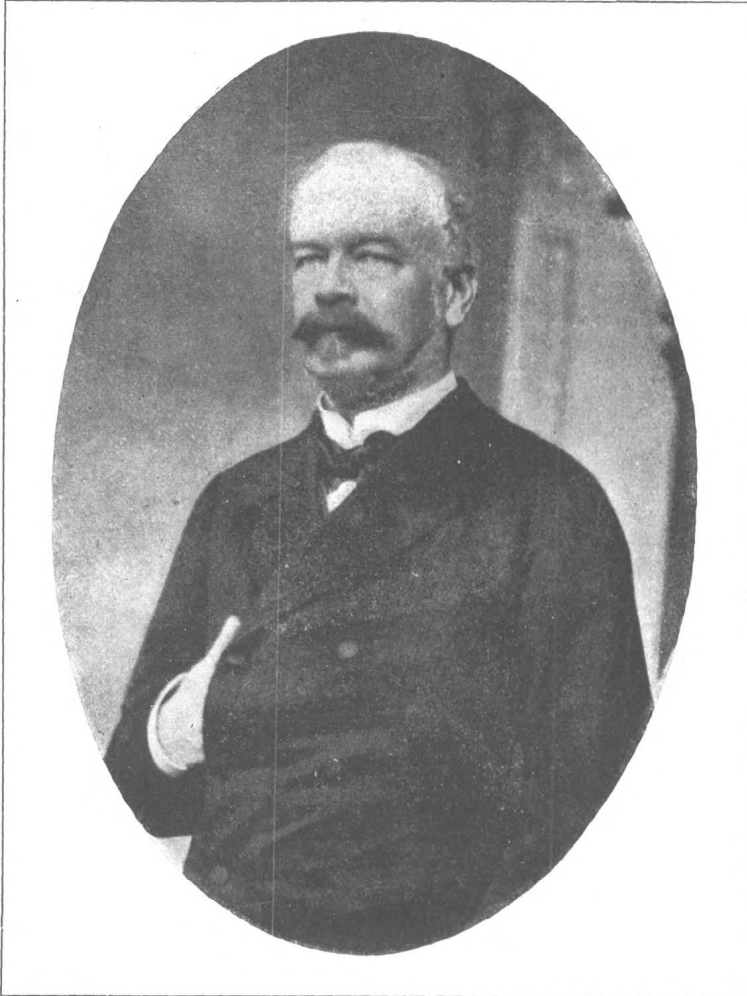
A ministeriumban alkalmazottak személyes ügyeinek elintézésére, továbbá különleges teendők végzésére az *elnöki osztály* szerveztetett, míg a tisztán *katonai ügyek* elintézésére egy külön katonai ügycsoport

A katonai ügycsoport egy ezredes (később tábornok), a többiek pedig egy-egy ministeri tanácsos vezetése alatt állottak, míg mint ügyosztályvezetők honvéd-törzstisztek, illetve ministeri osztálytanácsosok

szerepeltek. Fogalmazási személyzetként tisztek és polgári tisztviselők alkalmaztattak.

Jellemző ezen első szervezésnél, hogy a honvédség igazságügyeire vonatkozó

hadbíró, utóbbiba pedig egy törzsorvos nyert beosztást. Ugyancsak a VI. ügyosztályban dolgoztattak fel mindazon ügyek, melyek a honvédség ruházatára, felszerelésére, fegyverzetére, élelmezésére, illetékeire,

Lónyay Menyhért

kérdések a IV. (polgári) ügyosztályban, az egészségügyi teendők és a honvédség feletti orvosi felügyelet pedig a VI. (polgári) ügyosztályban végeztetett, mi célból az előbb említett ügyosztályba egy őrnagy-

pénzügyeire és számellenőrzésére vonatkoztak.

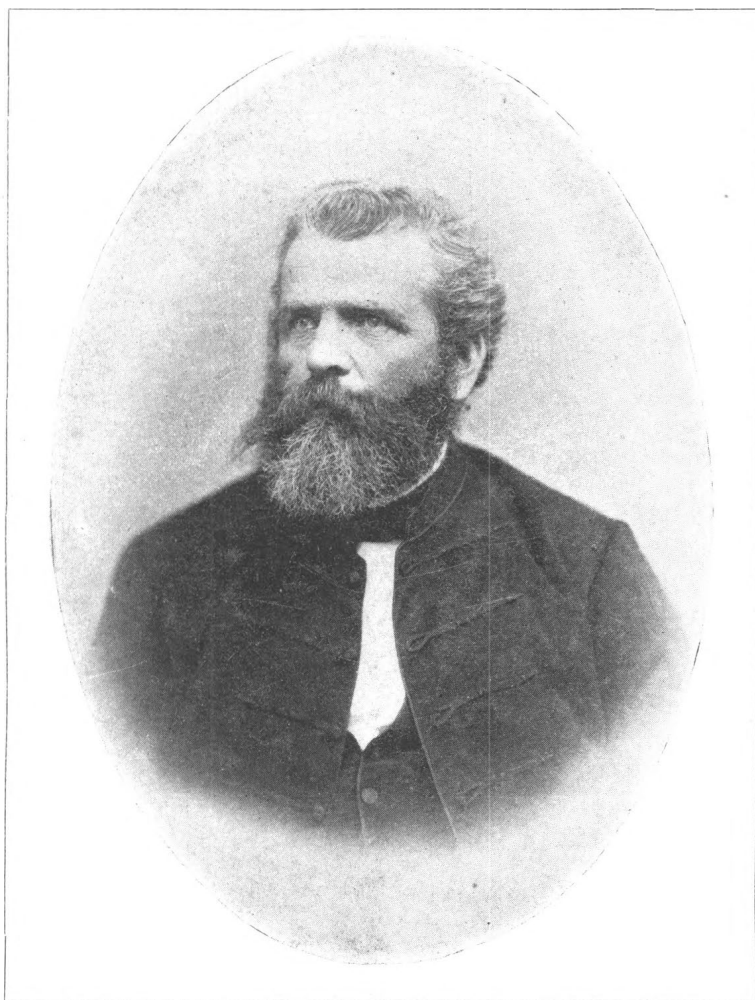
A ministerium kiegészítő részét képezte a számvevőség és a segédhivatal, mindegyik egy-egy igazgató vezetése alatt.

Előbbiben számtisztek, utóbbiban irodatisztek, irnokok stb. végezték a hivatalos teendőket.

Ezen szervezés a következő évben az 1868. évi XXX. t.-cz. 58. §-ában foglalt

végzésére volt hivatva, mely ügyek eddig átruházott hatáskörben a horvát-szlavon-dalmát országos kormány által intéztettek.

A honvédelmi ministerium feladata lévén mindazt előteremteni, a mi a honvédség

Szende Béla

rendelkezésekhez képest egy új *horvát-szlavon* ügyosztály felállításával egészített ki, mely ügyosztály mindazon Horvát- és Szlavonországra vonatkozó és a honvédelmi minister hatáskörébe tartozó ügyek

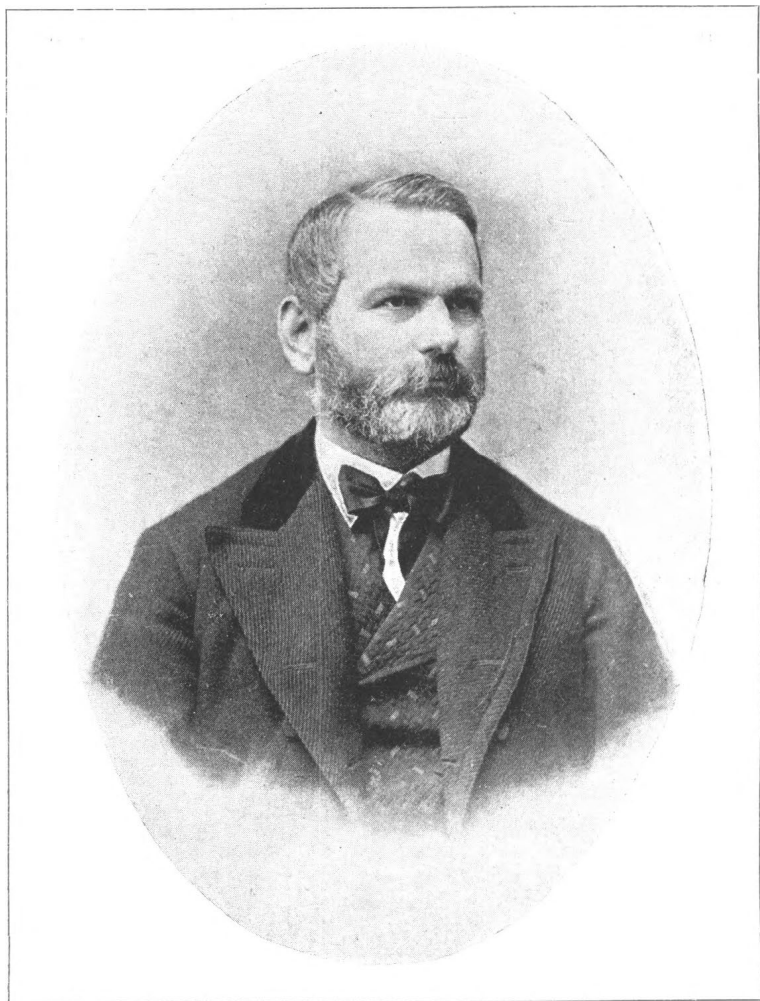
felállításához és föntartásához szükséges volt, igen természetes, hogy az ügyforgalom is az intézmény fokozatos létesítésével arányosan gyarapodott. Mihamarább szükségessé vált tehát a ministerium sze-

mélyzetének szaporítása mellett az ügybeosztások újbóli szabályozása is.

Valóságban ez már három évvel később, vagyis az 1872. év elején következett be, a midőn a ministerium ügybeosztása rész-

vezetésében is többször történt változás.

Andrássy Gyula gróftól 1871. november 14-én Lónyay Menyhért gróf vette át a ministerium vezetését, ennek lemondása után pedig 1872. évi december 15-én

Kerkapoly Károly

ben módosított, egy új ügycsoport két új ügyosztálylyal létesített és úgy a fogalmazó valamint a kezelési személyzet megfelelően szaporított.

Ugyanezen időszakban a ministerium

Szende Béla neveztetett ki felelős honvédelmi ministerré.

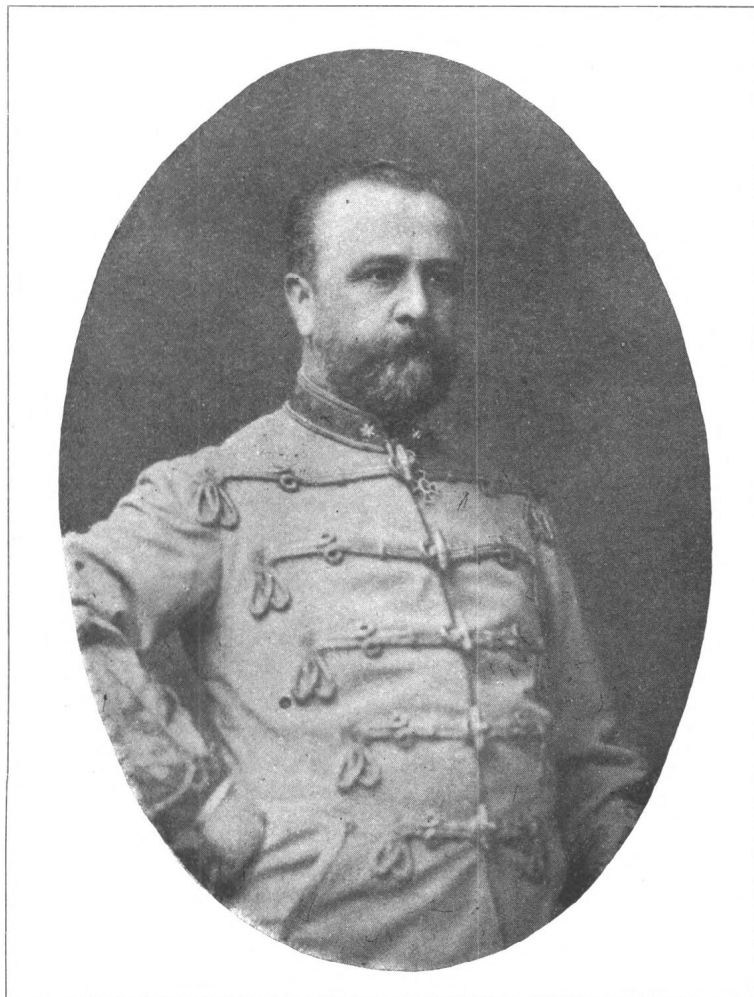
Államtitkárok voltak: 1868. december 31-ike óta Kerkapoly Károly, 1870. november 15-ike óta Hollán Ernő és 1872. évi

december hó 26. óta komlóskeresztesi Fejérváry Géza báró.

b) Honvéd-főparancsnokság.

A honvéd-főparancsnokság, mint a ma-

A főparancsnokság kötelmeihez tartoznak: a kiképzés és katonai szolgálatra vonatkozó összes ügyek vezetése és ellenőrzése, a katonai szellem és fegyelem ápolása és fentartása, a bírói felsőbbégi

Hollán Ernő

gyar honvédség legfelsőbb katonai parancsnoksága, Budapesten 1868. december 12-én állíttatott fel és főparancsnokul ő császári és királyi fensége József főherczeg nevezetett ki.

jog és a fegyelmi fenytő hatalom gyakorlása tényleges szolgálatban álló honvédtisztek és a legénység fölött, valamint az igazságszolgáltatás ellenőrzése az összes honvéd parancsnokságoknál, továbbá a

tisztán katonai közigazgatási ügyvitel és ügymenet, a honvédc csapatok és parancsnokságok hadkészültségének és harczképességének, valamint a hadi anyag jókarban tartásának ellenőrzése. A honvéd-főparancs-

kezéseit a miniszternek tudomására juttatni. A mozgósítottság tartama alatt a honvéd-főparancsnokság hatásköre a visszamaradó csapatok és parancsnokságokkal szemben ugyanaz, mint békében.

Fejérváry Géza

nokság végül hivatva van a tisztek összes személyi ügyeiben a honvédelmi miniszterhez javaslatokat tenni és köteles minden fontosabb, saját hatáskörében a csapatoknak és parancsnokságoknak kiadott rendel-

2. Magasabb parancsnokságok és törzsek.

Mint egyedüli közbeeső parancsnokság a honvédc csapatok, vagyis a gyalog-zászlóaljok és lovasszázadok, valamint a honvéd-

főparancsnokság, illetve a honvédelmi minisztérium között, már 1869. évi április havában, tehát a honvédsapátok felállítását megelőzőleg, a honvédségi törvény értelmében

Honvédkerületi parancsnokságok

létesítették, melyek mint területi hatóságok saját területükön már a honvédsapátok felállításánál is hivatva voltak közreműködni. Ezen parancsnokságok állandó köteleméhez tartozott: a katonai, katonai közigazgatási, egészségügyi és gazdaszatkezelési szolgálatnak, továbbá a fegyelmi fenytő hatalom kezelésének ellenőrzése az összes, a parancsnokság területén elhelyezett és ezen területről kiegészítésüket nyerő csapatoknál.

A magyar korona országainak első beosztásánál honvédkerületekre főleg földrajzi és politikai közigazgatási szempontok voltak mérvadók és ezeknek megfelelően az ország összesen hat honvédkerületre osztott és minden ily kerületben egy kerületi parancsnokság állított fel.

Minden kerületbe kerületi parancsnokká egy ezredes vagy tábornok nevezetett ki, a ki mellé hatásköréhez mérten a szükséges segédközegek, nevezetesen egy lovasági törzstiszt mint szakközeg a lovassági ügyekre és mint lovasosztály-parancsnok az alárendelt lovasszázadok megsemlélésére, egy törzsorvos mint előadó egészségügyi kérdésekben, egy hadbíró mint igazságügyi előadó, egy állatorvos mint állategészségügyi szakközeg, továbbá három hadbiztossági tisztviselő a gazdaszatkezelési szolgálat vezetésére és ellenőrzésére, valamint egy parancsőtiszt és a szükséges segéd- és kezelési személyzet osztott be.

Az egyes kerületi parancsnokságoknak

alárendelt gyalogzászlóaljok és lovasszázadok száma nem volt egyenlő és pedig az 1-ső számú mellékletben foglalt részletezés szerint alá volt rendelve:

a pesti kerületnek	18 zászlóalj	és	10 lovasszázad
az erdélyi »	14 »	»	3 »
a kassai »	16 »	»	5 »
a pozsonyi »	14 »	»	4 »
a budai »	16 »	»	6 »
a horvát-szlav. »	4 »	»	4 »

Összesen 82 zászlóalj és 32 lovasszázad.

A honvédkerület területén elhelyezett csapatok a kerületi parancsnokságnak minden tekintetben alá voltak rendelve, míg utóbbi parancsnokság tisztán katonai és katonai közigazgatási ügyekben közvetlenül a honvéd-főparancsnoksághoz, gazdaszatkezelési és számviteli ügyekben pedig közvetlenül a honvédelmi miniszterhez volt utalva.

Már a honvédségnek egy évi fönnállása után arra kellett gondolni, hogy az immár megfelelő számú kiképzett legénység fölött rendelkező csapatok egy esetleg bekövetkezendő mozgósításkor magasabb kötelékekbe egyesíthetők és ilyenekben alkalmazhatók legyenek.

Az első fegyvergyakorlatok alkalmával e tekintetben szerzett tapasztalatok már az 1871-ik év tavaszán oly rendszabályok életbeléptetéséhez vezettek, melyek a honvéd-parancsnokságok szervezetét bensőleg érintették.

Nevezetesen szükségessé vált:

a) a kerületek területeinek újbóli szabályozása és pedig főleg a csapatoknak magasabb kötelékekbe való egyesítésének szem előtt tartása mellett, tehát a katonai követelményeknek megfelelően és

b) a csapatok (zászlóaljok, lovasszázadok) és a kerületi parancsnokságok közé egy, a békegyakorlatoknál, de főleg hábo-

rúban szükséges közbeeső parancsnokság, vagyis a dandárparancsnokságok szervezése.

A honvédkerületek területein az eredeti beosztás szerint elhelyezett csapatok száma egyes kerületekben olyannyira nagy volt, hogy egyrészt kitörő háború esetén az illető kerület számára érvényes hadrend keretébe azokat beilleszteni nem lehetett, másrészt pedig azok fölött a szükséges ellenőrzés sem volt az illetékes kerületi parancsnokság részéről nehézség nélkül gyakorolható.

Ezen hátrányok megszüntetésére az 1871. évi III. t.-cz. a magyar korona országait 1871. tavaszán az eddigi hat honvédkerület helyébe hét ilyenre osztotta és ezen kerületek határolása az említett katonai szempontok, valamint a gyors mozgósítást kiválóan befolyásoló közlekedési viszonyok tekintetbe vétele mellett keresztültetett.

Ezen új beosztás szerint a pesti I., az (új) szegedi II., a kassai III. és a pozsonyi IV. kerületre egyenkint 12, a kolozsvári VI. kerületre 14, a budai V-re 16 és a zágrábi horvát-szlavon VII. kerület területére egyelőre csak 4 zászlóalj, továbbá minden egyes kerület területére az ez évben 40-re szaporított lovasszázadokból 4—8 esett.

A következő évben szervezett szórólöveg-osztagok (lásd »3. Csapatok« alatt *d*) pontot) közül minden egyes kerület területére 1—4 osztag jutott.

Ugyancsak az 1872. és 1873-ik évben változott a honvédkerületi parancsnokságoknak alárendelt zászlóaljak száma is, a mennyiben a feloszlott határőrvidéki ezredek területén és pedig a szegedi II. kerületben két, a zágrábi VII. kerületben pedig nyolcz új honvédzászlóalj állíttatott fel.

A csapatoknak magasabb kötelékekbe

való beosztására nézve a 2-ik melléklet nyújt tájékoztatást.

Említésre méltó még azon változás is, mely 1871-ben a kerületi parancsnokságok törzsének személyzetében történt és abból állott, hogy minden kerületi parancsnoksághoz egy százados mint kerületi segédtsízt neveztetett ki, a ki a gyakorlatoknál és minden más alkalommal a vezérkari és segédtsízi szolgálatot volt hivatva végezni.

A már említett okok 1871-ben a

honvéd-dandárparancsnokságok

felállításához vezettek. Ezen parancsnokságok kötelmeihez tartozott: a katonai szolgálat, a kiképzés és a fegyelem kezelésének ellenőrzése az alárendelt csapatoknál, továbbá a csapatok vezénylete gyakorlatoknál és háborúban s végre az egészségügyi szolgálatnak czélszerű berendezése és kezelése.

Minden dandárparancsnoknak alá voltak rendelve a saját területén elhelyezett csapatok és pedig 4 (kivételesen 5) gyalogzászlóalj, 1—5 lovasszázad és a szórólövegek rendszeresítése után egy szórólöveg-osztag is.

A lovasság csak beosztottnak volt tekintendő és a dandárparancsnok befolyását ezen fegyvernemre a lovasosztály-parancsnok útján gyakorolta.

Mint dandárparancsnok egy rangidősb törzstiszt szerepelt, ki mellé mint segédtsízt egy főtsízt, mint dandárorvos egy honvédorvos, továbbá mint irnok két hadapród volt beosztva.

A dandárparancsnokságok minden tekintetben a honvédkerületi parancsnokságok voltak alárendelve és a budai kerületben 4, a horvát-szlavon kerületben egyelőre csak 1

Tiszt

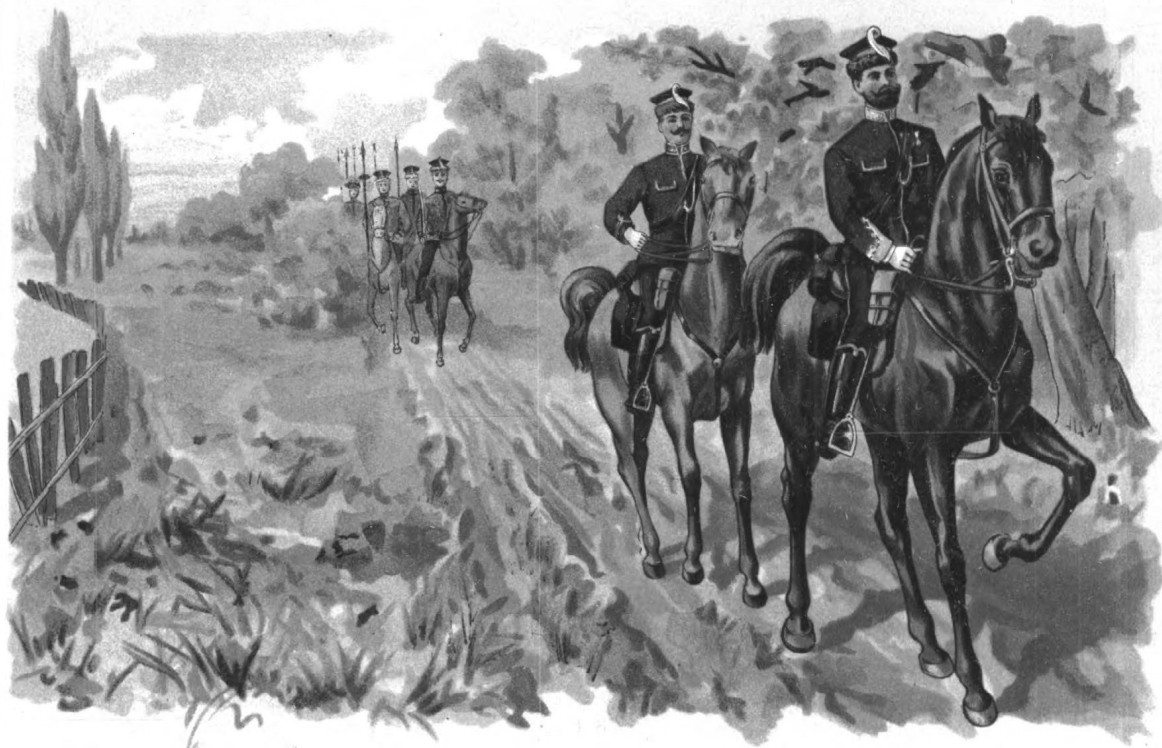
menetöltőzetben.

Legénység

Gyalogság.

Díszben.

Dzsidások.

állításának első éveiben.

Téli díszben gyalog.

Huszárok.

Menetöltözetben.

Szórólöveg.

és a többi kerületek mindegyikében 3—3 dandárparancsnokság volt felállítva.

1873-ban az új zászlóaljok felállításakor ezen dandárparancsnokságok összes száma 20-ról 22-re emeltetett és az új két dandár a zágrábi VII. kerületben állíttatott fel.

A mint ezen dandárparancsnokságoknak fentiekben vázolt összeállításából is kitűnik, azok szervezése teljesen elűtött egy modern értelemben vett dandár szervezettől.

A zászlóaljoknak közvetlen alárendelése és azoknak száma, továbbá a dandárparancsnoki helynek betöltése egy törzstiszt által s végre egy orvosnak beosztása, inkább egy ezredparancsnokságra emlékeztet, míg a lovasság és a szórólöveg-osztagok alárendelése ezen parancsnokságot inkább területi hatóságként tünteti fel.

Az egyes dandárokhoz tartozó csapatok a 2. mellékletből vehetők ki.

Ő Felsége 1869. évi április hó 18-án kelt legfelsőbb elhatározásával legelső kerületi parancsnokokká kinevezte:

szentmiklósi és óvári Pongrácz Sándor ezredest, a Pálffy gróf nevét viselő 14. számú huszárezred parancsnokát a pesti,

Czillich Edét ezredessé és a budai, dobai Dobay Józsefet ezredessé és a pozsonyi,

márkus és batiszfalvi Máriássy Jánost ezredessé és a kassai,

liblói Graeff Ede lovag tábornokot a kolozsvári és

Kulmer Frigyes gróf ezredest a hadseregben a zágrábi horvát-szlavon honvédkerület parancsnokává.

A szegedi II. honvédkerületnek 1871. évben történt felállítása után pedig ez év április havában Aschermann Ferencz ezredes neveztetett ki ezen kerület parancsnokává.

3. Csapatok.

A honvéd gyalog- és lovascsapatok fölállítása a parancsnoki és tiszti helyek betöltésével vette kezdetét. Ezt követte a szükséges oktató altisztek toborzása és kiképzése. (Lásd »C. A tiszti- és altiszti- kar kiegészítése. Kiképzés.«)

Igen természetes, hogy ezen nagy és fontos, a csapatok felállítását megelőzőleg végzendő munka sikeres leküzdése csakis akként vált lehetővé, hogy a honvédelmi ministerium ebbeli működésének támogatására a honvédkerületi és zászlóaljparancsnokságok is igénybe vétettek, a melyek erre való tekintettel is a csapatok előtt állíttattak föl és valóságban a csapatok fölállításánál és az összes szervezési munkálatok keresztülvitelénél a leghathatósabban közreműködtek.

a) Gyalogság.

Az 1868-ik évi honvédségi törvény értelmében egyelőre 82 honvéd gyalogzászlóalj (ezek között 4 horvát-szlavon) volt fölállítandó és ezen zászlóaljok folyószámokkal valamint azon megye, szék vagy vidék szerint voltak megjelölendők illetve elnevezendők, a melyből alakulnak és kiegészíttetnek.

Ezen zászlóaljok a tiszti és altiszti helyek legnagyobb részének betöltése után 1869-ik évi november hó elején alakultak meg, a midőn ugyanis az első honvédújjonczok illetékes zászlóaljaikhoz bevonultak.

A zászlóaljok fölállítási helyei, valamint azok elnevezése az 1. mellékletben van föltüntetve.

Minden zászlóalj a zászlóaljtörzsből és egy állandósított századból állt. Utóbbi az egész zászlóalj számára keret gyanánt szolgált és négy szakaszával akként volt össze-

állítva, hogy minden szakasz legénysége egy-egy, gyakorlatkor vagy mozgósítás esetén fölállítandó század anyakönyvi állománya-hoz tartozott.

Ezen állandósított század az újonczok kiképzésére, a helyőrségi szolgálat végzésére, a zászlóalj kebelében szükséges munkák ellátására (lak-tanyában, fegyver-és pótraktárban stb.) s végül az egész zászlóalj fölállítására gyakorlatok alkalmával és mozgósításkor volt hivatva.

Egy-egy honvéd-zászlóalj békeállománya az első szervezés-kor kitett:

A zászlóalj-törzsnél: 1 törzstisztet, 1 főorvost, 1 kezelőtisztet, 4 járásőr-mestert, 1 puskaművest, 1 altisztet és 10 honvédet;

A zászlóaljkeretet képviselő állandósított századnál: 4 tisztet, 1 tiszthelyet-test, 23 altisztet és őrzetöt, 2 hangászt, 2 utászt, 4 tisztiszolgát és 68 honvédet, összesen tehát 4 tisztet és 100 embert.

Megjegyzendő azonban, hogy a rendfokozat nélküli legénység létszáma az állandósított századoknál szorosan nem volt megállapítva, hanem a rendszeresített 68 főnyi közhonvédek állománya, mint a költségvetés számítási alapja olyannak volt tekintendő, mely az egész évi állomány

számbavételénél *átlagosan* átléphető nem volt. Ezek szerint tehát a rendfokozat nélküli legénység száma az újonczkiképzési időszak alatt rendszeren meghaladta a 68 főt, a többi hónapokban pedig a létszám kisebb volt. Az 1872-ik évben takarékos-sági szempontból e tekintetben különben

elrendeltetett, hogy a rendfokozat nélküli legénység azon időszakokban, a melyekben újonczok kiképzés alatt nem állanak, csakis a helyőrségi szolgálat ellátására multhatlanul szükséges számban — legfőlebb 40 ember állandósított századonként — tartas-sék tényleges szolgálatban.

Minden állandósított századnál két honvéd mint utász ácsszerszámmal volt felszerelve. Előgondoskodások történtek azonban, hogy úgy a fegyvergyakorlatok alkalmával, valamint mozgósítás esetében is, századonként hat honvéd mint utász, kü-

Gyalogsági törzstiszt a honvédség felállításakor szolgálaton kívül.

lönböző szerszámokkal felszerelhető legyen; ezek, továbbá zászlóaljanként két altiszt, egy tiszt parancsnoksága alatt egy szakaszba voltak egyesítendőek.

Fegyvergyakorlatok alatt minden zászlóalj orvos-a köteles volt egy altisztet és négy honvédet a sebesültvívők és gyógyszer-szolgálatában kiképezni.

Az 1869. és 1870-ik években a honvéd gyalogzászlóaljak közvetlenül a honvédkerületi parancsnokságnak voltak alárendelve. Ezen években tehát a gyakorlatok alkalmával szükséges közbeeső parancsnokságok (dandárparancsnokságok) a zászlóaljaknak amúgy is gyenge állományából lettek felállítva.

Az 1871-ik évtől kezdve a zászlóaljak a dandárparancsnokságnak, illetve ennek útján a honvédkerületi parancsnokságnak voltak alárendelve.

A határőrvidék felosztása és ennek következtében a határőrvidéki ezredek fokozatos fölhagyásával a magyar honvéd gyalogzászlóaljak száma szaporított és pedig:

az 1872-ik évi II. törvényczikk alapján a föllosztatott két varasdi határőrvidéki ezred területén felállított két zászlóaljjal (83. és 84-ik számú), az 1872-ik évi XVIII-ik törvényczikk alapján a három bánáti határőrvidéki ezred és a titeli határőrvidéki zászlóalj területén fölállított két zászlóaljjal (85. és 86-ik számú);

és végül az 1873 évi XXXVI. törvényczikk alapján hat zászlóaljjal (87—92-ik számig), melyek 11 horvát határőrvidéki ezred területén állítottak föl (lásd 2. és 7. mellékletet).

Külön kiemelendő még a fiumei honvéd gyalogszázad, mely mint a nagykanizsai 77-ik zászlóalj 5-ik százada 1871-ben állítottatott föl, és mely Fiume város területéről nyeri kiegészítését.

A honvéd-gyalogság összes állománya 1869. végén körülbelül 500 tisztre (400 tényleges) és 68.000 emberre (8200 tényleges) rugott; a csapatok békeállománya tehát átlag zászlóaljoaként 4 tisztt és 100

ember volt. Ezen létszám legnagyobb része azonban még kiképzés alatt álló ujonczokból állott.

A legközelebbi években a gyalogság összes anyakönyvi létszáma a honvédség sajátyszerű kiegészítési módjánál (közvetlen besorozás korlátozás nélkül és áthelyezés a hadseregtől) és az ebből eredő különböző nagyságú évi gyarapodásnál fogva nem volt egyenlő és kitett. az 1870-ik évben 106.000, 1871-ik évben 130.000, és 1872-ik évben 150.000 embert.

Mozgósítás esetére első vonalbeli zászlóaljaknak felállítása a létező kereteknek megfelelő számban volt kilátásba véve. Ezen

Gyalogsági tiszt a honvédség felállításakor köpenyben.

zászlóaljok legnagyobb része seregtetek alakítására és a tábori hadseregnél való alkalmazásra volt szánva; kisebb részök, valamint az állománytöbbletekből csak mo-

Gyalog legénység a honvédség felállításakor menettöltéretben.

gósítás esetében fölállítandó második vonalbeli zászlóaljok ellenben azon rendeltetéssel bírtak, hogy mint tartalék, helyőrségi, vagy megszálló csapatok alkalmaztassanak. Egy-egy négy századból álló zászlóalj hadi állománya 22 tisztből, 958 emberből és 20 lóból állott.

Az ezen zászlóaljok kiegészítésére nem alkalmazott honvédek, valamint honvédjönczok a később szükséges pótlások czél-

jából az állandó békeállomásokon voltak visszahagyandók.

Minden *zászlóalj hadszervezata* állott: 2 kétfogatú szerelék-, 2 háromfogatú élelmezési (tár-) és 1 négyfogatú lőszer-szekérből; ezen vonathoz tartozott még 3 hátsó ló (a zászlóalj-segédtsízt, élelmező-tiszt és zászlóalj-trombitás számára), 14 igás- és 3 tartalékló, valamint egy henger-tárvi nye* (!). A hús szállítására egy előfogat utaltatott ki. A *hajt-* (szekerész) *honvédek* (zászlóaljanként 10) azon emberekből voltak kiválasztandók, a kik hadseregbeli szolgálati kötelezettségük teljesítése után a vonat-(szekerész-) csapatoktól helyeztetek át a honvédséghez, míg a gyalog-csapatok *lőszükséglet* mozgósítás esetén pótlólovazás útján volt fedezendő. E czélból minden zászlóalj egy már békében megjelölt pótlólovazási bizottsághoz volt utalva, mely számára a lovakat bevásárolta. 1873-ig a pótlólovazás még azon időben volt megkezdendő, a midőn a háború veszedelme beállott, tehát a hadüzenet előtt, az 1873. évi XX. törvényczikk azonban a lőszükséglet fődözését a hadsereg és a honvédség számára beálló mozgósításkor akként szabályozta, hogy az a megtörtént hadüzenet után kisajátítás útján 5 nap alatt fogantossíttassék. Ezen törvény szerint az ország összes lóállománya minden évben nyilván tartandó, és ezenfelül minden harmadik évben osztályozandó volt.

b) Lovasság.

A honvédségi törvény szerint 32 honvéd-lovasszáhad (ezek között 4 horvát-szlavon) volt fölállítandó és ezen századok éppúgy mint a gyalogzászlóaljok, folyó számokkal, valamint a kiegészítésükre hivatott

* Tábori kohó.

vidék, város stb. szerint voltak megjelölendők.

A századok föllállítása egyidejűleg a gyalog-zászlóaljok felállításával, vagyis 1869-ik év november hó elején történt. A föllállítás (tishti helyek betöltése, oktató altisztek kiképzése stb.) is ugyanoly módon történt, csakhogy a lovasságnál ezeken felül még a szükséges keret-lovak kiidomításáról is kellett gondoskodni, még mielőtt az első újonczok bevonultak.

A lovasszázadok felállítási helyeit, valamint azok elnevezését az 1. sz. melléklet tünteti fel.

A lovasszázad-keret, mely az újonczok kiképzésére, a lovak idomítására, a századnál szükséges egyéb munkák végzésére stb. volt hivatva, következő békeállománnyal birt:

1 százados vagy főhadnagy mint századparancsnok, 1 hadnagy, 1 tiszthe-lyettes, 4 altiszt, 1 trombitás, 1 gyógykovács, 28 lovasított, 2 nem lovasított huszár vagy dzsidás, 2 tisztiszolga és 34—35 állandó eltartásban részesülő ló.

Ezen lovak közül 25—26 kézi bevásárlás útján a kincstár költségére bizottságilag vásároltatott, míg a többi lovak oly magántulajdonosoktól vonattak be, kik az alábbi hatá-

rozványok szerint mozgósítás esetében a honvédségi lószükséglet fedezésére kötelezve voltak és előjegyzésben tartattak.

Utászok békében nem voltak rendszerezítve, mozgósítás esetén azonban minden századnál két ember ácsszerszámmal és négy ember utászszerszámmal volt felszerelendő.

Habár a honvéd-lovasság első szervezésénél két-két lovasszázadnak egyesítése osztálykötelékbe kilátásba vétetett, ezen osztálytörzsek magasabb rendfokozatban álló tisztek hiányában egyelőre békében nem voltak felállíthatók, miért is a századok kezdetben közvetlenül a kerületi parancsnokságnak rendeltettek alá, mely-

hez, mint már más helyt említve lőn, egy törzstiszt (lovasszázadparancsnok és segédközegek lovassági ügyekben) osztatott be.

Csak 1871-ben lettek a lovasszázadok és pedig 4—4 ilyen osztálykötelékbe besorozva, és egy-egy osztályparancsnoknak alárendelve, míg mellett azonban az ugyanez évben föllállított és területileg illetékes dandárparancsnokságnak befolyása mint előljáró parancsnokság is fenmaradt.

Hasonlóan, mint a gyalogságnál a zászlóaljok száma úgy a lovasságnál is miha-

Huszár törzstiszt a honvédség felállításakor szolgálaton kívül.

marább szaporított a lovasszázadok száma, a mihez a magyar népnek lovasági szolgálatra való különös alkalmasságánál fogva a kedvező feltételek megvoltak. A századok száma az 1871. évi V. t.-cz alapján nyolcfelezettel szaporított, úgy, hogy ezek felállítása után a honvéd-lovaság összesen 36 huszár (magyar), és 4 dzsidás (horvát-szlavon) századból állott (lásd 2. és 7. sz. mellékletet).

Dzsidás legénység a honvédség felállításakor
kimenő öltözetben.

A honvéd-lovaság összes állománya 1869. végén körülbelül 80 tiszt (60 tényleges) és 2300 emberből (1110 tényleges)

állott. A századok békeállománya tehát átlag 2 tiszt és 30—35 emberre rugott.

Egy lovasszázad hadi állománya 5 tiszt és 168 emberből állott, utobbiak között volt 149 lovas. Mozgósítás esetén a honvédlovaság alkalmazása, részint mint hadosztály-lovaság a föllállítandó honvéd-hadosztályoknál, részint nagyobb lovastestek alakítására, és végül egynéhány század beosztása a tartalék és megszálló csapatoknál tervezetett.

A szükséges háts lovak biztosítása következő módon történt:

Hogy a szükséges lovak a gyakorlatok s esetleg a háború idejére biztosan és gyorsan megszerezethessenek: a honvédelmi ministerium jutalmat adott mindazoknak, kik az e célra kinevezendő bizottságok elé alkalmas háts lovat állítanak és kötelezettséget vállaltak az iránt, hogy e lovakat maguk vagy jogutódaik hat évi időtartamon belül kívánatra a honvédség rendelkezése alá helyezik.

A jutalmazott ló tulajdonosa köteleztetett, hogy lovát 40 kr. napidíj mellett, betanítás végett 8 hétre s szükség esetében 80 kr. naponkénti díjért a fegyvergyakorlatokra is a honvédség rendelkezése alá bocsássa; s hogy lovát háború esetére a rendes pótlóvazási árért át fogja engedni.

Ha a betanítás és gyakorlat ideje alatt a lóban kár esnék, azt az állam megtéríti, miért az ily lovak a gyakorlat előtt és után egy bizottság által megvizsgáltattak.

Minden lovasszázad hadszervonata két háromfogatú élelmezési (tár-) szekérből, hat ígás lóból és három szekeresz-katonából állott, minden osztálytörzse pedig egy kétfogatú szerelészekérből, két ígás lóból, egy tartaléklóból, két szekereszből és egy hengertárvinyéből (tábori kohóból). Az előgondoskodás a szekereszek és az

igás lovak szükségletének fődözését illetőleg mozgósítás beálltakor épp úgy történt, mint a gyalogságnál.

c) Tűzérségi és egyéb csapatok.

Mivel a honvédségnél tűzérség fölállítva nem lett, ezen fegyvernem a honvéd-segrettek számára a közös hadseregtől állíttatott ki.

Már az 1870-ik évi fegyvergyakorlatoknál a honvéddandároknál egyes ütegek osztattak be és a következő évben már oly értelmű előgondoskodások is történtek, melyek szerint mozgósítás esetén is a honvéd-hadosztályokhoz tűzérség volt beosztandó.

A háború esetén fölállítandó honvéd-segretteknek műszaki, egészségügyi, vonat- és élelmezőosztagokkal való ellátása tárgyában a közös hadügyminiszterrel ugyancsak megállapodások történtek, melyek szerint ezen segédc csapatok (osztagok) szükség esetén a közös hadsereg állományából voltak a honvédtettekhez beosztandók.

d) Szórólöveg-osztagok.

Mivel a honvéd gyalogs csapatok a rövid tényleges szolgálati idő alatt a lövészetben csak kevésbé jól voltak kiképezhetők és begyakorolhatók, annak szüksége ismertetett fel, hogy a gyalogtűzharcz hathatósága más eszközökkel is fokozandó volna. Ennek elérése végett a magyar honvédség számára 1870-ben szórólövegek rendszeresítették és 1871-ben 80 darab Montigny-féle és 10 darab Gattling-féle szórólöveg be is szerzettetett.

Együttal előgondoskodások történtek, hogy a szórólöveg-osztagok fölállításához

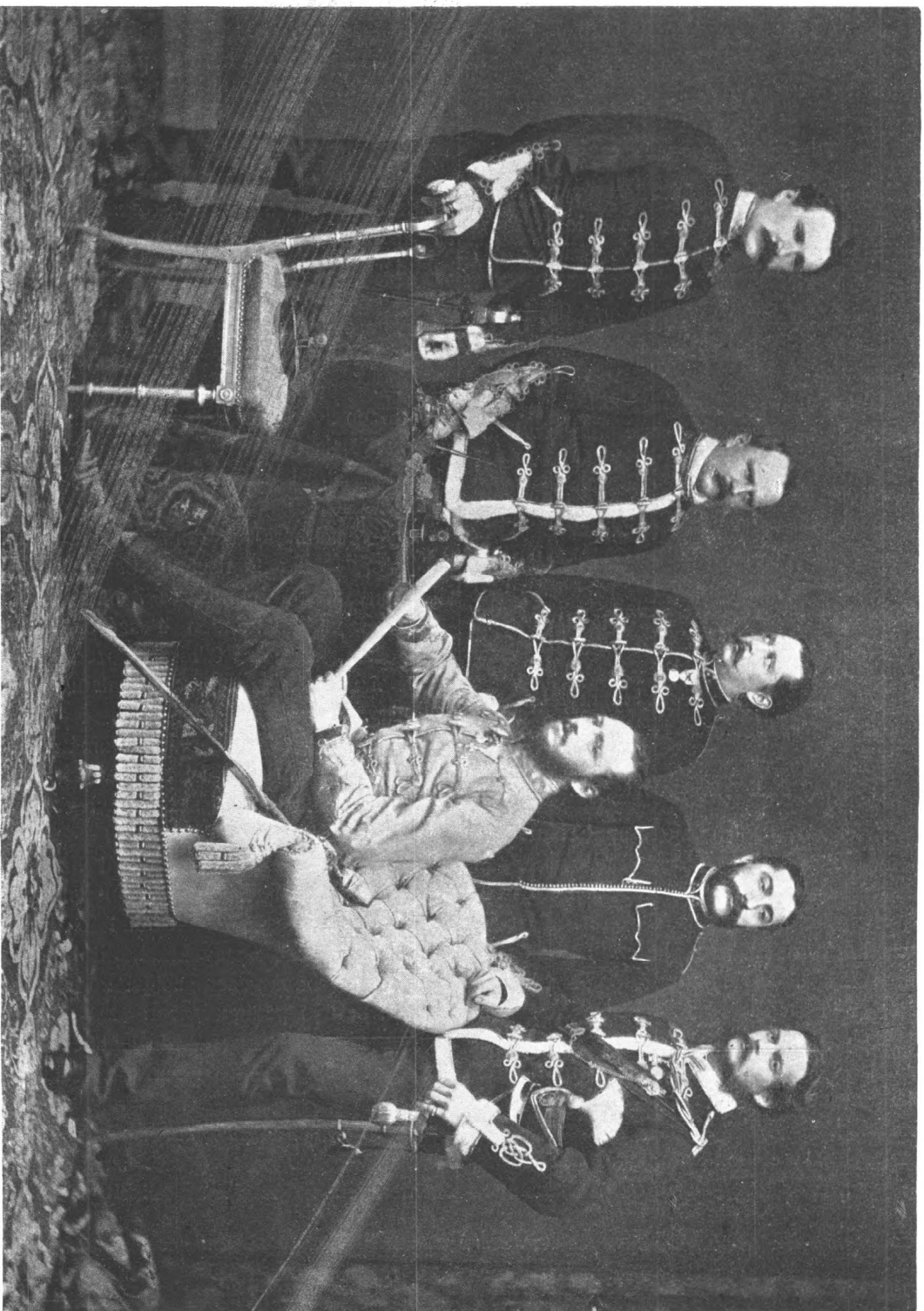
szükséges tisztek és a legénység idejekorán kiképeztessek. Ez a kerületi parancsnokságok székhelyein néhány hétre fölállított tanosztályok útján történt, és 1872-ben már ezen osztagok végleges szervezése bekövetkezett oly módon, hogy minden dandárhoz egy-egy szórólöveg-osztag osztatott be azon rendeltetéssel, hogy ez utóbbi a dandárt háborúban is követni köteles. Összesen tehát 20 ily osztag állíttatott föl. Az egy és ugyanazon kerülethez tartozó osztagok egy-egy szórólöveg-osztályt képeztek.

Minden ily osztag békeállományához tartozott: 2 tisztt (esetleg egy tiszthelyettes), 16 honvéd, 4 szórólöveg, 8 hámos és 4 háttas ló (utóbbiak az oktató tisztt és 3 altisztt számára). A rendszeresített hadi állomány pedig 2 tisztt, 1 tiszthelyettes, 87 honvéd, 56 hámos és 7 háttas lóból állott. Ezenkívül minden 4 szórólövegből álló osztag számára 9 lőszert, szerelék- és podgyászokcot, tehát egy aránytalanul nagy csapatvontat volt rendszeresítve.

A tisztek a többi csapatok állományából vétettek, és a szükséglet lehetőleg erre alkalmas tartalékos tisztek ténylegesítése által is egészítettet ki.

A honvéd-gyalogzászlóaljknál az első katonai kiképeztetésben részesült emberek a dandárparancsnokságok által osztattak be a szórólöveg-osztagokhoz, a hol nyolcz heti sorványokban ezen szolgálatra kiképeztek, azután pedig részben szabadságot tettek, részben pedig — de legfőlebb egy fél év tartamára — tényleges szolgálatban tartattak.

A szórólöveg-osztagok beosztását és azok felállításai helyeit a 2. (ill. 7. sz.) melléklet tünteti fel.

Ő cs. és kir. Fensége József főherceg, a magyar kir. honvédség főparancsnoka törzsével 1869/70-ben.

C) A tiszti és altiszti kar kiegészítése. Kiképzés.

1. Tisztikar.

A honvédség föllállításánál a legelső és legfontosabb feladatok egyikét az képezte, hogy az új intézmény számára egy, a kívánalmak magaslatán álló és a magasztos hivatástól, kötelességérzettől áthatott tisztikar létesíttessék.

Az 1868-ik évi honvédségi törvény értelmében a tisztikar következő elemekből volt alakítandó :

- a) alkalmas nyugdíjazott tisztekből ;
- b) rangjuk fentartásával kilépett tisztekből, a mennyiben ezek hadkötelezettségükhöz képest a tartaléknál tiszti minőségben nem alkalmaztatnak ;
- c) alkalmas volt honvédtisztekből ;
- d) más oly egyénekből, a kik közbecsülésben állanak, hadkötelezettségüknek már eleget tettek és tiszti helyre kellő képességgel bírnak ;
- e) a honvédség altisztjeiből, a kik a tiszti vizsgát kielégítőleg letették s egyébiránt is a tisztségre képesültek.

A tisztikar rendszeres kiegészítése fogatosítandó volt :

- 1. a hadseregben szolgáló tisztek átélése által ;
- 2. tartalékos tisztek által, kik a hadseregnél szolgálati idejüket kitöltötték, vagy mozgósítás esetében a sorhad tartalékából ide áttették ; és
- 3. fokozatos előléptetés útján magában a honvédségben, a hadseregre nézve fennálló alapelvek szerint, azaz vagy megfelelő vizsgatétel után, vagy a nélkül is jutalomképen azoknak, kik különben is kellő képességgel bírnak, magukat az ellenség előtt kitüntették.

Minden honvédtisztnak a magyar ko-

rona országain belül állampolgári joggal kellett bírnia vagy meg kellett azt szereznie.

Minden névvel nevezendő előkészület hiánya miatt a tisztikar alakítása, illetve a tiszti szükséglet fődözése tekintetében a viszonyok a lehető legkedvezőtlenebbek voltak. Igaz ugyan, hogy a szervezési munkálatok kezdetén is már tekintélyes számban jelentkeztek tisztjelöltek, kik szolgálataikat a királynak és hazának felajánlották ; nem is vonhatja kétségbe senki, hogy ezen urak egytől-egyig mind igen jó hazafiak voltak, de hogy az ily különböző elemekből összeállított tisztikar minden egyes tagja mint háborúban is beváló derék katoná volt-e számításba vehető, arra természetesen véleményt adni nem lehet.

Tömör egységet ezen tisztikarban mindenestre annak legjobb barátai sem kereshettek, mindamellett azonban a kezdet nagy nehézségei daczára is constatálható, hogy a buzgalom, odaadás és kötelességérzet valamint az új intézmény iránt táplált lelkesedés tényleg sok más hiányt pótol.

Már megemlékeztünk arról, hogy az 1868-ik év végén honvéd-főparancsnokká Ő csász. és kir. Fensége József főherczeg nevezetett ki. A honvédségnek ezen legelső és legfontosabb tiszti állásának betöltését követte a következő 1869-iki év április havában a honvédkerületi parancsnokoknak, majd pedig ugyanez év július havában a zászlóalj-parancsnokok nagy részének kinevezése. Igen természetes, hogy mindezen parancsnoki helyek csakis volt honvédtisztek, alkalmas nyugdíjasok és rangjuk fentartásával kilépettek, vagy a közös hadseregben szolgáló tisztek beosztása által töltettek be és ezen betöltés azért előzte meg a csapatok tulajdonké-

peni felállítását, mert a közponi hatóság — a honvédelmi ministerium, valamint a honvéd-főparancsnokság — a vidéken lévő parancsnokok támogatását a szervezés keresztülvitelénél, nevezetesen pedig a tisztikar nagy zömének kiválasztásánál, önkéntesek toborzásánál stb. nem nélkülözhetette. A keretek megalakításához szükséges tisztek szintén a már kinevezett kerületi és zászlóalj-parancsnokoknak hathatós támogatása mellett a tiszti állásra jelentkezők közül egy Budán összeállított vegyes polgári és katonai bizottság által választottak ki és osztályoztattak; ezen bizottságba a közös hadsereg részéről is két ezredes és egy őrnagy volt beosztva. Az említett bizottság által alkalmasnak talált elemek szolgáltatták tehát az első honvédtisztikar legnagyobb részét, ezekkel alakították meg 1869. november hó 1-én a csapatkeretek.

Ekként azonban csak a legelső és legégetőbb tiszti szükséglet lévén fődözve, gondoskodni kellett egyúttal arról, hogy a teljes tiszti állomány betöltéséhez még megkivántató, továbbá a fogvatékok pótlására szükséges sarjadék szakszerűen kiképeztesse, de gondoskodni kellett arról is, hogy a már kinevezett tiszteknek alkalom nyújtassék szakképzettségük bővítésére. E czélok elérésére már az 1869/70-ik évi téli idény alatt a *gyalogság* számára minden kerületben egy hat hóig tartó tisztképző-iskola és egy három hóig tartó tiszti iskola állíttatott föl. Előbbi iskolába oly honvédek rendeltettek, kik egyéniségük és előképzettségüknél fogva a tiszti előléptetésre igényt tarthattak, utóbbiba pedig már kinevezett tisztek. Mindkét iskolába körülbelül annyi tiszt, illetve tisztjelölt honvéd vett részt, a hány zászlóalja az illető kerületnek volt.

Hasonlókép a *lovasság* számára is ugyanazon évben egy hason tartamú tiszti s

tisztképző-iskola állíttatott föl Székesfehérvárt, melyben 16 tiszt, illetve 28 tisztjelölt huszár vett részt.

A tiszti sarjadéknak kiegészítése — a fentiek szerint kiképzett elemeken kívül — az 1870-ben kiadott abbeli szabályzat* szerint oly honvéd, vagy a hadsereghez (had-tengerészethez) be nem sorozott polgári egyének által is történt, a kik közvetlenül a tényleges illetve szabadságolt állományú gyalog- vagy lovashadapródi vizsgát letették. Ezen vizsgához az illetők önként jelentkeztek, mire a honvéd-főparancsnokság megvizsgáltatásukat a kerületi parancsnokságok székhelyén felállított vizsgabizottság által elrendelte. A vizsga rendszerint minden évben egyszer szeptember hó végén, vagy október hó elején volt tartandó, megengedettett azonban, hogy az a nagy tiszti hiányra való tekintettel egyelőre időközben is — ha alkalmas egyének jelentkeznek — megtartassék. A vizsga sikeres kiállása után az illetők — még pedig a polgáriak a honvédséghez való besoroztatásuk napján — tényleges vagy szabadságolt állományú hadapródokká nevezettek ki a szerint, a mint az ezek számára külön-külön terjedelemben megállapított vizsgát letették.

Az 1871-ik év őszén (de csakis ez évben) Pesten hat-heti tartammal egy külön *fegyver-tiszti tanfolyam* volt felállítva, melybe mindazon tisztek rendeltettek be, a kik a szórólövegekhez óhajtották beosztásukat. A tanfolyam befejeztével a tisztek bevonultak a kerületi illetve dandárparancsnokságok székhelyeire, a hol mint szórólövegosztály- (osztag-) parancsnokok és egyúttal mint kerületi illetve dandárfegyvertisztek alkalmaztattak.

* Lásd Magyarországi Rendeletek Tára 1870 (Honvédelem).

Az 1871/72. tanévben a tiszti sarjadék kiképzése körüli eljárás a következő irányokban módosult:

1. A gyalogság *szabadságolt állományában* mutatkozó nagy tiszti hiány gyorsabb tödözhetése végett a *kerületi tisztképző-iskolákba* — melyek valamely dandár székhelyén állítottak föl — a 82 zászlóalj mindegyikétől 6—6 és minden ezenfelül rendszeresített századkerettől 2—2 önként jelentkező vagy a tiszti kiképzésre alkalmas honvéd vagy altiszt rendeltetett be, úgy, hogy ezen iskolákban összesen mintegy 690 hallgató vett részt. Az iskola december 1-én kezdődött és április 15-én végződött, a midőn a tanoncok május végéig a dandártanosztályba (lásd később) rendeltettek. Ennek befejeztével az alkalmassak vizsgáztak és igényt nyertek a szabadságolt állományban a hadapróddá (annak idején a tisztté) való kinevezésre.

2. Felhagyatott az eddigi, két éven át fennállott *kerületi tiszti iskola*, a mennyiben minden tiszt — a ki eddig valamely szakiskolának elvégzése nélkül neveztetett ki — ezen tanfolyamban mint tiszt utólag már részt vett és jövőben csak oly egyének voltak tisztté kinevezhetők, a kik az újonnan rendszeresített iskolákat már kinevezésük előtt elvégezték.

3. Az 1. pont alatt említett tanfolyamot végzett és a szabadságolt állományban kinevezett gyalogsági hadapródok közül azok, kik a *lényeges szolgálatban* kívántak alkalmaztatni és arra alkalmasok valának, a szükséglet mérvéhez képest tényleges szolgálatban visszatartattak és a következő tanévben a tényleges tisztek kiképzésére felállított központi tisztképző tanfolyamba rendeltettek.

4. Ez utóbb említett *központi tisztképző-tanfolyam* (hadapródiskola) a *lényeges tiszti sarjadék* kiképzésére Pesten állíttatott

fel és abba tanoncz gyanánt 60 hallgató november hó 1-től a következő évi fegyvergyakorlatokig rendeltetett be.

5. A *lovassági központi tiszti és tisztképző-tanfolyam* (felváltva Székesfehérvárt és Kecskeméten) fentartatott ezentúl is, csak hogy a tiszti tanfolyam (20 alantos tiszttel) öt hónapon át, a tisztképző-iskola pedig (40 hallgatóval a szabadságolt és 10 a tényleges állományból) december 1-től július hó végéig tartott; végül

6. újonnan rendszeresített egy *»központi felsőbb tanfolyam«* Pesten gyalog- és lovas tisztek számára közösen, melybe a magasabb kiképzésre alkalmas és arra törekvő oly 20 gyalog és 5 lovas alantos tiszt vezényeltetett, a kik legalább két évig már a csapatnál szolgáltak és a soron kívüli előléptetésre ajánlottak. A tanfolyam november hó 1-én kezdődött és a következő év augusztus hó végéig tartott.*

Igy történt a tisztképzés az 1871/72-iki tanév bezártáig, vagyis az 1872. évi őszi fegyvergyakorlatokig.

A honvédelmi minster — ideiglenesnek tekintván a tisztképzésre vonatkozólag eddig életbeléptetett rendszabályokat — felismerte annak elodázhatlan szükségét hogy a honvédségi intézmény sikeres fejlődéséhez mihamarabb egy oly *állandó központi honvédségi akadémia* állítandó föl, melyben a magyar ifjúság illetőleg a tiszti pályára készülő honvédek a legkitünőbb tanerők által alapos, egységes és egyöntetű katonai kiképzést nyerjenek. Ezen szükség kielégítésére már az 1870. évben megindítottak a tárgyalások a közös hadügyministerrel a

* Ezen tanfolyam a 4. pont alatt említett központi tisztképző-tanfolyammal együttesen Pesten (egy a mostani Margithíd közelében kibérelt ládagyár épületében) volt elhelyezve. Mindkét tanfolyamban egy és ugyanazon tanári személyzet tartotta az előadásokat.

Ludovika-Akadémiának eredeti — az 1808. évi VII. törvénycikkben megállapított — rendeltetésének visszaadása tárgyában. Az ebbeli tárgyalások legelső eredménye lőn, hogy a ludoviceumi alap a hozzátartozó alapítványokkal együtt a közös hadsereg költségvetéséből kivételt és a honvédelmi minister rendelkezésére bocsájtott, ezt követte az 1871/72. évek folyama alatt a Ludovika-Akadémia épületének átadása, majd pedig 1872-ben annak az ez évi XVI. törvénycikk alapján a honvédtiszti sarjadék kiképzésére való berendezése és mint tisztképző-intézetnek — az eddigi »központi tiszti felsőbb tanfolyam« és a »központi tisztképző-tanfolyam« helyébe, illetőleg ezen tanfolyamnak megszüntetés mellett való — megnyitása.

A midőn e helyt még csak azt emeljük ki, hogy a Ludovika-Akadémiának 1872/73. évi első tisztképző-tanfolyamába oly hallgatók rendeltettek, kik már előzőleg a kerületi tisztképző-tanfolyamot végezték, vagy a kik a hadapródi vizsgát már a fentemlített módozatok szerint letették, ezen intézetnek szervezete és működése tekintetében az 1872/73-iki tanévtől kezdve jelen munka II. fejezetére utalunk.

A *honvéd központi lovas tisztképző és tiszti iskola* az 1872/73. tanévben is fentartott, de állandóan Jászberényben helyeztetett el. Az oktatás a *tisztképző*-tanfolyamban úgy mint azelőtt, ezen tanévben is ugyanolyan elvek szerint történt, mint a gyalogságnál a kerületi tisztképző-iskolákban. A tanfolyam végével azok, kik a vizsgát letették, szabadságolt állományú hadapródokká neveztettek ki s közülök a jelesebbek (10—20) tényleges tisztvé váló kiképzésre a Ludovika-Akadémia tisztképzőjébe rendeltettek. A *tiszti* tanfolyamba 10 alantos tiszt és 10 hadapród-tiszthelyettes rendeltetett be.

A *kezelőtiszti* teendőket (gazdászatkézelést, nyilvántartást, irodai teendőket, pénztári könyvvezetést, raktári készletek gondozását stb.) a honvédség főnnállásának legelső éveiben a gyalogságnál zászlóaljanként egy főtiszt mint »ügykezelőtiszt«, a lovasságnál pedig a század-keretparancsnok maga végezte. Csakhamar felismertették azonban, hogy a gazdászatkézelési teendők végzése a számadótesteknél külön szakközegek szükségesek, miért is a »kezelőtisztek« külön állománycsoportja rendszeresített és ilyenekké az 1871. évben kiadott szervezési szabályzat*) szerint részben egyes erre alkalmas csapattisztek, részben pedig a kerületi hadbiztosságoknál és a számvéviségnél teljesített megfelelő próbaszolgálat után oly törzs- (járás-) őrmesterek és altisztek, valamint számtisztek neveztettek ki, a kik a kezelőtiszti vizsgát a honvédelmi miniszteriumban összeállított bizottság előtt letették. Ez időben csak főhadnagy és hadnagy kezelőtisztek voltak rendszeresítve.

Külön kezelőtiszti tanfolyam tehát ez időszakban még nem létezett, hanem a jelöltek gyakorlati kiképzésük mellett magán szorgalom útján készültek a vizsgára.

Említést érdemel az 1873. évben Budán felállított *élelmezőtiszti tanfolyam*, melybe dandáronként egy-egy kezelőtiszt rendeltetett be azon czélból, hogy a háború esetén betöltendő élelmezőtiszti állásra kiképeztessék. E tanfolyam csakis 1873-ban állott fönn és július hó 1-től augusztus 15-ig tartott. Azon szándék ugyanis, hogy az élelmezőtisztek gyanánt kezelőtisztek alkalmaztassanak, csakhamar elejtetett és így ezen tanfolyam sem állítottott föl többé.

A később újból életbeléptetett élelmezőtiszti tanfolyamról csapattisztek számára,

* Lásd Magyarországi Rendeletek Tára 1871. évi 10. füzetet. (Honvédelem.)

valamint a külön szervezett kezelőtiszt tanfolyamról jelen munka II. fejezetében lesz még szó.

A lövészetben, a fegyverkezelésben és a szétszóró harcsmódban való ügyesség fokozására az 1872-ik évben Pesten egy *központi lövész-tanostály* állíttatott föl, melybe dandáronként az említett szakmákban jó oktatókká való kiképzés végett egy főtitst és két altiszt rendeltetett. A tanfolyam június 20-tól augusztus 15-ig tartott. Már a következő 1873. évben ezen tanostály helyett a *központi csaláriskola* állíttatott föl Déván. (Ezre nézve lásd II. fejezetet.)

A törzstisztté való kiképzésre ezen időszakban külön tanfolyam még nem állott fön, hanem egy, az 1870. évben kiadott ideiglenes szabály elrendelte, hogy az előléptetésre igényt tartó, már lótap-illeték élvezetében álló gyalogszázadosok, valamint a rangban legidősb 12 tényleges állományú lovasszázados *törzstiszti vizsgát* köteles tenni, mely vizsgát az illető honvédkerületi parancsnok egy törzstiszt jelenlétében tartotta meg. Ezen vizsgánál az illető századosok szakismeretei főleg gyakorlati irányban bíráltattak meg.

Egy érdekes kísérletről kell még megemlékeznünk, mely a honvédség felállításának idejében azon célból tétetett, hogy a tiszti szükséglet fődözése erre igen alkalmas elemekkel megkönnyíttessék. Ugyanis a katonai tudományok iránti előszeretet emelésére, továbbá, hogy a magasabb iskolák hallgatói, kik általános képzettségükönél fogva a hadi szolgálatban vezetői szerepre kiválóan alkalmas elemet képviselnek, az e végből még szükséges szak-

ismereteket tudományos tanulmányaikkal párhuzamban megszerezhessék, a *pesti egyetemen*, továbbá az ország *valamennyi jogakadémiáján* az 1869-ik évben a honvédség részéről *katonai tudományos tanszékek nyíttattak meg*.

Ezen előadások hallgatói közül azok, a kik megfelelő vizsgát tettek le, szabadságolt állományú tisztté való kinevezésre igényt nyertek.

Az ezen előadások számára megnyitott tantermek kezdetben hallgatókkal túl voltak tömve, később azonban a hallgatóság mindinkább nagyobb közönyt mutatott, úgy, hogy már 1873-ban általános részvétlenség miatt ezen tanszékeket be kellett szüntetni.

A pesti egyetemen az első 1869/70. évben beiratkozott 83 hallgató közül csak 13 tette le a vizsgát a következő évben 65 közül csak 14, és az 1871/72-ik évben ezen számok már 49, illetve 8-ra apadtak.

Még kedvezőtlenebb volt ezen kísérlet eredménye a vidéki jogakadémiákon Pozsonyban, Kassán, Nagyváradon, Pécsen, Kolozsvárott és Zágrábban.

A tisztképzéssel kapcsolatban főlemlitendő még az 1871. évi VI. törvényezikk, mely a honvédelmi ministert felhatalmazta, hogy a tiszti és altiszti kiképzésre alkalmas honvédeket és pedig az 1869. és 1870. évben besorozottak közül, jövőre pedig a legifjabb korosztálybeliekből a szükséges számban és a tiszt- (altiszt-) kiképzéshez megkívántató időre behívassa. Ezen törvényes rendelkezés szükségessége előállott azon körülményből, hogy a honvédségről szóló 1868-ik évi törvénynek a tényleges szolgálati időre vonatkozó határozványai az ujonczok kiképzési idejét nyolcz héttel állapította meg, mely idő azonban a tiszti

és altiszti kiképzésre alkalmas elemek kioktatására nem volt elegendő.

2. Csapatkiképzés és altisztikar.

Azon rendszabályokkal egyidejűleg, melyek az első honvéd-tisztikar létesítését célozták, vagyis már 1869. május hó kezdetén, a honvédségi keretek föllállításához szükséges altiszti helyek betöltését célzó munkálatok is megkezdettek.

Az 1869-ik évben kivételesen ötkorosztályból besorozott összesen 48.900 honvéd-ujonc behívása ez év őszére vétetvén tervbe, a kereteket ezen időpontig a tiszteken kívül a szükséges altisztekkel is el kellett látni, hogy a fiatal katonák kiképzése egyáltalában foganatosítható legyen. Mivel azonban az újonnan besorozott ujonczok közül 1869. évi október elseje előtt senki sem volt behívható, ezek közül tehát az altisztjelölteket sem lehetett kiválasztani, a cél elérésére rendkívüli rendszabályokat kellett alkalmazni, a melyek abból állottak, hogy legfelsőbb jóváhagyással az említett célra önkéntesek toboroztattak.

Ezen önkéntesekből alakíttatott 1869. évi június hó közepén -- még pedig az oktatók kiképzésénél szükséges egyöntetű eljárás érdekében -- Pesten egy központi gyalog- és lovas-tanosztály, melyből az első honvéd-altisztek kerültek ki. Ugyanezen minta szerint szeptember elején közvetlenül a központi tanoda föloszlatása után a honvéd-kerületi parancsnokságok székhelyein kerületi gyalog- és lovas-tanosztályok állíttattak föl, mely tanosztályok átlag 300--400 embernyi állománynyal részben ugyancsak önkéntesekből, részben pedig már a rendes állításnál besorozottakból állottak, és melyekben a központban kiképzett altisztek a zászlóaljok és lovasszázadoknak kerületen-

ként egyesített összes altisztjelöltjeit jövőendőbeli hivatásukban kioktatták. November elején oszlattak föl ezen tanosztályok, és a kiképzett altisztek a zászlóaljok és lovasszázadok föllállítási helyére küldettek, a hol ez időpontban vette kezdetét az első ujoncz-sorvány.

Ezzel a csapatkiképzés alapja meg volt vetve és most már a legfontosabb teendőik egyike az volt, hogy az altisztekben beálló fogyatékok pótlása rendszeresen eszközöltessék és biztosíttassék. Az ezt gátló akadály (rövid tényleges szolgálati idő) a tisztikar kiképzésénél már említett 1871-ik év VI-ik törvényezikkel meg lévén szüntetve, ezen törvény alapján az altisztek kiképzésére szükséges iskolák szervezhetők és fölláthatók voltak, és pedig:

a) gyalogsági *altiszti iskolák*, zászlóaljként 32 hallgató, az iskolák december 1-én kezdődtek és április 15-én végződtek*;

b) *lovas-altiszti iskola*, lovasosztályonként négyhavi időtartammal (december 1-től márczius végéig) századonként négy huszár;

c) gyalogsági *ulász-iskola*, dandáronként két havi időtartammal, minden zászlóalj részéről nyolcz hallgató; a lovasutászok kiképzése is ezen iskolában történt és századonként két huszár vezényeltetett;

d) *gyógyszolga- és sebesültvivő-iskola* dandáronként kéthavi időtartammal, minden zászlóaljtól hat ember;

e) *lávjelző-lanfolyam* két-két kerületenként kéthavi időtartammal, 12 hallgatóval;

f) *lovaslombítás-iskola* négy és fél havi tartammal, két sorványban, századonként egy huszár;

g) *lábóri rendőr-lanfolyam* Pesten, két sorványban, öt-öt havi időtartammal és összesen 56 hallgatóval;

* 1872-től kezdve a tanoncok dandáronként az iskolák befejeztével külön tanosztályba egyesítettek. (Erre nézve lásd II. fejezetet.)

h) számvívő-alliszi iskola, dandáronként négy és fél havi időtartammal, századkeretenként egy hallgató;

i) alliszi szórólövész-iskola, kerületenként négyhavi időtartammal és összesen 80 hallgatóval;

k) patkolókorács-tanfolyam Jászberényben, két sorványban, 5—5 havi tartammal, 40 hallgatóval és a pesti állatgyógyintézetben két tanfolyam 6—6 havi tartammal, 40 hallgatóval.

Az altiszi sarjadék kiképzése ezen iskolák föllállítása után biztosítottnak volt tekintendő.

A *lövészet* iránti előszeretet emelése és ápolása céljából Tirol és Vorarlberg mintájára Magyarország városaiban is lövészegyesületek létesülése kezdeményeztetett, mely egyesületek a honvédelmi miniszter részéről különös kedvezményekben részesítettek. Ugyanis a honvédségi löfegyverek ármegtérítés nélkül adtak ki az egyleteknek, a szükséges lőszer pedig a kiállítási áron és végül a szabadságot állományú honvédeknek megengedtetett, hogy céllovógyakorlataikat a nekik ingyen kijáró lőszerrel a lövész-egyleteknél végezzék.

Ily módon az 1872-iki évig körülbelül 80 lövész-egylet alakult meg, melyeknek legnagyobb része azonban az érdeklődés hanyatlása folytán mihamarább ismét feloszlott.

3. Fegyvergyakorlatok.

A honvédség fennállásának első éveiben a legénység legnagyobb részének továbbképzése és gyakorlása, illetőleg a nyolcz héten át történt első katonai kiképzés folytatása a törvényes határozványok értelmében csakis a 2—3 hétig tartó őszi fegyvergyakorlatok alatt történhetett.

Ezen fegyvergyakorlatok alatt a honvédség gyalogság, rendes békeszervezetétől eltérőleg, a behívott nem tényleges állományú legénységből föllállította zászlóaljanként mind a négy századot, mi célból az állandósított század létszámába tartozó tisztek és a tényleg szolgáló legénység is ezen századokra felosztott; a lovas-századok ellenben rendes békelétszámukat a nem tényleges állományú emberek és az előjegyzésben tartott magánbirtokban levő lovak behívása által egészítették ki.

A honvédség főnállásának első három évében a fegyvergyakorlatok következő módon tartattak meg:

Az első 1870. szeptember hó közepétől ezen hó végéig megtartott fegyvergyakorlaton az összes 1869. év végén és 1870. kezdetén kiképzett ujonczok (körülbelül 60.000 fő) vettek részt. Az egyedül gyakorló honvédsapatok a zászlóaljgyakorlatokkal fejezték be a fegyvergyakorlatokat. Az ez évben Kócs, Kis-Bér, Lazi irányában a közös hadsereg részéről tartott hadtestgyakorlatokhoz azonban már a magyar honvédség részéről is egy három dandárból álló hadosztály (11 gyalogzászlóalj, hat lovasszázad, négy üteg és egy fél hadmérnöki század, utóbbiak a hadseregtől), továbbá egy gyalogdandár (öt zászlóalj, két lovasszázad, három hadseregbeli üteg és egy fél hadseregbeli műszaki század) rendeltetett ki.

A honvédlegerénység kezdetleges és gyöngye kiképzése, továbbá a nagy tiszt hiánya, úgy, hogy századonként átlag csak egy tartalékos tiszt volt jelen, a ki legtöbb esetben századparancsnok is volt, továbbá azon körülmény, hogy a meglevő tényleges tisztek gyenge állománya alig volt elegendő a magasabb parancsnokságok és törzsek kiegészítésére és hasonló hiányok, melyek a következő években csak lassan és fokoza-

tosan voltak megszüntethetők, bizonynyal kedvezőtlen befolyással lehettek a hevenyében fölállított honvédseregtestek helyes és okszerű vezetésére, valamint harcyszerű alkalmazására.

Ennek daczára a következő 1871. évi fegyvergyakorlatok alkalmával ismét négy dandár (egyenként négy zászlóaj, két lovasszázad és négy szórólöveggel), továbbá egy hadosztály három dandárral és a hadseregtől beosztott tűzérsséggel és műszaki csapatokkal Vácztól és annak környékén összpontosított.

A magasabb kötelekbe összevont csapatok fegyvergyakorlati ideje három hétben, a többieké két hétben állapított meg.

A Vác környékén összpontosított hadosztály a hadseregnek Pesten és annak környékén egyesített csapataival közösen gyakorolt.

1872-ben valamennyi honvédszázad hármas fegyvergyakorlatot tartott. Minden kerületben egy dandár és ezenkívül Arad mellett egy nyolcz századból álló lovasszázad összpontosított. A többi csapatok a zászlóaljig bezárólag gyakoroltak és úgy ezek, valamint a dandárok is, a hol csak lehetett, a harc és egyéb gyakorlatokat a hadsereghelyi csapatokkal közösen tartották meg.

D) A csapatok szükségleteinek beszerzése. Honvédségi intézetek.

A honvédség fölállításának alkalmával a honvédelmi ministeriumhoz számos ajánlat érkezett be, melyek a legkülönbözőbb mintájú hátultöltő fegyvernek a honvédség számára való rendszeresítését és elfogadását czélozták. A választás ezen minták közt nem volt nehéz és elfogadott az akkoriban legjobb és a katonai követelményeknek is

teljesen megfelelő Werndl-féle hátultöltő puska, melylyel a közös hadsereg csapatai is rövid idővel ezelőtt el lettek látva.

A honvédgyalogság tehát a kardszuronyos Werndl-fegyverrel, a lovasság pedig ugyanazon rendszerű karabélylyal látott el. A karabélylyal föl nem fegyverzett lovassági legénység Gasser-féle forgópisztollyal és ezenkívül a honvédlövasság összes legénysége könnyebb mintájú lovassági karddal, a horvát-szlavon lovasság pedig dzsidával látott el.

A honvédség keletkezésének első időszakában a szükséges fegyverek az ezekért esedékes pénzösszegek megtérítése mellett a közös hadsereg készletéből vétettek. Már 1870-ben tárgyalások kezdtek meg az iránt, hogy a honvédség részére szükséges fegyverek az országban készíttessenek. Ezen tárgyalások legelső eredménye gyanánt Pesten, a losonczy pályaudvar keleti végén, az osztrák fegyvergyári társulat által fegyvergyár állíttatott föl, mely évenként 50.000 darab löfegyvert volt képes előállítani. E gyárral oly értelmű szerződés kötött a honvédelmi minister részéről, hogy 1871-ben 10.000 darab, 1872-ben 20.000 és ezen évtől kezdve 1878-ig évente 25.000 db. fegyver átvétele a honvédség számára biztosított.

E szerint tehát a honvédség fegyverszükségletének legnagyobb része, különösen a hadikészletek, ezen hazai gyárból szállítottak, mely gyárnak munkálatai egyébként arra szorítottak, hogy a Steyerben készült fegyveralkatrészeket összeállítsa.

A legelső *töltényszükséglet*, vagyis a Werndl-féle fegyverhez (karabélyhoz) tartozó fémhüvelyes egységes töltények, épp úgy, mint a fegyverek, a közös hadsereg készletéből vétettek.

A magánvállalkozás azonban csakhamar Pozsonyban egy lőszergyárat létesített, mely évenként 30 millió töltényt volt képes előállítani. E gyárral kötött szerződés szerint 1871-ben nyolczmillió és ezen évtől kezdve 1874-ig évente hatmillió töltény volt a honvédség által átveendő.

Kiemelendő továbbá, hogy megfelelő előgondoskodások történtek, hogy ezen tölténygyár háború idején bekövetkezendő veszély esetén azonnal áthelyezhető és esetleg több biztos helyen is, tehát megosztva fölállítható és a tölténygyártás folytatására képes legyen.

Mint kizárólagos békerendszabály említésre méltó, hogy a kilőtt fémhüvelyes töltények újítására (a hüvely megtisztítása, az elsült csappantyú kiverése, új csappantyú beillesztése, lőporral és lövedékekkel való újbóli ellátás) a pozsonyi lőszergyár is berendeztetett és hogy hasonló célból Budapesten, Kassán, Szegeden, Kolozsvárt és Vukovárt egy-egy honvédtöltény-újítási osztály létesített. Az ily módon újított töltények csakis mint békélőszer (czellövő-töltény, gyakorló-töltény) használtatott.

A pesti fegyvergyár ellenőrzésére és a beszállított fegyverek megvizsgálására, átvételére, raktározására és a csapatoknak való kiszolgáltatására, valamint a csapatoktól beküldött rongált fegyverek helyreállítására 1869. július havában a magyar kir. **honvéd-fegyverátvételi bizottság** Pesten állíttatott föl.

Ezen a honvédelmi miniszternek közvetlenül alárendelt bizottság 1 törzstisztből, mint elnökből, 2 századosból, 3 puska-művesből, 2 számvivő-őrmesterből és 12 segéd-munkásból állott.

A pozsonyi lőszergyár ellenőrzése, továbbá az ott készült töltények megvizsgálása,

átvétele és a honvédsapathoz való kiszállítása is a honvéd-fegyverzeti bizottság hatáskörébe tartozott és ezen teendők elvégzése egy állandóan Pozsonyban elhelyezett kiküldöttségre volt ruházva.

A *ruhacikkeknek* biztosítása, a hadrendi készletek biztosításának szükségességére való tekintettel a hazai kisipar kizárásával egy szállítóképes és megbízható vállalkozó társulatnál történt, melylyel egy 10 évre szóló szerződés kötött és mely kizárólag a honvédség céljainak szolgáló posztógyárat létesített Pozsonyban. Ezen gyár teljesítőképessége évenként mintegy 300.000 rőf posztóra rugott, mely mennyiség 40.000 embernek teljes felruházására volt elegendő.

Ugyanezen magánvállalattal a fehérmű szállítására nézve is szerződés jött létre, melynek értelmében ezen társulat kötelezte magát, hogy a Késmárkon lévő fonódát 160.000 frtnyi részvénytőkével átveszi és a szükségletet belföldön gyártja. Ugyancsak ezen társulat egy szövőde felállítására is köteleztetett.

A ruhaneműek kizárólag a fővárosban és annak környékén varrattak meg, mi célból a posztó kiszabott állapotban a gyárból Pestre szállíttatott.

A *fölszerelési cikkek és tábori eszközök* kivétel nélkül nyilvános árlejtés útján szereztettek be, melynél azonban igen sok nehézség merült föl, miután nem sikerült egy megfelelő biztosítékot nyújtó vállalat szerződtetése, mely a szállítást jutányosan átvette volna. Ennek következménye pedig az volt, hogy a szükségletnek legnagyobb része a belföldön nem volt födözhető.

A bőrneműek szállítása ugyan több pesti vállalkozóra ruháztatott, ennek da-

czára azonban a cikkek legnagyobb része — nevezetesen a fűzőbakancsok — Morvaországban készültek el.

Kísérlet tárgyát képezte az is, hogy a kisipar foglalkoztatása végett a cipők a zászlóaljparancsnokságok közvetítése mellett a vidéken állíttassanak elő. Ezen kísérlet eredménye sem volt kielégítő.

Mindezen nehézségek dacára a szerelvény-cikkek összszükséglete fődötetett és 1872. év végén a magyar honvédség már 150.000 teljes gyalogsági és 9000 teljes lovassági öltözet és szerelvénykészlettel volt ellátva, mely mennyiségben a csapatoknál állandó használatban levő ruha-cikkek beszámítva nincsenek.

A hadiszükséglet tehát már ez évben fődözve volt és a későbbi években már csak az elhasznált cikkek pótlásáról és a hadi tartalék-készlet beszerzéséről kellett gondoskodni.

Hogy mily buzgalommal kezeltetett különben a csapatok felszerelésének ügye a legkisebb részletekig, az azon körülményből is kiviláglik, hogy már az első években minden lovasszárad egy-egy tábori kohóval és a szükséges patkoló-szerszámmal, a gyalogság pedig a szükséges utász-szerszámokkal láttatott el és az egészségügyi anyag szükséglete is fődötetett.

A magánvállalkozás útján előállított és majdnem kivétel nélkül külföldről szállított ruha- és szerelvénycikkek átvételére egyidejűleg a fegyverátvételi és lőszerbizottság létesítésével, azaz 1869. július havában a **honvéd-főruharaktári bizottság** Pesten állíttatott föl, mely bizottság egyttalaz átvett cikkek raktárolására, karbantartására és a csapatokhoz való kiszállítására is volt hivatva.

Ezen, gazdaságkezelési és műszaki te-

kinetben közvetlenül a honvédelmi minis-ternek, katonai és fegyelmi tekintetben pedig a pesti kerületi parancsnokság útján a honvéd-főparancsnokságnak alárendelt bizottság állományába tartozott: egy törzs-tiszt mint elnök, 1 százados, 2 főhadnagy, 1 hadnagy, 1 számtiszt, 1 raktárnok, 2 raktár-segéd és 1—1 polgári szakértő a ruhá-zati cikkek számára, a bőrneműek szá-mára és a többi fölszerelési cikkek számára. Utóbbiak állománya különösen nagyobb szállítmányok beérkezésekor meg-felelően szaporított és az 1870. év elején és végén Pozsonyban ideiglenesen egy ruha-raktári albizottság is állíttatott föl, mely az ott gyártott készleteket átvette és közvet-lenül a csapatokhoz kiszállította.

A csapatok rendszeresített békeállománya számára szükséges *élelmi cikkek* nyilvános árlejtés útján egyes szállítóknál legfőlebb egy év tartamára szerződésileg biztosítat-tak és a legelső ebbeli munkálatok elvég-zésére külön a szükséges irányelvekkel ellátott bizottságok alakítottak.

Azon helyőrségekben, melyekben egész-séges verseny vagy megbízható vállalko-zók hiányában az élelmi cikkek biztosí-tása ily módon elérhető nem volt, vagy czélszerűnek nem bizonyult, kivételesen a kézi bevásárlás rendeltetett el.

Ugyanezen eljárás követtetett fegyver-gyakorlatok alkalmával is.

A honvédlegénység élelmi illetéke a kö-zös hadseregbeli legénység illetékével min-denkor teljesen egyenlő volt.

Külön honvédségi élelmező-intézetek (élelmező-raktárak) nem állíttattak föl, mi-vel ennek szüksége nem forgott fönn.

A honvéd-gyalogzászlóaljak és lovas-századok, majd később a szórólöveg-osz-

tagok föllállítása után az ezen csapatok számára mozgósítás esetében szükséges *vonat-járművek* is fokozatosan beszereztek, úgy, hogy a honvédség 1872. végével összesen már 82 négyfogatú, 162 kétfogatú kézfegyver-lőszerkocsival a gyalogság számára, 80 tár- (élelmező-) szekérrel a lovaság számára, 20 szekeresz-kocsival, 40 tár- (élelmező-) szekérrel és 90 lőszer-kocsival a szórólöveg-osztagok számára, továbbá 66 sebesültszállító kocsival és 12 egészségügyi társzekérrel a föllállítandó honvédhadosztályok egészségügyi fölszerelése számára el volt látva.

Mindezen vonat-járművek magánvállalkozás útján szereztettek be és majdnem kivétel nélkül a közös hadseregnél rendszeresített és kipróbált jármű-minták szerint készítették. Csak a kétfogatú kézfegyver-lőszerkocsik lettek a honvédelmi ministeriumban szerkesztett könnyebb minta szerint előállítva, hogy ezen kocsik a csapatokat harcban, vagyis a terepen is követhessék.

A teljes szükségletre még hiányzó egyéb csapatvonat-járművek költségvetési okokból csak későbbi időkben voltak beszerezhetők. A már beszerezett járművekhez szükséges *hámszerszámok* és pedig hámigás rendszerűek ugyancsak magánvállalkozás útján szereztettek be.

Úgy a járművek, valamint a hámszerszámok raktárolás és karbantartás céljából a csapatoknak lettek kiszolgáltatva.

E) Elhelyezés és elszállásolás.

A honvédesapatok föllállításuk napjától kezdve a szó szorosabb értelmében vett területiális rendszer szerint lettek elhelyezve, a mennyiben az akkori csapategységek mindegyike (gyalogászlóalj, lovasszáza-

dok) azon területen belül helyeztetett el, melyről rendes kiegészítésüket nyerték.

Ezen elhelyezés legnagyobb előnye abban állott, hogy a nem tényleges állományhoz tartozó legénység fegyvergyakorlatok alkalmával és esetleges mozgósításkor gyorsan és könnyen vonulhatott be a közel elhelyezett állománytestekhez és így egy bekövetkező mozgósítás gyors keresztülvitele biztosítottak volt tekintendő. Előnye továbbá ezen elhelyezésnek a kiegészítési és nyilvántartási ügyvitel egyszerűsége.

Hátránya volt ezen területi elhelyezési rendszernek, hogy a folyton egy és ugyanazon gyakorlóterepre utalt csapatok harczászati kiképzése némileg megnehezítette, de ezen hátrány is a későbbi években, mint a hogy ez alább még behatóbban kifejezésre jut, a csapatoknak fegyvergyakorlatok alkalmával mindig változó terepen, magasabb kötelékekbe történt összevonása által megszüntetett.

Igen sok nehézséggel járt a honvédesapatoknak elszállásolása a szervezési időszak kezdetén, úgy, hogy a gyenge békeállomány daczára a helyi viszonyokhoz képest az elszállásolás minden nemét kellett igénybe venni. Így p. o. a parancsnokságok és törzsek irodái majdnem kivétel nélkül kibérelt helyiségekben voltak elhelyezve, míg a gyalogászlóaljak és lovasszázadok részint a községek által rendelkezésre bocsátott és a közös elszállásolásra alkalmas épületekben, részint pedig magán vagy kincstári épületekben, sok helyt azonban az egyenkénti elszállásolás útján a lakosságnál lettek elhelyezve.

A viszonyok javulása csakis a következő évek folyamán állott be.

F) Közigazgatás.

a) Gazdászatzkezelés.

A honvédség fõntartásához szükséges eszközök beszerzését, kiegészítését és kezelését célzó tevékenység — nevezetesen a ruházat, fõlszerelés, elhelyezés és élelmezést, továbbá a pénzügy és gazdaszáti ellenõrzést érintõ szolgálat — a honvédcsoapatok fõállítasától kezdve legfelsõbb helyen a *honvédelmi minister által* vezetett. Ezen kezelési ágaknak vezetésében való egységességet egyrészt a kivétel egyöntetûsége kívánta meg, de szükséges volt az az állammal szemben köteles felelõsség miatt is.

A legközelebbi gazdaszátkézelési hatóságokat a *honvédkerületi parancsnokságok* képezték, melyek e tekintetben közvetlenül a ministerhez voltak utalva. A gazdaszátkézelési szolgálat vezetésére és ellenõrzésére a honvéd kerületi parancsnokságoknak rendelkezésére állottak a beosztott hadbiztossági tisztviselõk és számtisztek. A hadbiztossági tisztviselõk minden hivatalos eljárásukban, mint a honvédelmi minister állandó megbízottai jártak el és a honvédcsoapatok gazdálkodási ügyeinek minden ágára, nevezetesen a pénztári, eltartási, ruházati és számadási viszonyokra korlátlan felügyeleti és ellenõrzõ joggal bírtak.

A legalsó gazdaszátkézelési közeget a *csapatparancsnokság* képezte, mely egyúttal az anyag gondozását is végezte. Ezen szolgálatokra mint vezető közeg a csapatnál a kezelõ- (ill. pénztár-) bizottság, mint végrehajtó közeg ellenben részint ezen bizottságok, részint pedig a rendszeresített kezelõtisztek szolgáltak.

Az összes egy és ugyanazon zászlóaljterületen állandóan vagy idõlegesen elhelyezett alosztályok, vagyis a zászlóaljtörzs,

állandósított század, lovasszázadok és szórólõveg-osztag egy egységes számadótestet képeztek, mely számára egy *kezelõbizottság és egy pénztári bizottság* volt fõállítva. A kezelõbizottság a zászlóalj-parancsnokból, az összes helyben levõ alosztály-parancsnokokból, egy századtisztbõl és a kezelõtisztbõl állott. A kezelõ-bizottság kötelmeihez tartozott: a kezelési testhez tartozó csoportok élelmezési állományának nyilvántartása a csoportok pénz- és egyéb szükségleteinek biztosítása és beszerzése, az alosztályoknak kiadott ruházat és fõl-

Hadbiztossági tisztviselő a honvédség felállításakor
diszben.

szerezési cikkek, valamint az ágyneműek, fegyverzet és berendezési tárgyak kifogástalan nyilvántartásának és karbantartásának ellenőrzése s végül a pótraktári készleteknek elszámolása.

A pénztári bizottság a zászlóaljparancsnokból és egy gyalogsági tisztből, ha lovas-ság is volt az illető állomáson elhelyezve, egy lovas tisztből is állott.

A honvédesapatok föllállítását követően az azoknak kiszállított *ruházati, felszerelési stb. cikkek* a teljes hadi állomány számára a gyalogságnál háromnegyed részben a zászlóalj pótraktárában, egynegyed részben pedig a századraktárban voltak gondozás alatt. A lovasságnál a századok gondozták az összes készleteket. A csapatoknak kiadott ruha és felszerelési készletek föntartása és pótlása a részletilleték-rendszer szerint történt, mely abból áll, hogy minden egyes ember ruházati és felszerelési illetéke, továbbá minden egyes cikknek értéke — a beszerzési árnak megfelelően — a könynyebb elszámolás és gazdálkodás végett nem pénzben, hanem részletértékben (adagokban) fejeztetik ki. Minden adag egyenlő pénzértékkel bírt. A legénységi ruharészlet-illeték minden tényleges állományú ember után naponként a gyalogságnál $1\frac{5}{10}$, a huszárcsapatoknál $1\frac{7}{10}$ (a lószervély után $\frac{4}{10}$) és a dzsidás-csapatoknál 2 részletilletékből állt. A csapatoknak a reájuk eső illetékösszegre esetről-esetre kiszolgáltattak a szükséges cikkek, mi mellett az illetékösszeg túllépése nélkül és azon belül az adagoknak egyenlő értéke folytán a cikkek nemei határozott számhoz nem voltak kötve, tehát változhattak.

A számellenőrzés a honvédség fönnállásának első éveiben 1872-ig a kerületi hadbiztosságok által gyakoroltatott, a hol

az egyes tételek el is könyveltettek. A zárószámadás ellenben minden év végén a kerületi hadbiztosságok által előterjesztett beadványok alapján a honvédelmi miniszterium számvivőségénél szerkesztetett. Már az 1873. év kezdetén az eddig fennállott ebbeli határozványok akként módosítottak, hogy a pénztári naplók számvizsgálata a hadbiztosságoknál továbbra is meghagyott ugyan, ellenben a számvizsgálat által keletkezett nehezményeléseket tartalmazó érvényesítési leletek tárgyalása, az anyag-számadások vizsgálata és az összes számvitel könyvelése a miniszterium számvivőségére ruháztatott.

A számellenőrzési szolgálat gyakorlására a honvédelmi miniszteriumban és a kerületi hadbiztosságoknál polgári számtisztek rendszerezésére kiknek állománya már a honvédségi intézmény fönnállásának első éveiben a teendőik gyors szaporodása folytán majdnem minden évben a szükséglet mérvéhez képest fölemeltetett.

b) Különleges kezelési ágak.

A honvédség föllállításakor a szükségletnek megfelelően csupán az egészségügy, az igazságügy és az állategészségügy szerveztetett, míg a lelkesítő szolgálat részint a közös hadsereg katonai lelkészete által, részint pedig az illető helyőrségekben lévő polgári lelkészek által végeztetett. Ezen különleges kezelési ágak vezetésére hivatott hatóságok a gazdaságkezelési szolgálat vezetésére hivatott hatóságokkal azonosak voltak és kivételt, a mint az alább még bővebben kifejezésre jut, e tekintetben csupán az igazságügy képezett.

Ezen kezelési ágak keletkezéséről és az egyes ágakon belül a végrehajtói tevékenység mikénti keresztülvitelére nézve következők emeltetnek ki.

Egészségügy.

A kezdet nehézségei tényleges állományú honvédorvosok hiányában az egészségügyi szolgálat tekintetében is igen érezhetők voltak és ezen szolgálati ág még a csapatfelállítást is megelőző rendszabályokat igényelt, mert csak így vált lehetővé, hogy ezen szolgálat elvégzése az önkéntesekből összeállított tanosztályoknál, valamint az első ujonczok besorozása már a honvédség saját orvosai által megtörténhessék.

Első sorban is 1869. május havában a honvédség összes egészségügyének vezetésére egy törzsorvos neveztetett ki és osztatott be a honvédelmi ministeriumba, ezután 1869. júliushóban 1—1 törzsorvos a pesti és budai honvédkerületi parancsnoksághoz, továbbá egy ezredorvos a pesti főtanosztályhoz, majd néhány héttel később — ez év augusztus havában — 10 okleveles polgári orvos ezredorvosi és 10 ilyen főorvosi jelleggel a honvédség tényleges állományába zászlóaljorvossá neveztetett ki és pedig utóbbiak nem a teljes ténylegességi illetékkel, hanem 300 forintnyi évi átalánynyal javadalmazták.

Fokozatosan betöltettek a többi törzsorvosi helyek is a kerületi parancsnokságoknál, s mindezen rendszabályok egyetemben azzal, hogy a későbbi időkben még több zászlóaljorvos is neveztetett ki, lehetővé tették az egészségügyi szolgálat vezetésének decentralizációját és biztosí-

tották is egyúttal az ujonczozás akadálytalan keresztülvitelét békében.

Hogy az egészségügyi szolgálat ellátása háború esetében is biztosítva legyen, már 1870-ben zászlóaljanként 1—2 okleveles polgári orvos a nem tényleges állományba neveztetett ki.

Azon helyőrségekben, a melyekben a felállítás első idejében tényleges orvos kinevezhető nem volt, az egészségügyi szolgálatot a csapatnál megfelelő díjazás mellett ott lakó polgári orvosok végezték.

Orvos a honvédség felállításakor szolgálatban.

Külön *honvédegészségügyi intézetek* sem a honvédség létesítésekor, sem pedig a későbbi évtizedekben nem állítottak föl, mivel ez a csapatok gyöngye békeállományára való tekintettel, pénzügyi szempontból egyáltalában nem lett volna indokolható. Kórházi kezelésre szoruló tisztek és a legénységi állományhoz tartozók ennek következtében vagy valamely helyben levő polgári kórháznak adattak át, vagy pedig azok, ha az állomáson kórház nem volt, a közös hadügy-ministerrel egyetértőleg a leg-

közelebb fekvő katonai kórházba küldettek.

Hasonlóan nem létesítettek a honvédségnél *gyógyszrintézetek*, és a gyógyszer-szükséglet békében még mai nap is a közös hadsereg gyógyintézeteiből vagy magángyógyszertárakból, háborúban pedig kizárólag előbbiekből fedeztetik.

Az egészségügyi segédszolgálat ellátására megfelelő számú sebesültvivő és gyógy-szolga képeztetett ki a csapatnál.

Igazságügy.

A honvéd-igazságszolgáltatás szabályozására a védtörvényekben foglalt azon határozványok képezték a kiinduló pontot, melyek szerint a szolgálati szabályzatnak a közös hadseregben és a honvédségben egyenlőnek kellett lennie.

Ezen határozványoknak megfelelően mindaddig, míg a honvéd-igazságszolgáltatás véglegesen rendezhető volt, az összes parancsnokok, csapatparancsnokságukat a közös hadseregheli szervezet szerint megillető fegyelmi fenytő hatalommal, a honvéd-főparancsnok pedig a vezénylő tábornokok fenytő hatalmával ruháztatott föl, és egyúttal kihirdettetett, hogy a hadtörvényszékek és becsületbíróságok a honvédségnél is a hadseregnél lévőkkel azonosak lesznek.

A honvédség törvénykezési ügyeinek ellátására mindjárt az első szervezéskor minden honvédkerületi parancsnoksághoz egy hadbíró (kezdetben szolgálati díjátalanynyal úgy, mint az orvosok), a honvédelmi ministerium állományában pedig egy őrnagy-hadbíró rendszeresített.

A kerületi parancsnokságokhoz kinevezett hadbíró a törvénykezési ügyek vezetésével oly módon volt megbízva, hogy a tulajdonképeni hadtörvényszék (elsőfokú bíróság) csak a végtárgyalás és elítélés alkalmával ül össze.

A honvéd-főtörvényszék, mint másod- és egyszersmind végfolyamodású bíróság 1870. kezdetén állítatott föl.

A bírói felsőbbbségi joggal a honvédkerületi parancsnokok és honvéd-főparancsnok ruháztatott föl.

Mivel a honvéd-kerületi bíróságoknál felállított honvédfogházak berendezése csak kezdetleges volt, az elítélt honvédegyének legnagyobb része a kiszabott büntetés letöltésére polgári fogházaknak adatott át.

A honvédség törvénykezési ügyei az 1870-ben kiadott ebbeli szabályzattal, az ugyanakkor kiadott hadi czikkekkel és fegyelmi szabályokkal nyertek végleges rendezést.

Kiemelendő végül, hogy a hadbírói tisztikar kiegészítésének lehetővé tétele végett a honvéd-kerületi bíróságoknál és a honvéd-főtörvényszéknél hadbírói gyakornokok rendszeresítették.

Állategészségügy.

A honvéd-lovasszázadok gyenge békeállománya és azok szétszórt elhelyezése szükségessé tette, hogy az állategészségügyi szolgálat végzése megfelelő díjazás mellett oly polgári állatorvosokra vagy gyógykovácsokra ruháztassék, kik az illető állomáson vagy annak közelében laktak. Mivel azonban az állategészségügyi szolgálat végzése a csapatoknál csak illetén módon, vagyis polgári közegek alkalmazása mellett volt szervezhető, szigorú rendszabályok voltak szükségesek ezen szolgálat ellenőrzésére, hogy a honvéd-kincstár érdeke minden körülmény között biztosított legyen. Ezen okok már 1869-ben odavezettek, hogy minden kerületi parancsnoksághoz egy tényleges állományú honvéd-állatorvos neveztetett ki, (átalány vagy rendes évi fizetés mellett, és pedig állatorvosok 600 frt, alállatorvosok 480 frt évi fizetéssel), a ki mint a kerületi parancsnoknak segédközege, az állategészségügyi szolgálatnak vezetésére és ellenőrzésére az egész kerület területén hivatva volt.

G) Öltözet és fölszerelés.

A honvédség öltöztetének és fölszerelésének minden részlete az anyag nagy terjedelménél fogva a jelen munka keretébe

beilleszthető nem lévén, e helyt csupán a ruházat és fölszerelés főbb jellemvonásait örökítjük meg, míg a leírás hézagait a részletek tekintetében és különösen a fölszerelés hordmódjára nézve a munka kiegészítő részét képező ábrák vannak hivatva pótolni.

A honvédségnél alkalmazott *tábornokokra* nézve kiemelendő, hogy azok mint csász. és kir. tábornokok, mindenkor a közös hadseregben a magyar öltözetű tábornokok számára előírt egyenruhát viselték, miért is öltöztük és fölszerelésük ismertetésétől eltekintünk.

A honvédség fölállításakor a következő ruházat, fölszerelés és fegyverzet volt rendszerezésre :*

Gyalogság.

A *legénység ruházatát* képezte: sötét-kék atilla, a hadseregbeli huszárlegénységi huszáratillához hasonló, de meggy-színű gypjúzsinórzattal; sötétkék zubony buzérvörös gallérhajtókával s a mellen öt domború kerek, a zászlóalj számát viselő (1870-től kezdve sima) fémgommbal, a nyakon és ujjakon ugyanazon zsinórzattal, mint az atillán; buzérvörös magyar nadrág, oldalt meggy színű lapos zsinórzattal, elől atillazsinórból készült vitézkötéssel; fűzőbakancs; kékszőrke köpeny öt somalakú (1870-től félgömbalakú sima) fémgommbal; buzérvörös nemezesákó, elől a sárga fémpajzsba foglalt magyar államczímerrel »A királyért és hazáért« fölrattal; buzérvörös tábori sapka, a jobboldalon a zászlóalj számával.

Fegyverzet és fölszerelés: Werndl-féle kardszuronyos hátultöltő puská; egy darab feketebőr tölténytáska; szürke vízmentessé tett vászonkelme háti bőrönd fekete szíj-

zattal; bádoggal bevont tábori palaczk; kenyérzsák; minden két ember után egy főzőedény.

A *lőszek ruházata* általában hasonló volt a legénységéhez, csak hogy a zsinórzat vörösen átszőtt aranyból készült és a köpeny buzérvörös szegélyezettel és gallérhajtókával, valamint olajbogyóalakú gombozattal láttatott el; nadrág buzérvörös posztóból, gyalogszolgálatban talpaló nélkül; szolgálaton kívül vörösszegélyű kékszőrke nadrág viselése is meg volt engedve; sapka és kitüntetési jelvények mint a hadseregben. Szolgálatban a honvédtiszt ispaháni gypotból készült arany és fekete díszítménnyel ellátott derékövet viselt, melyhez a jobb csipő táján két, ivalakban lecsüngő aranyzsinór volt alkalmazva.

Lovasság.

A *huszárlegénység ruházatát* képezte: sötétkék, fehérbőr prémezetű és bélésű mente, hasonló zsinórzattal mint a gyalogsági atilla; kávészínű barna köpeny álló gallérral, buzérvörös hajtókával; sötétkék zubony mint a gyalogságnál, a mellen azonban öt begombolható rövid zsinórhurokkal; buzérvörös magyar nadrág meggy színű zsinórzattal; csizma, meggy színű vörös szegélyezettel; buzérvörös sapka és esákó, utóbbi fehér lőszörbokrétával. Szolgálton kívül a legénység atillát is viselhetett (olyant, mint a gyalogságé, csak a balvállon vállzsinórral).

Fegyverzet és fölszerelés: lovassági kard, melyet a legénység lóháton nem a derékre felkötve, hanem baloldalt és elől a nyereggerősítve viselt; a közhuszároknak hátultöltő karabély; kis fekete tölténytáska; altiszteknek forgópisztoly; tábori palaczk mint a gyalogságnál; két ember után egy főzőedény; nyeregszerszám és lőszerevény a hadseregéhez hasonló. Az első fölállításakor a lovasság régi magyar fanyer-

*) Lásd 1869. évi Magyarországi Rendeletek Tára (honvédelem) I. füzet.

geket használt. Később több más pléh- és vaskápájú nyereg (Szvertnik és Kóczy-féle) próbáltatott ki, míg végre a Freund-féle vas-, majd pedig az aczélkápájú nyereg rendszeresített.

A tisztek ruházata: mente, atilla, zubbony, nadrág és csákó mint a legénységnél, de aranyzsinórzattal; sapka és kitüntetési jelvények mint a gyalogsági tiszteknél, úgyszintén a szolgálaton kívül viselhető pantalló nadrág; köpeny buzérvörös szegélyzettel és hajtókával. Szolgálati jelvényül a fekete »tishti tokmányyszíj« (tölténytáskaszíj) szolgált, mely sárga fémdíszszel volt ellátva (oroszlánfő két lecsüngő láncszel, Ő Felségének korona alatt álló névjelvényével és egy fémsíp). A tishti tokmány födelét Ő Felsége névjelvénye és a magyar korona díszítette.

A dzsidások ruházata a huszárokétól abban különbözött, hogy sötétkék ulánkát viseltek, hasonló zsinórzattal mint a huszáratilla, de mellzsinórzat helyett 32 apró sárga fémgombbal; zubbony mellzsinórzat nélkül, 9 gombbal; csákó helyett kised buzérvörös csapka; fegyverzet: huszárkard, minden legény hátultöltő forgópisztoly és dzsida, kivéven békében 10, háborúban 48 ember és 4 utász századonként, kik hátultöltő karabélyt kaptak.

Szórólövegek.

Ezek kezelő- és hajtólegénysége huszárcsizmát és köpenyt, továbbá bő csizmanadrágot, egyebekben pedig a honvéd gyaloglegénység egyenruháját viselte.

Fegyverzet: szurony; lovasított altiszték lovaskardot; utóbbiak, valamint a kezelőlegénység ezenkívül revolverrel volt ellátva. Főlszerelés: tábori palaczk, kenyérzsák.

Tisztek számára fegyvernemük egyenruhája volt előírva bő vörös csizmanadrággal (tehát gyalogsági vagy lovassági

egyenruha), azonban szürke csizmanadrág viselése is meg volt engedve.

Hadbírák.

A honvédgyalogsági tisztek egyenruháját viselték, megkülönböztetésül azonban az atillagallér, az ujjak hajtókája és a zubbony-gallér hajtókája buzérvörös posztóból készült; nadrág mint az orvosoké.

Orvosok.

A honvéd-orvosok atillája és zubbonya azonos volt a gyalogtisztevel, csak hogy buzérvörös szegélyű fekete bársonygallérral, illetve hajtókával ellátva; csákó és köpeny a gyalogtiszthez hasonló, előbbi azonban sötétkék színű, utóbbi pedig fekete szegélyzettel és feketebársony hajtókával ellátva; nadrág, buzérvörös szegélyzetű kékszürke pantalló.

Kezelőtisztek.

Ezek egyenruhája teljesen egyenlő volt a honvédgyalogságbeli tisztek egyenruhájával, csak hogy szolgálati övet nem viseltek.

Hadbiztossági és számvevősségi tisztek.*

Atilla és zubbony mint a gyalogsági tiszteknél, de sötétzöld posztóból; szürke nadrág és gyalogsági tishti köpeny, karmazsinvörös szegélylyel és hajtókával; kucsma fehér lószőrbokrétával; sapka és rendfokozati jelvények mint a tiszteknél, csak a sapka aranyrózsáján a magyar államczimmerrel; görbe kard, elefántcsont markolattal és bőrhüvelylyel; kardbojtot csak a hadbiztossági tisztek viseltek és pedig olyant, mint a gyalogsági tisztek, de hat hüvelykre rövidített szalaggal.

* Számvevősségi tiszt ez időszakban az egész honvédségnél csak egy volt rendszeresítve (a főruharaktári bizottságnál Budapesten). A honvédelmi ministeriumban (kerületi parancsnokságoknál) alkalmazott számtisztek csak 1878-ban lettek katonailag szervezve. (Lásd II. fejezetet.)

Állatorvosok.

Sötétké a tilla, a lovasságéhoz hasonló aranyzsinórzattal; zubbony mint a gyalogtiszteké; atillagallér, illetve hajtókák cseresznyezsín bársonyból, nadrág mint az orvosoké, kard, sapka és kucsma mint a hadbiztosságnál, utóbbi azonban fekete lószőrbokréktával; gyalogsági tiszti köpeny szegélyzet nélkül és cseresznyezsín bársonygallér hajtókával; arany rózsácskák mint rendfokozati jelvények.

Visszapillantás a felállítás történetére.

Ha a honvédség keletkezésének föntiekben leírt történetét átpillantjuk, arról győződhetünk meg, hogy a nagy munka a honvédségről szóló törvény szentesítése után azonnal kezdetét vette.

Már néhány héttel ezen szentesítés után teljesen szervezve találjuk a honvédelmi ministeriumot és a honvéd-főparancsnokságot, a következő hónapokban követte ezt a parancsnoki és egyéb tiszti helyek betöltése, az ujonczozás, önkéntes altisztjelöltek toborzása, az első oktatók kitanításához szükséges tanosztályok létesítése, a csapatok szükségleteinek, nevezetesen a fegyverzet, lőszer, ruházat és felszerelés beszerzése, átvétele és kiszállítása, az elhelyezési férőhelyek biztosítása, a közigazgatási gépezet fölállítása, a szükséges szabályzatok, utasítások és irányelvek kiadása stb. De nemcsak a munka kezdetén, hanem annak további folyamán is ugyanily fáradhatlan tevékenységet találunk, mert már 1869. november kezdetén a csapatokat megalakítva, az első ujonczok kiképzésével foglalkozva és az összes parancsnokokat teljes munkában találjuk.

A honvédség keletkezésének és szervezésének első fázisa tehát az ezen intézmény

fölállítását elrendelő törvény megjelenése napjától számítandó egy év lefolyása alatt le volt küzdve, csak most merültek föl igazában a kezdetnek számtalan nehézségei, csak most váltak érezhetővé mindazon hiányok, melyek orvoslandók voltak. Hogy pedig igen sok nehézség volt leküzdendő, az az intézmény nagyságánál fogva annál kevésbbé vonható kétségbe, mivel az intézménynek minden közege a legmagasabbtól a legalsóbbig szolgálati állásában a szükséges tapasztalat fölött nem rendelkezett és így mindenekelőtt a létesített alap megszilárdulása vált szükségessé, mielőtt az intézmény további kiépítéséhez és fejlesztéséhez lehetett volna látni.

A fentiekben leírt alapvető munkálatok keresztülvételére nézve külön kiemelendő, hogy annak sikerülése egyáltalában, különösen pedig ezen munka gyors keresztülvitele mindenekelőtt Ő császári és apostoli királyi Felsége legmagasabb kegyének köszönhető. Az intézménnyel szemben legkegyelmesebben tanusított érdeklődés és számos legfelsőbb elhatározásban nyilvánított jóakarat keltette a magyar honvédség összes közegeiben azon lelkesedést, mely egyedüli biztosítéka egy ily nagy vállalkozás sikerülésének.

Ezen lelkesedés egyesítőleg hatott a különböző elemekből összeállított első tisztikarra és ez kölcsönözte ezen tisztikar minden egyes tagjának azon erkölcsi erőt, mely a közös cél érdekében az önfeláldozó tevékenység kiapadhatlan forrását képezte.

A legfelsőbb kegy jelének tekintendő azon legfelsőbb elhatározás is, mely szerint a magyar honvédség első főparancsnokává a legfelsőbb uralkodóház egyik tagja, *Ő császári és királyi Felsége József főherczeg* nevezetett ki. Az időközben lefolyt évek tapasztalatai minden kétséget kizáró módon bizonyítják, hogy a legfelsőbb hadúr ezen

kiváló fontosságú állásra érdemesebb és lelkesültebb tábornokot nem találhatott, mint ezen nemes herceget és hadi tapasztalatokban gazdag vitéz harczost.

Végül e helyt még a honvédelmi ministeriumra nézve kiemelendő, hogy ezen központi és legmagasabb hatóság, a hol a honvédség szervezetének összes számai össze-

futottak és a honnan az összes még jelentéktelen természetű rendelkezések is kibocsájtandók voltak, a honvédség föllállításánál és az azt követő időszakban is oly tevékenységet tanúsított, mely sokoldalúságára nézve bámulatraméltónak, az elért siker tekintetében pedig minden időkre fényesnek jelezhető.

II. FEJEZET.

A honvédség fejlődése az 1890-dik évig.

A) A honvédségre vonatkozó törvényes határozványok kiegészítése és módosítása.

A honvédség fölállításának alapját képező 1868. évi XLI. törvénycikk az 1890. évig a következő módosításokat és kiegészítéseket szenvedte :

1873-ban az ez évi XXXII. törvénycikkkel a fegyvergyakorlati kötelezettség az eddigi évi két-három heti időtartam helyett akként módosított, hogy mindazon a legénységi állományhoz tartozó emberek, a kik a honvédséghez közvetlenül soroztattak be, 12 évi honvédségi szolgálati kötelezettségük alatt — kivévn a résztvételre való önkéntes jelentkezést — csakis ötször, mindenkor öt heti időre hívassanak be, míg ellenben a hadseregbeli szolgálati kötelezettség teljesítése után a hadseregtől a honvédséghez áthelyezett legénység csak egy fegyvergyakorlatra kötelezhető. Ezen határozványok még ma is érvényben állanak.

1878-ban elrendeltetett, hogy a honvéd-

legénység tényleges szolgálati ideje a szolgálat ellátására szükséges időre, rendes körülmények között azonban egy évnél továbbra *ne* terjedjen ; ezen időbe a magasabb kiképzésre (altiszti, tiszti stb. kiképzésre) szükséges idő be nem számítandó.* Az állandósított századok, a lovas-századok, a parancsnokságok és honvéd-intézetek tényleges állományú legénysége rendszerint az ujonczkiképzés befejezése után, továbbá az évi sorozási eredmény mérvéhez képest oly időközökben volt fölváltandó, hogy az összes honvédlegénység honvédségi szolgálati kötelezettségének első *négy* évében lehetőleg a tényleges szolgálat teljesítésében egyenlően vegyen részt.

1880-ban a hadmentességi díjról szóló XXVII. törvénycikk ezen díj mennyiségét és beszedési módját határozta meg. Ezen törvény tehát az 1868. évi XL. törvény-

* Az 1871. évi VI. t.-cikkéről, mely a honvédelmi ministert a tiszti és altiszti kiképzésre alkalmas egyéneknek a szükséges időre való behívására felhatalmazta, már az I. fejezetnek »Kiképzés« cz. szakaszában megemlékeztünk.

ezikk 56. §-ának kiegészítését képezi, a mennyiben a hadmentességi díj fizetésének kötelezettsége mindazon védkötelezettek részéről, kik valami hiányosság miatt sorhadi vagy honvédségi szolgálatra be nem soroztattak, valamint azok részéről, kik családi tekintetből a hadkötelezettség alól fölmentettek, végül a póttartalékosok részéről, már ezen 1868-ik évi törvényben kimondatott, és csak az alapelv részleteinek megállapítása tartatott fenn ezen 1880-ik évi törvénynek.

1882-ben azon nehézségek, melyek a honvédség tényleges és nem tényleges állományú tisztikar kiegészítésénél mutatkoztak, sürgős rendszabályokat igényeltek. Ezen rendszabályok az 1882-ik évi XXXIX. törvényezikkel hozattak, mely törvényezikkel a véderőről szóló 1868-ik évi törvényt akként módosítja, hogy a honvédség az eddigi elemeken kívül még kiegészítendő:

a honvédséghez beosztandó egyévi önkéntesek által, és

oly hadseregbeli hadapródoknak a honvédség tényleges állományába való időelőtti áthelyezése által, kik erre önként jelentkeznek. Ez utóbbi intézkedésre nézve megállapítatott, hogy ezen áthelyezések az illetők törvényes szolgálati kötelezettségének föntartása mellett, a hadseregbeli tisztii állományviszonyok által megengedett terjedelemben és csakis mindaddig foganatosítandók, míg a honvédség tényleges állománybeli tisztikarának kiegészítése körül nehézségek forognak fenn.

Ezen időponttól kezdve tehát az egyévi önkéntesi intézmény a honvédségnél is életbelépett, és az említett törvény szerint mindazon egyévi önkéntesek, kik a rendes sorozásnál besoroztattak, de sem a közös hadsereg ujonczjutalékába, sem pedig annak póttartalékába nem estek, a honvédséghez voltak beosztandók.

Kiváló fontossággal bírt ezen 1882. évi törvénynek azon további intézkedése, hogy a honvédség legkisebb kiegészítési szükséglete* is időről-időre megállapíttassék, és hogy az összes (hadseregbeli és honvédségi) jutalékok biztosítására esetenként a védkötelesek IV. korosztálya is felhívható.

Azon körülmény, hogy a védkötelesek nagy része 20 éves korban a katonai szolgálatra való alkalmasságot még nem érte el, tette szükségessé az utóbb említett rendszabályt, mely a hadkiegészítés körüli teendőket tetemesen szaporította, és a mely az egyéni, nemzetgazdasági, tehát az állami érdekeket is érintette; ezen áldozatot azonban a hadsereg és honvédség akadálytalan kiegészítésének meg kellett hozni.

A honvédség legkisebb kiegészítési szükségletének megállapítása egyrészt a kinemelőgítő, és évről-évre váltakozó sorozási eredmény folytán, másrészt pedig a IV-ik korosztálynak épp ez okoknál fogva történt fölhívása folytán vált szükségessé, és azon különleges czéllal is bírt, hogy azon esetben, ha a legkisebb kiegészítési szükséglet a IV-ik korosztályban már födözetet talál, a zárszám után még következő ezen korosztálybeli hadkötelesek a további állítás-kötelezettség alól fölmenthetők legyenek. Ha a legkisebb kiegészítési szükséglet a honvédség számára és természetesen a hadseregbeli ujonczjutalék is már valamely korábbi korosztályban födöztetett, a fönmaradó alkalmas védkötelesek az első három korosztályból, a legkisebb kiegészítési szükségletre való tekintet nélkül, valamennyien a honvédséghez voltak beosztandók, míg ellenben valamennyi IV-ik korosztálybeli védköteles a további állítási kötelezettség alól felmentetett.

* Közigazgatási úton 12.000 fővel határozatott meg.

1883-ban módosított az 1878-ban életbeléptetett azon rendszabály, mely a honvédelegénység tényleges szolgálati kötelezettségét négy évre állapította meg. Ezen rendszabály ugyanis a legénység magánviszonyaira igen káros befolyással volt, mivel az ezen idő alatt folyton azon veszélynék volt kitéve, hogy állandó polgári foglalkozásától hosszabb-rövidebb időre tényleges szolgálatra való behívás által elvonassék. Ezen segítettő, 1883-ban elrendeltetett, hogy a legénység tényleges szolgálati ideje rendes viszonyok között 20 és fél hónapon túl nem terjesztendő ki, és hogy a tényleges szolgálati kötelezettség lerovására a legénység csakis összes szolgálati kötelezettségének első két évében tartandó vissza, illetve hívandó be. Együttal kiemeltetett, hogy a honvédelegénység ismételt szabadságolása és tényleges szolgálatra való újbóli behívása, tehát utóbbinak gyakori megszakítása jövőben lehetőleg kerültessek el.

A honvédségnél még mindig fennálló nagy tiszti hiányból eredő hátrányok részbeni megszüntetése céljából az 1883-ik évi XXXV. törvényczikk elrendelte, hogy ez év végével nemcsak az 1873-ik évben, hanem az ezt követő három évben is besorozott és a közös hadsereg tartalékában levő magyar honosságú tisztek, a honvédség nem tényleges állományába helyeztessek át.

A zászlóalj-kiegészítő kerületek 1886-ig többrendbeli kisebbmértvű területi módosításnak voltak alávetve, és ez utóbbi évben, a honvédféldandár-rendszer életbeléptetésével, 28 féldandár kiegészítő-kerületbe vonattak össze.

A honvédség nyilvántartását 1874-ig a zászlóalj- és lovasparancsnokságok, ezen időponttól kezdve a zászlóalj- és lovas-

osztályonként létesített pótcasapat parancsnokságok és a gyalogságnál 1886-tól kezdve azon nyilvántartó közegek (kiegészítő tisztek a szükséges segédszeméllyezettel) végezték, a kik a féldandároknál voltak rendszerezítve.

B) Általános szervezés.

1. Központi vezetés.

a) Honvédelmi ministerium.

A honvédség fölállítását követő időszakban ama hatáskör, melyet a honvédelmi minister számára a védtörvények kijelöltek, fokozatosan olyannyira kiszélesbült, hogy a ministerium személyzetének szaporítása és az ügybeosztás módosítása úgyszólván évről-évre szükségessé vált.

Igy már 1877-ben a ministerium belső szervezését két ügyosztálylyal (hadbíróság és hadbiztosság) kibővítve és a személyzet állományát is megfelelően fölemelve találjuk.

1881-ben ismét egy új XI. osztály állíttatott föl a csendőrségi ügyek számára, melyek eddig a II-ik ügyosztályban dolgoztattak föl.

1883-ban beállt annak a szüksége, hogy az eddig a III-ik ügyosztályban feldolgozott és a honvéd-hadbiztosságra vonatkozó ügyek megosztassanak, miért is a személyzet két ügyosztályba osztatott és ezek egy csoportfőnök alá rendeltettek. Ugyancsak ez év végén a ministerium ügybeosztása újból módosított, mely alkalommal a honvéd-egészségügy számára, mely eddig a II-ik ügyosztályban intéztetett, egy új ügyosztály, továbbá a polgári ügyosztályokban feldolgozandó ügyek czélszerű felosztása folytán egy új polgári osztály is létesített.

1884. év elején tehát a ministerium beosztása következőkép volt megállapítva:

elnöki osztály, továbbá

az I. (katonai) ügycsoport öt ügyosztálylyal (ezek között két tisztán katonai osztály, továbbá 1—1 ilyen az egészségügy, az igazságügy és a csendőrségi ügyek ellátására);

a II. (hadbiztossági) ügycsoport két ügyosztálylyal;

a III. (polgári) ügycsoport két ügyosztálylyal;

a IV. (polgári) ügycsoport három ügyosztálylyal;

az V. (polgári) ügycsoport két ügyosztálylyal;

összesen öt ügycsoport 14 ügyosztálylyal és az elnöki osztály.

De ezen szervezés sem volt sokáig fönthartható; a ministeriumot szükségképen a honvédségi intézménnyel magával továbbra is párhuzamosan kellett szervezésében kiépíteni, mert a folyton szaporodó teendők elvégzése ezt, mint látni fogjuk, ismételten szükségessé tette.

A szervezési módosítások, melyek a következő években a honvédelmi ministerium kebelében foganatosítottak, kiterjedtek a következőkre:

1886-ban az I. (katonai) ügyosztálynak igen tágas ügyköre megosztatván, az I. ügyosztály az I. a) és I. b) ügyosztályra osztatott és előbbibe a vezérkari, tisztán katonai (szervezési, mozgósítási, kiképzési, iskolai, fegyvergyakorlati stb.) ügyek, utóbbiba pedig a legénységi és lóügyek, a koronaórság ügyei, karhatalmi ügyek stb. utaltattak.

1888-ban a népfölkelésről szóló törvény meghozatala után az ezen törvény értelmében katonailag szervezendő népfölkelési intézmény ügyeinek elvégzésére egy külön (a jelenlegi IV.) ügyosztály állítottatott föl. Ugyancsak ez évben a rokontermészetű

ügyek helyesebb csoportosítása és az ügyosztályok számozásának némi módosítása következett be.

1889-ben végül a polgári ügyosztályok számának szaporítása egygyel és egy új (a VI.) ügycsoport föllállítása vált szükségessé. Ez év végén tehát a ministerium teendőit összesen 18 osztály végezte, ezek közül az elnöki, az igazságügyi (XV.) és a csendőrségi (XVI.) közvetlenül az államtitkárnak volt alárendelve, míg a többi 15 ügyosztály hat ügycsoportba volt besztva.

A honvédelmi ministerium ügyforgalmának állandó és gyors gyarapodását legélénkebben a beérkezett és elintézett ügydarabok száma tünteti föl, mely

az 1868-ik évben	18.751
az 1878-ik »	63.218
és az 1888-ik »	67.070-re

rugott.

Ez adatok azonban távolról sem mérítik ki a honvédelmi ministerium működését, és a fenti számokon kívül csak a törvényhozás keretében folyó állandó ténykedésére, továbbá azon körülményre kívánunk utalni, hogy a honvédség föllállítását követő időszakban az összes szolgálati könyvek, utasítások és szabályzatok ujonnan szerkesztendők és kiadandók voltak.

Az ügyforgalom gyarapodásával a szükséghez képest évről-évre fölemelt személyzeti állomány kitett:

az 1868-ik évben

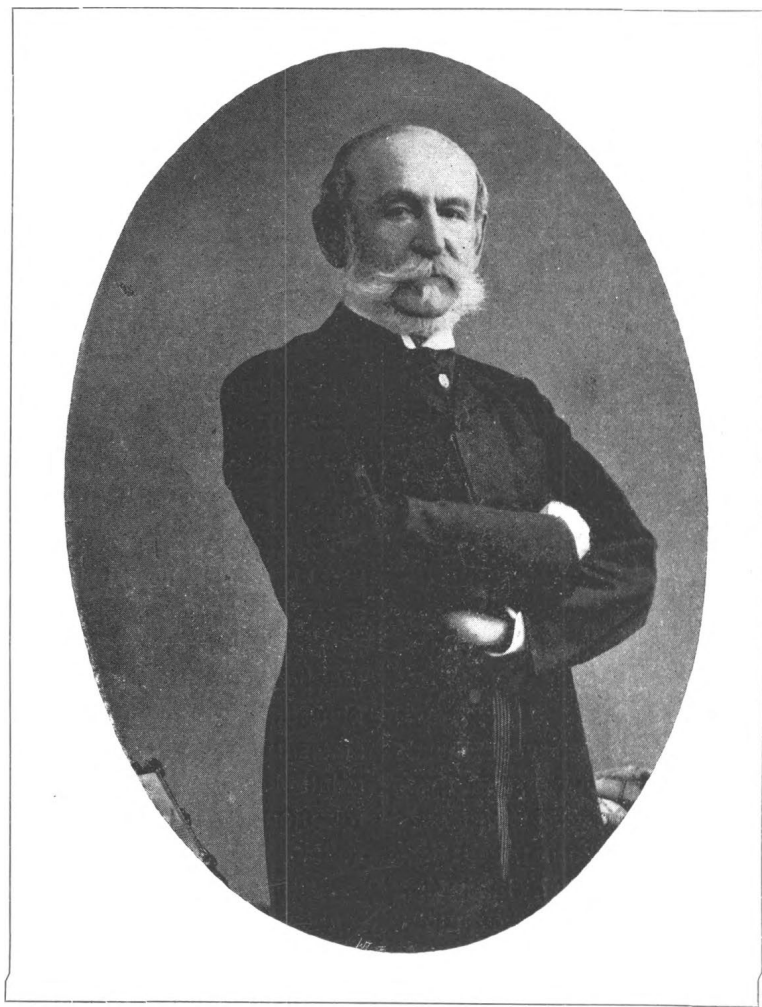
45 tisztet és polgári tisztviselőt a fogalmazási teendők végzésére, 15 tisztviselőt a számvevősegnél és 11 egyént a kezelési szolgálatra (segédhivatali személyzet) és 12 állami altisztet és szolgát;

az 1878-ik évben

96 tisztet és polgári tisztviselőt a fogalmazási teendők végzésére, 37 tisztviselőt a számvevőségnél és 26 egyént a kezelési

mazási teendők végzésére, 59 tisztviselő a számvevőségnél és 37 egyént a kezelési szolgálatra (segédhivatali személyzet) és 29 állami altisztet és szolgát.

A honvédelmi ministerium vezetését

Orczy Béla báró

szolgálatra (segédhivatali személyzet) és 22 állami altisztet és szolgát;

az 1889-ik évben

124 tisztet és polgári tisztviselőt a fogal-

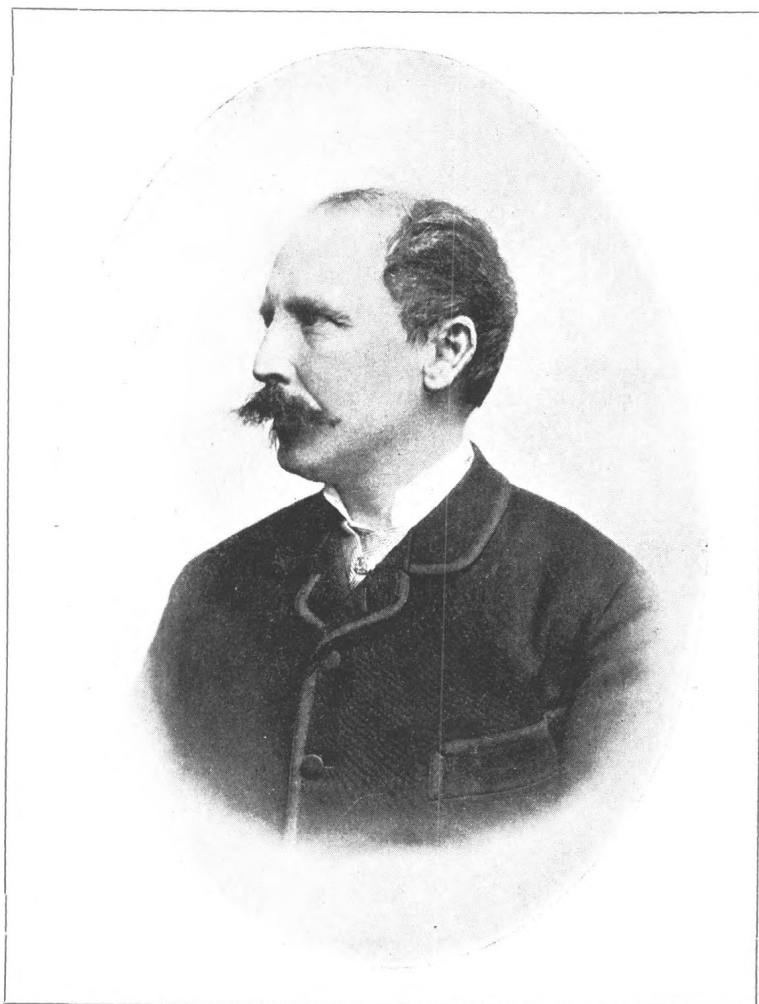
Szende Béla halála után ideiglenesen 1882. évi augusztus 20-án Orczy Béla báró, Ő Felsége személye körüli minister vette át, a ki e tisztet 1882. évi október 4-ig teljesítette. E napon ifj. Ráday Ge-

deon gróf lőn honvédelmi ministerré kinevezve.

Ráday gróf 1883. évi december hó 26-án elhalálozván, ismét Orczy Béla báró ő Felsége személye körüli minister

s ugyanaz vezeti jelenleg is a ministeriumot.

Az államtitkári állást 1872 óta 1884. évi okt. 28-ig, a mikor, mint előbb említettük, honvédelmi ministerré neveztetett ki, Fejér-

ifj. Ráday Gedeon gróf

bizott meg a ministerium ideiglenes vezetésével.

1884. év október 28-án komlós-keresztesi Fejérváry Géza báró honvédelmi államtitkár neveztetett ki honvédelmi ministerré,

váry Géza báró tölté be. Utódjául ez állásban 1884. évi november 14-től vajszkai és bogyáni Gromon Dezső neveztetett ki és ez jelenleg is viseli az államtitkári tiszteletet.

b) Honvéd-főparancsnokság.

A honvéd-főparancsnokság hivatása és hatásköre a honvédség felállítását követő évtizedekben is változatlanul megmaradt.

vül a második segédtiszti állás és 1873. év elején a honvéd-főparancsnok adlatusának állása is rendszerezítve lőn. Utóbbi hely egy magasabb rangú tábornok által, előbbi pedig egy törzstiszt által tölte-

Vajszkai és bogyáni Gromon Dezső

Az intézménynek folytonosan előrehaladó fejlődésével azonban e parancsnokság személyzeti állománya megfelelően emeltetett. Elsősorban ugyanis 1871-ben a már meglevő első főparancsnoksági segédtiszten ki-

tett be.

A fogalmazói és kezelési személyzet esetéről-esetre a fenforgó szükséglet mérvéhez képest emeltetett.

c) Honvédlóvassági felügyelő.

A honvédlóvasság kiképzésének és szolgálatának, a pótlóvazásnak stb. felügyeletével és ellenőrzésével az 1874-ik évig a területileg illetékes (gyalog-) dandárparancsnokságok voltak megbízva. Ez évtől kezdve az akkor föllállított lovas-dandárparancsnokság végezte az említett teendőket. A honvédlóvassági felügyelői helynek rendszeresítése 1881-ben következett be és ezen állás egy ezredes, vezérőrnagy vagy altábornagy által volt betöltendő, aki a honvéd-kerületi parancsnokságokkal egyenállású volt és szolgálati tekintetben közvetlenül a honvéd-főparancsnokságnak rendeltetett alá.

Az összes honvéd lovas-dandárparancsnokságok, a huszárezredek, valamint a központi honvéd-lovasiskola, az összes kiképzési, pótlóvazási és lőügyekben a honvédlóvassági felügyelőnek rendeltettek alá, kinek kötelességeihez tartozott még: a lovaság mozgósítási munkálatainak megsemmisítése, javaslattétel minden személyes ügyben, nagyobb gyakorlatok vezetése, vagy nagyobb lovastestek vezénylete, a lovaság szellemének ápolása, s végül a lovaságot érdeklő minden kísérleten való részvétel.

A Budapesten székelő lovasági felügyelő személyzete eredetileg egy főtisztból (segéd-tiszt), egy altisztből (írnok) és egy küldöncből állott.

2. Magasabb parancsnokságok és törzsek

a) Honvédkerületi parancsnokságok.

A jelen fejezetben tárgyalt időszakban a honvéd-kerületi parancsnokságok szervezetében az alábbi fontosabb változások következtek be:

1. A lovaság újjászervezésekor (1874.) a lovasági ügyekre rendszeresített szak-

előadó a honvéd-kerületi parancsnokságok kötelékében megszüntetett.

2. A budai V. honvéd-kerületi parancsnokság az 1876. évben Budapestről Székesfehérvárra tétetett át.

3. A kerületi parancsnokságok személyzeti állománya a csapatok fokozatos fejlődésével és az ennek következtében bekövetkezett munkakör kiszélesülésével esetről-esetre fölemeltetett, sőt egyes szolgálati teendőkre, melyekre az első időkben csak egy-egy segédközeg volt rendszeresítve, külön ügyosztályok rendszeresítettek; így p. o. a segédtszót helyébe a segédtszolgálat, továbbá a gazdasági osztály (hadbiztosság), később a népfölkelési osztály, a segédhivatalok stb.

4. Az egyes kerületi parancsnokságok területei egyes részleteiben gyakrabban, különösen a kiegészítő-kerületek beosztásának módosításakor változtak, nagyjában azonban minden kerület megtartotta eredeti területét.

Részint két új zászlóaljnak 1889-ben történt föllállítása által, részint pedig a kerületek területein eszközölt egyes változások folytán a VII. kerület kötelékébe 12 zászlóalj, az I., II., III. és IV. kerületbe egyenként 13 zászlóalj, és az V. és VI. kerület kötelékébe 14—14 zászlóalj jutott.

A kerületi parancsnokságok hatásköre és alárendeltsége a legújabb időkig nem változott.

b) Dandárparancsnokságok.

Az eredetileg föllállított (20, illetve 22) honvéd dandárparancsnokságok, melyek nemcsak a gyalogsággal szemben, hanem a lovaság és szórólöveg-osztagokkal szemben is előljáró parancsnokságot képeztek, 1874-ben teljesen újjászerveztettek, oly módon, hogy kötelékükből a lovaság és szórólöveg-osztagok kivételtek, és tiszta

gyalog dandárparancsnokságok, még pedig az eddigieknél kisebb számban szerveztettek, továbbá egy külön lovas dandárparancsnokság létesített, a szórólöveg-osztagok pedig közvetlenül a honvédkerületi parancsnokságoknak rendeltettek alá.

Az új dandárparancsnokságok szervezésének részletei az alábbiakból vehetők ki:

Honvéd-gyalogdandárparancsnokságok.

Azon törekvésből kifolyólag, hogy a békeszervezés a hadiszervezettel lehetőleg egyöntetű legyen, az eddigi dandárparancsnokságok fölhagyása mellett minden honvéd-kerületben csak két, összesen tehát 14 honvéd gyalog dandárparancsnokság állított föl.

Minden honvéd gyalog dandárparancsnokságnak 6–7, békében ez idő szerint még önálló gyalogzászlóalj rendeltetett alá. Háborúban és nagyobb gyakorlatok alkalmával minden dandár kötelékében a zászlóaljok két féldandárba egyesítettek és minden féldandár a rangban legidősebb zászlóaljparancsnok vezénylete alá helyeztetett.

Dandárparancsnokká egy ezredes vagy vezérőrnagy neveztetett ki, és annak személyzete egy segédtszázadból (vezérkari minősültségű főtiszt), továbbá egy őrökből állott.

A gyalog dandárparancsnokságok hatásköre az alárendelt zászlóaljakkal szemben, valamint annak alárendeltsége a régi maradt, és az 1886-ik évben fölállított féldandárok életbeléptetése sem igényelt a mondott irányokban változást.

Honvéd-lovasdandárparancsnokság.

A honvédség fölállítását követő években szerzett tapasztalatok a vezető körökben azon meggyőződést érlelte, hogy a honvédség második főfegyvernemének — a honvéd-lovaságnak — egyöntetű kiképzése feltétle-

nül megkívánja ez irányban az egységes vezetést és ellenőrzést. E cél elérésére 1874-ben egy lovasdandárnoki állás létesített, mely egy rangidősb törzstiszttel (később vezérőrnaggyal) tölthetett be. A dandárnok személyzete egy segédtszázadból és egy őrökből állott.

Az összes honvéd-lovascsapatok katonai, kiképzési és pótlóvázási ügyekben a lovasdandárnoknak voltak alárendelve, utóbbi pedig minden tekintetben a honvéd-főparancsnoksághoz volt utalva.

Egyrészt azon nagy nehézségek, melyek a honvéd-lovaságot érintő összes ügyek ellenőrzésénél egy személy által felmerültek, másrészt pedig azon követelmény, hogy a háborúban szükséges magasabb honvéd lovasparancsnokságok már békében szervezve legyenek, már 1881-ik évben a honvéd-lovasági felügyelő állásának létesítéséhez (lásd II-ik fejezet, központi vezetés c) pontját) és ezenkívül két külön honvéd lovas dandárparancsnokság fölállításához vezetett.

Minden dandárparancsnokságnak öt lovasezred volt alárendelve. Azok személyzete és szolgálati kötelemi azonban változást nem szenvedtek.

E szervezési módosítással a honvéd-lovasági ügyek ellenőrzése decentralizáltatott és a háborúban szükséges magasabb lovasparancsnokságok életbeléptettek; mindezek dacára azonban a honvéd-lovasági felügyelő rendszeresítésével az egész honvédlovaság egyöntetű kiképzése is biztosított.

3. Csapatok.

A honvédc csapatok szervezetének tökéletesbítését célzó igen sok rendszabály esik az ezen fejezetben tárgyalt időszakra. A vezető

körök a csapatszervezés igen fontos kérdését szakadatlanul éber figyelemmel kísérték és minden alkalommal, a midőn a szükség megkívánta és a pénzügyi helyzet megengedte, megtörténtek mindazon intézkedések és szervei módosítások, melyek a haladást és a szervezet javítását lehetővé tették. Általában úgy a honvédgyalogság, mint a lovasság, tehát mindkét főfegyvernem ezen időszakban oly átalakulásokon ment keresztül, hogy a régi eredeti szervezést a mostaniból már csak felismerni is alig lehet.

Misem természetesebb azonban, mint az, hogy ezen átalakulás vagyis a csapatszervezés tökéletesítése csak fokozatosan, lépésről-lépésre történhetett, mert egészen eltekintve attól, hogy a pénzügyi szempont minden újításnál nagy és döntő szerepet játszott, tehát a haladást korlátok közé szorította, a fiatal honvédintézményt egymást rohamosan követő nagy átalakulásoktól már a katonai intézményeknél a harczképesség szempontjából mindenkor kívánatos állandóság érdekében is óvni kellett.

Az 1890-ik évig bekövetkezett legfontosabb szervei módosítások időszerinti sorrendben az alábbiakban következnek:

a) Gyalogság.

A legelső módosítás a nem tényleges állományú honvédlegetyiség nyilvántartásának mikénti keresztülvitelét érintette. A századjárásokban elhelyezett és önálló működésre hivatott járásörmesterek, kikre az összes nyilvántartási teendők bízattak, föladataknak nem feleltek meg oly mérvben, a mint azt az ügy fontossága megkívánta volna.

Szerény állásuknál és hiányos képzettségükönél fogva ezen örmesterek a politikai hatóságoknál nem tudtak a kívánt eredménnyel föllépni, egyesek közülük

pedig a közvetlen felügyelet hiányában szolgálati kötelmeiknek egyáltalában nem tudtak megfelelni.

Ezen tapasztalatok már az 1871-ik évben a nyilvántartási ügyeknek zászlóaljankénti összpontosításához vezettek és ezen ügyek közvetlen vezetésével minden zászlóalj törzsállomásán egy nyilvántartó tiszt (később egyúttal pótcapat-parancsnok) bízott meg.

1874-ben a gyalogdandár-parancsnokságok föllállításának idejében 6—7 zászlóalj egy dandár kötelékébe, minden dandár pedig két 3—4 zászlóaljas féldandárba osztott be. A féldandárok parancsnokságai azonban egyelőre nem állítottak föl, hanem minden féldandárban a rangban legidősebb zászlóaljparancsnoknak csak azon jog adatott meg, hogy féldandárának zászlóaljait a kerületi parancsnokság külön engedelmével és csupán a csapatok harcszerű kiképzése tekintetében évenként egyszer megszemlélhesse. Több zászlóaljnak összpontosításakor ezen rangidősb zászlóaljparancsnokok a féldandár-parancsnokság ideiglenes vezetésére voltak hivatva, végleges kinevezésük azonban a mozgósítás esetének volt föntartva.

Kiegészítési és gazdaságkezelési ügyekben a zászlóaljak egyelőre megtartották önállóságukat, háború esetén ellenben ezen ügyek a féldandár-parancsnokságra szálltak át.

Mint pótcapat mozgósítás esetére minden zászlóaljnál egy pótszázad volt nyilvántartandó, mely század háború idején a békeállomáson maradt.

A zászlóaljparancsnok minden tekintetben az előljáró dandárparancsnoknak volt alárendelve és békében mint segédközegek rendelkezésére állottak: a zászlóalj-segéd-tiszt, a pótcapat-parancsnok (nyilvántartó tiszt), a kezelőtiszt és a zászlóaljorvos.

Mozgósítás esetére 2-ik vonalbeli zászlóaljok föllállítása is tervbe volt véve, a melyek szintén feldandár-kötélékbe voltak egyesítendők.

Habár ezen szervezés a legelső szervezéssel szemben kétségkívül előnyösebbnek és célszerűbbnek jelezhető, a béke és hadi szervezet egyöntetűségének szempontjából még sok kívánni valót hagyott hátra.

Ezen szervezés különös hátrányaiként kiemelhetők: a zászlóaljaknak békében meghagyott önállóság, mely háborúban a feldandárok föllállításával megszűnt; az állandósított századok föntartása, a mennyiben ezek háborúban 4—4 század föllállítására voltak hivatva, és végül másodvonalbeli zászlóaljok és feldandárok föllállítása háborúban, a nélkül, hogy ezek számára békekeretek előkészítettek volna.

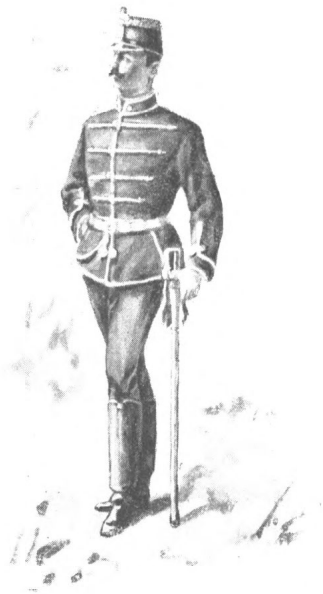
A zászlóaljak békeállománya a helyi viszonyokhoz képest különböző volt és általában csakis a belső szolgálat, a helyőrségi szolgálat, az újonczok kiképzésére és a hadi készletek föntartására szükséges nagyságban volt megállapítva.

1879-ben ez irányban lényeges javulás állott be, a mennyiben a nyári hónapok alatt és pedig márcziustól szeptemberig a zászlóaljak állománya nagyobbra, a téli hónapokban pedig kisebbre lett megállapítva. Ez által a csapatoknak lehetővé tétetett, hogy a kedvezőbb évszakban a felmerülő egyéb szolgálatok teljesítése mellett habár jelentéktelen mérvben, de mégis gyakorolhassanak.

Egy-egy zászlóaljkeret legénységi békeállománya átlag 20 altisztból, 2 hangászból 40 (a téli hónapokban 28) honvédből és a szükséges számú tiszti szolgálkból állott.

1882-ben az imént leírt rendszer, vagyis a zászlóaljak egyenlőtlen békeállománya télen és nyáron, újból fölhagyatott, mivel ezen évben a honvédgyalogságnál a »tan-

zászlóaljak« (lásd II. fejezet; Kiképzés; 3-ik pont) létesítettek és ezáltal a legénység célszerű kiképzésére hathatósabb rendszabályok lőnek életbeléptetve.

Gyalogsági főtiszt 1870—1881 evekben
díszben.

Ezen időponttól kezdve a rendes állománynak fölemelése a nyári hónapokon át annál kevésbbé mutatkozott indokoltnak, mivel ezáltal a kiképzés szembeötlően még sem mozdított elő. Ezen évtől kezdve tehát csakis a gyengébb tényleges állomány tartatott fönn.

1886-ban a honvédgyalogságnál azon kiváló fontosságú újítás lépett életbe, hogy ez év július 1-ével a feldandár-rendszer már békében létesítetett, mi által a béke és hadi szervezet egyöntetűsége ez irányban legalább eléretett.

Az akkor kiadott új szervi határozványok szerint a honvédgyalogság 28 feldandárba osztatott; minden feldandár békében és háborúban a feldandár-törzsből, 3—4 zászlóaljból és háborúban ezenkívül

még egy pótzászlóaljból állott. A fiumei század közvetlenül a 20-ik honvéd féldandár-parancsnokságnak rendeltetett alá.

A zászlóaljaknak beosztását féldandár és magasabb kötelékekbe a 4. melléklet tünteti föl.

Ezen új szervezéssel a katonai parancsnokság, a gazdaságkezelési szolgálat, valamint az egész féldandár kiegészítő területére vonatkozó nyilvántartási és kiegészítési teendők — a zászlóaljparancsnokságok eddigi önállóságának beszüntetése mellett — a féldandár-parancsnokságra ruháztatott át.

A féldandár-parancsnok személyzetét képezte: 1 segédtiszt, a honvédnilyvántartóság (2 tiszt a szükséges segédszeméllyel), 1 kezelőtiszt, a féldandárban a rangban legidősebb orvos, a féldandár-fegyvertiszt, a ki egyúttal csapatszolgálatot is végzett s végül a szükséges segédszemélyzet az irodai szolgálat elvégzésére. A féldandár-élelmezőtiszt állása csak a fegyvergyakorlatok idejében töltetett be.

Minden féldandár egy önálló számadóttestet képezett külön kezelő- és pénztárbizottsággal.

A féldandár-parancsnok tisztán katonai és gazdasági tekintetben az előjáró dandárparancsnokság útján, kiegészítési és számviteli ügyekben pedig közvetlenül a honvéd-kerületi parancsnokságnak volt alárendelve.

A zászlóaljparancsnok minden tekintetben a féldandár-parancsnoknak volt alárendelve és segédközege gyanánt megmaradt mellette a segédtiszt, a kezelőtiszt és az orvos.

A zászlóaljak rendszeresített békeállománya az eddigi maradt és állomásonként külön-külön volt megállapítva. Átlag zászlóaljként 45 főre rugott.

Daczára azon lényeges javulásnak, mely

a gyalogsági szervezetben a féldandár-rendszer létesítése folytán beállott, mozgósítás esetén zászlóaljként még mindig a következő új alakulások voltak fölláltandók és pedig: négy tábori század, egy pótszázad, továbbá különleges szolgálatokra rendelt alosztályok (törzscsapatok, helyőrségi csapatok stb.), valamint a fölösszámú legénységéből második vonalbeli csapatok.

Azon nagy hátrányt, mely a béke és hadi szervezet közötti különbségből, valamint abból eredt, hogy háború idején a zászlóalj és századkeretek elenyésző csekély állományából ily sok új alakulás volt fölláltandó, elsősorban kellett megszüntetni, még pedig azért, hogy minden mozgósítás esetén létesítendő test számára már békében egy, ha még oly kis keret is fölláltassék, mert csak ezáltal lehet a katonai közigazgatás minden ágát már békében megfelelően berendezni és a csapatok minden részének gyors mozgósítását biztosítani.

A még főnforgó és a gyalogság szervezetét érintő fönt leírt hátrányok pénzügyi okokból csakis 1889-ben voltak megszüntethetők, a midőn következő újítások léptek életbe:

A zászlóaljként eddig fönnállott egy keretszázad helyébe a hadiszervezetnek megfelelően zászlóaljként négy századkeret létesített.

Minden egyes század békeállománya egyenlően két tiszttal és 26 emberrel állapított meg,* a mi körülbelül minden zászlóalj eddigi állományának megkétszerezését teszi ki.

Egyúttal a háborúban fölláltandó pót- és tartalékszázaljak számára egy megfelelő törzs létesített és pedig: minden

** Csak a fiumei század birt valamivel nagyobb állománnyal.

földandárnál egy pótzászlóalj-keret (4 tisz, 14—16 ember), továbbá egyes földandároknál egy tartalékkeret (1 tisz, 7—12 ember) állíttatott föl.

Végül minden földandár törzsállomásán egy honvéd kiegészítőparancsnokság szerveztetett, melyhez az eddig túlterhelt földandár-parancsnokságok által végzett kiegészítő- és nyilvántartó-ügyek utaltattak.*

A fentiekben röviden jelzett és az említett évben életbelépett rendszabályok kiegészítését képezte két új zászlóaljnak föllállítása az 1-ső és 5-ik földandárnál, melyek eddig csak három zászlóaljból állottak. Ezáltal a kiegészítő kerületek beosztásának részbeni módosítása mellett a honvédzászlóaljak összes száma 92-ről 94-re szaporodott.

A hadalakulásoknak 1874-ben bekövetkezett szabályozása, nevezetesen a mozgósítás esetére kilátásba vett azon rendszabály, hogy 3—4 zászlóalj 1—1 földandárba egyesíttessék, a *csapatvonat* újbóli megállapítását tette szükségessé. Ez időben minden gyalog földandár-tözs számára rendszerezített: 2 kétfogatú födeleskocsi és minden gyalogzászlóalj számára 2 kétfogatú födeleskocsi, 2 háromfogatú eleségkocsi és 1 négyfogatú lőszerkocsi. A hús szállítására minden földandár 2 országos fuvar vehetett igénybe és minden földandár vonata számára egy tábori kohó volt rendszerezítve.

1884-ben a csapatvonat összeállítása akként módosított, hogy minden zászlóalj két négyfogatú lőszerkocsit és ezenfelül még egy markotányos kocsit is kapott.

A hajtó legénység szükségletének fede-

zésére, továbbá a vonatlovak beszerzésére nézve mozgósítás esetén ugyanazon rendszabályok voltak érvényben, mint az előző időszakban.

b) Lovasság.

Ezen fegyvernem legfontosabb szervezési kérdéseinek egyikét a háborúban szükséges *hátas lovak* biztosítása képezte oly módon, hogy ezen lovak szükséglete a gyenge békekeretek föntartása mellett is a gyors mozgósítás érdekében mindenkor rendelkezésre álljon.

A honvédlóvasság föllállításánál kísérletképpen behozott rendszer, mely szerint ezélra magántulajdonosoknál lévő lovak kiválasztattak és békeszolgálatokra, valamint a háborúban beálló szükséglet fődözésére is nyilvántartattak, nem nyújtotta a szükséges biztosítékot, a miért már az 1871-ik évben a biztosítás más módjára kellett áttérni.

Az eddigi eljárás egyszerűen megfordított és a hadi állomány fődözésére szükséges lóanyag legnagyobb részben fokozatosan a kincstár tulajdonaként megvásároltatott, katonailag kiidomított és ezután megbízható vállalkozóknak használatra oly kötelezettség mellett adatott át, hogy ezen vállalkozók a lovakat békében bizonyos gyakorlatokhoz és szemlékhez, háborúban pedig föltétlenül a századparancsnokságnál beállítani kötelesek. Öt-hat év letelte után ezen lovak díjtalanul az illető vállalkozó tulajdonába mennek át és az ily módon keletkezett fogyatéki pótlására minden ezrednek évente egy bizonyos pótlójutalék utaltatott ki.*

Ily módon keletkezett a ma is fönnálló

* Ezeknek szervezetét csak a III. fejezet »B. Általános szervezés, 4. Honvéd kiegészítő-parancsnokságok« szakasza alatt ismertetjük.

* A szórólöveg-osztagoknál is ugyanily eljárás követett, a mennyiben azoknál is a rendszerezített békelétszámon felül bevásárolt és kiidomított hátas és hámos lovak békében vállalkozóknak adattak ki.

vállalkozó-rendszer, mely időközben részben a közöshadseregénél is behozatott, és mely iránt — mivel jónak bizonyult — a külföld is a legnagyobb érdeklődéssel viseltetik.

1874-ben történt a honvédlövasság szervezésében a legelső fontos újítás, mely abból állott, hogy 2—2 lovasszázad 1—1 osztálykötelékbe és két ily osztály ezredkötelékbe egyesítettet. Ezzel egyidejűleg az eddig szétszórtnan elhelyezett századok osztályonként egy-egy állomáson egyesítettek, a mint az a 3. sz. mellékletből kivehető.

Ezen szervezésnél az ezredparancsnokok csupán katonai hatáskörrel voltak fölrüházva, míg a gazdaszatkezelési szolgálatot és a nyilvántartási ügyeket az osztályparancsnokságok végezték.

Az ezredparancsnokok közvetlenül a

Huszár főtiszt 1876—1892 években, díszben.

Dzsidás főtiszt nyári díszben.

honvédkerületi parancsnokságnak voltak alárendelve, míg a lovasság egyöntetű kiképzésének ellenőrzése az egész országban az ez évben föllállított lovasdandárnok föladatát képezte.

1875-ben a lovasszázadok békeállománya újból rendeztetett és következőkép állapított meg: 2 tisztt, 1 tiszthelyettes, 7 altisztt, 16 lovasított és 3 nem lovasított huszár, 2 tiszti szolgál és 17 ló. Minden századnál ezenfelül december hó kezdetétől a következő évi fegyvergyakorlatok kezdetéig terjedő időszakban egy, 9 ember és 15 lóból álló pótlóosztág volt föllállítva. Ezen állomány, csekélymértvű fölemeléstől eltekintve, 1889-ig föntartatott.

1877-ben a gazdaszatkezelési és nyilvántartási ügyek elvégzése az ezredparancsnokságokra ruháztatott át.

1880-ban a horvát-szlavon 10-ik honvéddzsidásezrednek »huszárezreddé« történt átalakításával a honvédlovasság szervezetének, ruházatának, fegyverzetének és felszerelésének egyöntetűsége elértetett.

1881-ben azon nagyfentossági intézkedés történt, hogy az egész honvédlovasság számára egy honvédlovassági felügyelő és az eddig is főnnállott lovasdandár-parancsnokság mellé még egy második ily parancsnokság rendszeresített, minek következtében a huszárezredek alárendeltsége is oly módon módosított, hogy minden lovasdandár kötelékébe 5—5 ezred osztott be.

Ugyanazon évben elrendeltetett továbbá, hogy a huszárezredek 4-ik századainál háború esetére eddig rendszeresítve volt utászszakaszok megszüntessenek és ezek helyett békében a fegyvergyakorlatok alkalmával és háború esetére ezredenként egy önálló lovas utászszakasz szerveztessék, mely közvetlenül az ezredparancsnokságnak volt alárendelve.

1889-ben ugyanazon okok, melyek a honvédgyalogságnál az ez évben keresztülvitt szervezeti módosításokat szükségessé tették, a honvédlovasságnál is az eddigi szervezet megváltoztatását vonták maguk után. Ezen fegyvernemnél is épp úgy, mint a gyalogságnál főnnállott azon kedvezőtlen viszony, hogy a háború esetén föllállítandó pót- és tartalékcsapatok részére békében semmiféle keret nem létezett.

Az ezen évben keresztülvitt szervezeti módosítások megszüntették az imént említett hátrányokat, a mennyiben a következő rendszabályok léptek életbe:

1. Minden huszárezrednél egy pótcsapat újonnan alakított azon célból, hogy az 1 tiszttel, 11 emberrel és 1 lóval álló állományából a háború esetén föllállítandó pót-század keretét képezze;

2. minden huszárezrednél a háború esetén föllállítandó volt eddigi tartalékalakulások helyett még két század (az 5-ik és 6-ik) a már létezett tábori századokhoz hasonlóan békében felállított és így a huszárszázadok száma 40-ről 60-ra szaporított; végül

3. a huszárezredek békeállománya újból rendeztetett és minden század létszáma 3 tiszttel, 9 altiszttel, 17 lovasított, 10 nem lovasított huszárral, 3 tiszti szolgálival és 20—21 lóval, minden pótlóosztag állománya pedig századonként 9 emberrel és 15 lóval állapított meg.

Épp úgy mint a gyalogságnál, a lovas-ságnál is 1874-ben (az ezredrendszer életbe léptetésénél) szükségessé vált a *csapat-vonalnak* újbóli megállapítása.

Ez évben minden ezredtörzs számára 1 kétfogatú fődeleskocsi és 1 háromfogatú eleségkocsi, továbbá a 4 lovasszázad számára 2 kétfogatú fődeles kocsi és 8 négyfogatú eleségkocsi rendszeresített. A hús szállítására minden lovasezred egy országos fuvar igényelhetett és minden ezredtörzs, valamint minden század 1—1 tábori kohóval volt ellátva.

1884 óta minden ezrednek egy markotányos-kocsi utaltatott ki.

A hajtólegénység valamint a vonatlovak biztosítása beálló mozgósítás esetén, ugyanazon módon történt, mint az előző időszakban.

c) Szórólöveg-osztagok.

A honvéddandárparancsnokságok újjászervezésének idejében, vagyis az 1874-ik évben, a honvédszórólöveg-osztagok honvédkerületenként egyesítették és egyúttal ezen osztagok békelétszáma is leszállított. Ezen rendszabályok kísérletként léptettek

tek életbe, egyrészt azért, hogy ezen különleges fegyvernem egységes és tökéletes kiképzése lehetővé tétessék, másrészt pedig, hogy annak tetemes föntartási költségei leszállíttassanak.

Az ez évben szerzett tapasztalatok azonban épp úgy, mint az előző évek nem voltak kielégítőek. Az intéző körök azon meggyőződésre jutottak, hogy a rövid tényleges szolgálati idő alatt a legénységet, a kívánatos mérvben kiképezni nem lehet, továbbá arra is, hogy az ezen fegyvernemtől háborúban várható sikerek az 1870—71. évi német-francia hadjárat alkalmával szerzett tapasztalatok szerint az arramárbékében fordított költségekkel semmi arányban nem állanak. Mindezek következtében a honvéd szórólöveg-osztagok fölhagyása és leszerelése az 1875-ik év augusztus havában legfelsőbb helyen elhatározott és a szórólövegek alkalmazása helyi védelmi eszközök gyanánt vétetett kilátásba.

C) Kiképzés.

1 Tisztikar.

A mint már az első fejezetben említve lőn, az 1872. évi november hó 21-én eredeti hivatásának visszaadott és megnyitott *Ludovika-Akadémia** képezte az egyedüli forrást, melyből a honvédség tényleges állományú tisztikara földözendő volt.

* Ezen intézetben az ezen pont alatt behatóbban tárgyalt tisztképző és a következő 2. pontban tárgyalt felsőbb tiszti tanfolyam volt föllálítva, annak első tiszti (tanári) személyzetét az 1873-ik évi névkönyv szerint képezte: egy ezredes-igazgató, egy őrnagy, három százados és négy főhadnagy mint tanár és egy főhadnagy mint segéd tiszt. A Ludovika-Akadémiával bizonyos szervi összefüggésben állott a honvéd törzstiszti-tanfolyam is, melyre nézve lásd a következő 2. pontot.

Az ezen intézetben létesített tisztképző tanfolyamba, fönnállásának első (1872/73) tanévében a berendelt hallgatók száma 85 volt. E szám részint a tanfolyam kezdetén, részint annak folyama alatt tetemesen csökkent. Az intézetbe berendelt műveltebb honvédek ugyanis már rendszerint választottak életpályát, melyet a honvédtiszti állásra való kiképeztetésük céljából egy-két évre megszakítani önként már nem voltak hajlandók, sőt azt gyakran csak polgári állásuk kockáztatása mellett teheték volna. Ez okból a honvédtiszti kiképeztetésre kiszemelt egyének közül számosan folyamodtak a miniszterhez, hogy az e célra fönnálló tanfolyam hallgatása alól mentesessenek föl. Az illetők indokolt kérései folytán a fölmentés több esetben engedélyezett ugyan, de minden egyes folyamodó »térítvény«-nek kiállítása mellett arra köteleztetett, hogy a hadapródi vizsgára magánszorgalom útján készüljön el és az év végével a vizsgát tegye le. Azok, kik ezen önként elvállalt kötelezettségnek általában nem, vagy ki nem elégitó módon feleltek meg, a következő évben a Ludovika-Akadémia tanfolyamának hallgatására idéztettek be. Részint az ily módon fölmentettek, részint pedig egyéb okoknál fogva elmaradottak száma ez első tanévben összesen 21-re rugott, minek következtében a tanfolyamot csak 64 hallgató — ezek között 7 kinem elégitó eredménnyel — végezte.

Az Akadémiának ezen első próbaévében szerzett tapasztalatok főleg a kiképzés alapossága tekintetében nem voltak kielégítőek és nem feleltek meg a jogos követelményeknek. Az ez irányú kedvezőtlen eredmény oka egyrészt a berendelt hallgatók szellemi előkészültségének csekély voltában, másrészt pedig a katonai gyakorlat elemi részének hiányos ismeretében volt keresendő, miért is e bajon segítettő, a leg-

közelebbi tanév tanrendszerének megállapításánál a főszóly arra fordított, hogy az előkészítőség és általános műveltségnek kellő mérvben való megadhatására is idő fordíttassék, továbbá, hogy a katonai kiképzésnél az elméleti oktatás a gyakorlati oktatással párhuzamosan haladva eszközöltessék.

E cél megvalósítása hosszabb, azaz kétszeres időt igényelvén, a tisztté való kiképzésre szánt idő a kerületi tanfolyamok egyidejű beszüntetése mellett egy év helyett *két évre* hosszabbított meg. Az első évben — az úgynevezett előkészítő-tanfolyamban — főleg humanistikus tantárgyak adattak elő, abban tehát a hallgatók ebbeli előismeretei bővítettek ki, míg a második évben — a tulajdonképeni tisztképző-tanfolyamban — a tisztté való kiképzetés, tehát főleg a katonai szakképzés, az első évben megvetett biztos alapon volt végzendő.

Az előkészítő-tanfolyam hallgatására a honvédséghez felavatott azon műveltebb, lehetőleg a gymnasium vagy reáltanoda első négy osztályát jó eredménnyel végzett, vagy pedig a fölvételi vizsgát jó eredménnyel letett egyének jelöltettek ki, a kik tisztté való kiképzésre alkalmasnak ítéltettek. Miután ezen egyének a csapatnál az első (8 heti) kiképzetésben részesültek, a gyalogságbeliek (és a horvát-szlavon VII. honvédkerületbeli lovasok is) a Ludovika-Akadémia előkészítő-tanfolyamába, majd pedig ennek sikeres elvégzése után a tisztképző tanfolyamba vezényeltettek.

A honvédlovasság tisztí szűkségele akként képeztetett ki, hogy a besorozottak közül azok, a kik a Ludovika-Akadémia előkészítő-tanfolyama számára megkivánt és föntiekben már ismertetett előképzétséggel bírtak, a *jászberényi központi hon-*

véd-lovasiskolában * föllállított előkészítő-tanfolyamba vezényeltettek, melyből azok, a kik ezen tanfolyamot legalább jó eredménnyel végezték, tisztté való folytatólagos kiképzetésüket a Ludovika-Akadémia tisztképző-tanfolyamában nyerték.

A Ludovika-Akadémia tisztképző-tanfolyamába felvétettek továbbá *közvetlenül* oly már nyolczheti ujonczkiképzésben részesült honvédek is, kik a főgymnasiumot vagy főreáltanodát, vagy ezekkel egyenértékű más középiskolát jó eredménnyel végezték és a fölvételi vizsgát az előkészítő-tanfolyamban előadott katonai tantárgyakból eredménnyel letették. Ezek tehát az előkészítő-tanfolyam kikerülésével közvetlenül léptek a tisztképző-tanfolyamba.

A gyalog- és lovasistí sarjadék kiképzésének illetén szervezése mellett jellemző volt :

1. hogy mindkét előkészítő-tanfolyamba, valamint a Ludovika-Akadémia tisztképző-tanfolyamába is hallgatók gyanánt mindazon a honvédséghez közvetlenül besorozott honvédek vezényeltettek, a kik a szükséges előismeretekkel bírtak, akár önként jelentkeztek azok a tisztté való kiképzésre, akár nem ;

2. hogy — a mennyiben a törvény a tisztképző tanfolyamot végzett hallgatók számára hosszabb tényleges szolgálati időt nem állapított meg — a tényleges szolgálatban való megmaradás, vagy a szabadságolt állományba való átlépés a tisztí tanfolyam elvégzése után minden hallgató-

* A központi honvéd-lovasiskolában az ezen pont alatt tárgyalt előkészítő-tanfolyamon kívül a következő 2. pontban tárgyalt tisztí tanfolyam és a 3. c) pont alatt említett patkolókovács-tanfolyam volt (és van ma is) föllállítva. 1873-ban ezen intézet személyzetét képezte : egy őrnagy mint parancsnok, egy százados és két alantós tiszt mint tanár és egy állatorvos.

nak tetszésére volt bízva, a kettő közül tehát saját belátása és akarata szerint választhatott; végül

3. hogy, mint az már a fenti második pontból is kiviláglik, a tényleges és nem tényleges állományú tisztek kiképzése közösen, tehát egy és ugyanazon tanfolyamokban történt, mely eljárás azonban tisztán katonai szempontból már a tényleges és nem tényleges tisztekre háruló feladatok különbözőségére való tekintettel is, célszerűnek nem jelezhető.

De ezen eljárás mellett a kiképzettek száma sem a tényleges, sem a nem tényleges állományban fönnálló szükségletnek nem felelt meg és különösnek jelezhető azon előre nem is gyanított jelenség, hogy a tanfolyamokat végzett hallgatók legnagyobb része a tényleges szolgálatnak szentelték magukat, mely körülmény kizárólag csak annak tulajdonítandó, hogy két évi megszakítás után ezen hallgatók legnagyobb része nem egykönnyen gondolhatott már előbbeni hivatásának folytatására. De ennek következménye az volt, hogy a nem tényleges tisztekben fönnálló szükséglet — mely az összes tiszti szükségletnek $\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$ részét tette ki — a honvédségnél távolról sem volt födözhető.

A nem tényleges tisztek állományviszonyai a közös hadseregben kiszolgált tartalékos tisztek áthelyezése, valamint az egyévi önkéntesi intézménynél a honvédségnél történt létesítése által tetemesen javultak ugyan, mindazonáltal hathatósabb rendszabályok életbeléptetésének szükségessége fönnmaradt és pedig úgy a tényleges tiszti sarjadék, mint a nem tényleges tiszti szükséglet biztos födözése tekintetében.

Első sorban ugyanis a tényleges tiszti sarjadékra nézve azon a honvédségnél igen érezhető hátrány volt megszüntetendő,

hogy az eddigi törvényes rendelkezések szerint csak oly elemek voltak tisztekké kiképezhetők, a kik — miután közöshadseregbeli állítási kötelezettségüknek már megfelelték — közvetlenül a honvédséghez, még pedig legtöbbször csak a második vagy harmadik korosztályban soroztattak be és e szerint már a 21—22-ik életévben állottak. Mert eltekintve attól, hogy ezen elemek — a tisztté való kiképzésre szükséges alkalmasság föltételezése mellett — csakis előrehaladott korban juthattak magasabb rendfokozatokba, azoknak megtartása a tényleges szolgálatban a kiképzés bevégezése után, mint már említve lőn, kizárólag és egyedül azok belátására volt bízva.

A tényleges tiszti sarjadék évi szaporodására nézve tehát minden biztos alap hiányzott, de a minőség is a rövid kiképzési idő folytán gyengébb kellett hogy legyen.

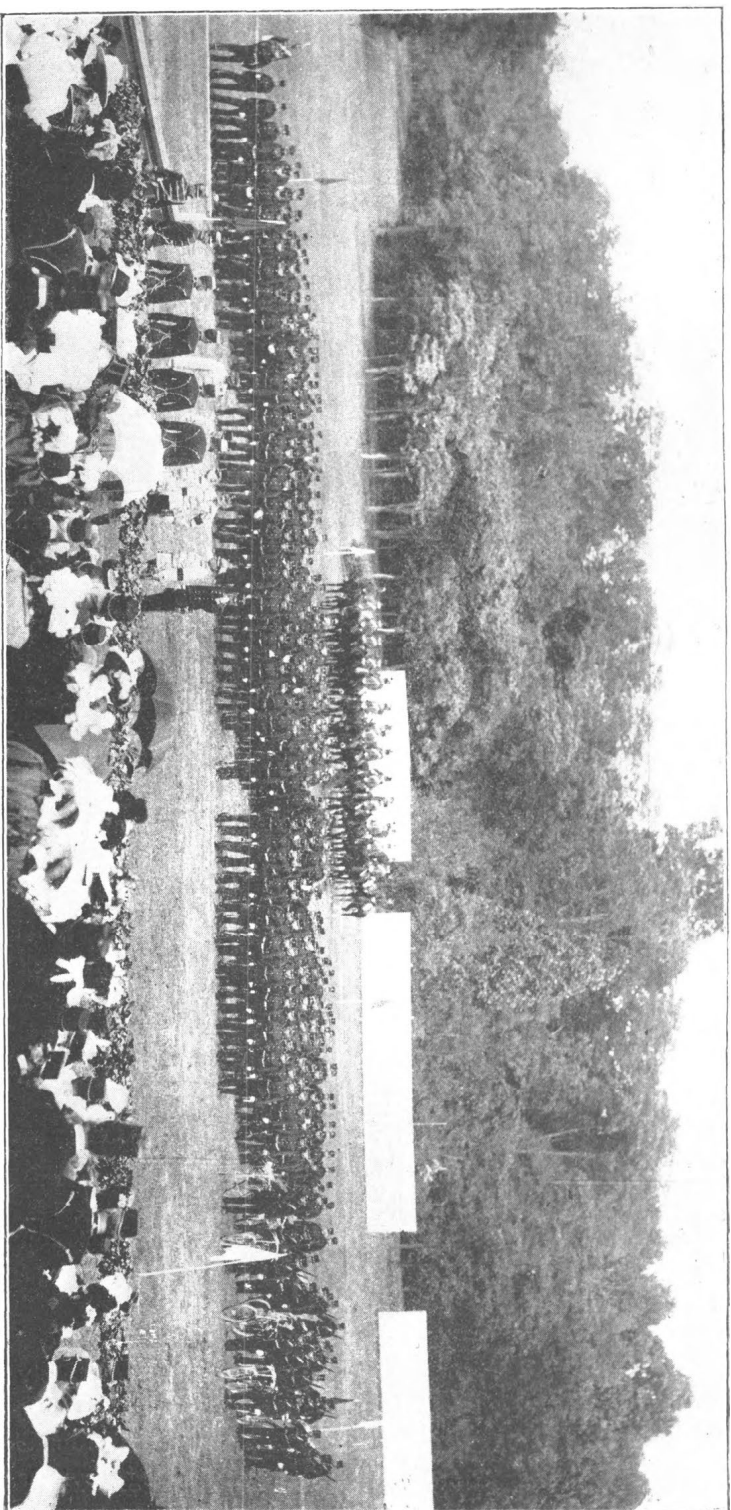
Mindezen hátrányok orvoslása 1883-ban történt, a midőn az ez évi XXXIV. törvény-cikk alapján a Ludovika-Akadémia teljesen újjá szerveztetett és a midőn egyrészt a tényleges és nem tényleges tisztek iránt támasztott követelmények külön-külön megállapítottak, azok kiképzése elkülönített, másrészt pedig fiatal, a hadköteles korba még nem lépett ifjaknak kiképzése tényleges állományú honvédtisztekké is lehetővé tétetett.

A Ludovika-Akadémia az 1883. évi szervezet szerint következő tanfolyamokból állott:

1. Egy négy évfolyamból álló tisztképző-tanfolyamból tényleges gyalog- és lovas-tisztek kiképzésére;

2. az egy évig tartó szabadságolt állományú tisztképző-tanfolyamból, nem tényleges gyalogsági tisztek számára; és

3. az eddig is fönnállott felsőbb tiszti tanfolyamból egy évi tartammal.

Ö császári és apostoli királyi Felsége a Ludovika Akadémia növendékeinek millénris tornánape után, a szaktanárok bemutatóját legkegyelmesebben fogadja.
1896. június hó 12-én.

Ezen új szervezés életbeléptetésével a Ludovika-Akadémiának előkészítő- és tisztképző-tanfolyama, valamint a jászberényi központi honvéd-lovasiskola előkészítő-tanfolyama megszüntetett és az utóbbi helyébe hasonlólag mint a Ludovika-Akadémián egy szabadságolt állományú tisztképző-tanfolyam egy évi tartammal nem tényleges lovastisztek kiképzésére szerveztetett.

A tényleges tiszti sarjadék kiképzésére a Ludovika-Akadémián fölállított új *tisztképző-tanfolyam* egyes jelentéktelen eltérésektől eltekintve a hadapródiskolák tanrendszerét követte. Annak első évfolyamába minden évben 60 a védköteles korba még nem lépett 14—16 éves ifjú vétetett föl, a kik az intézet elvégzése után a törvénynek különleges határozványai értelmében közvetlenül a honvédséghez és pedig a két legjobban végzett mint hadnagy, a többi mint hadapród soroztatott be.

Mindkét *szabadságolt állományú tisztképző-tanfolyamban* azon a tisztté való kiképzésre alkalmas elemek egyesítették, a kik a rendes sorozásnál közvetlenül a honvédséghez soroztattak be és a kik kilátást nyújtottak arra, hogy szabadságolt állományu gyalog- vagy lovastisztté való alkalmasságukat megszerezni képesek. Ezen egy évig tartó tanfolyamokban humanistikus és katonai tantárgyakat adtak elő, utóbbiakat természetesen bővebb terjedelemben.

A fentiekben leírt tisztképző-tanfolyamokon kívül még fölemlítendők az ugyancsak 1883-ban a Ludovika-Akadémián és a központi honvéd-lovasiskolán életbeléptetett *egyévi önkéntesi tanfolyamok*, a melyekben a honvédséghez közvetlenül besorozott egyévi önkéntesek elméleti kiképzésüket nyerték.

A Ludovika-Akadémia felsőbb tiszti tanfolyamára nézve következő, a »tényleges tisztek továbbképzését« tárgyaló pontra utalunk.

Fölemlítendő e helyt még azon körülmény, hogy a központi honvéd-lovasiskola az abban létező tanfolyamokkal az 1887. évben Jászberényből Budapestre helyeztetett át.

A honvéd *kezelőtisztek* kiképzésére 1875. óta külön hat hóig tartó tanfolyam áll fenn Budapesten, melybe erre alkalmas törzsőrmesterek és altisztek vezényeltetnek. 1875-ben a nagy szükségletre való tekintettel két ily tanfolyam állott fenn (az első márczius 1-én, a második deczember 1-én kezdődött), azóta pedig évente csak egy, mely deczember hó 1-én kezdődik. A tanfolyamot végzett altisztek törzsőrmesterekké, később pedig a szükséglet mérvéhez képest hadnagy-kezelőtisztekké neveztetnek ki.

A kezelőtisztek állománya a csapatszervezés kibővítésével ismételtelen emeltetett és 1874-ben az addigi hadnagy- és főhadnagy-kezelőtiszteken kívül százados-kezelőtisztek is rendszeresítették.

2. A tényleges tisztek továbbképzése.

A honvédtisztikar továbbképzésére és pedig a különleges szolgálatokra szükséges ismeretek, valamint a magasabb kiképzéshez elengedhetlen tudományos alap megszerzésére a *honvédségnél* a következő tanfolyamok állottak fenn:

1. A *Ludovika-Akadémiának felsőbb tiszti tanfolyama*, mely az 1871/72. évben először fönnállott »központi tiszti felsőbb tanfolyamból« (lásd I. fejezetet) keletkezett, a Ludovika-Akadémiának 1872-ben történt újbóli felállításával ezen intézet

kebelében létesítettett. Ezen tanfolyamban gyalogsági és lovassági alantos tisztek különleges szolgálatokra, tanári pályára, segédtisztokká stb. képeztettek ki, s egyuttal előkészítő-iskola gyanánt szolgált ezen tanfolyam azon hallgatók számára, kik annak elvégzése után a csász. és kir. hadiiskolába vezényeltettek.

A tanfolyam, melybe évenként az önként jelentkezők mérvéhez képest legfőlebb 35 hallgató vétetett föl, eredetileg november hó 1-én, később október hó 15-én vette kezdetét és 9, illetve 9 és fél hónapig tartott. A fölvételi követelmények egyes részleteiben az idők folyama alatt változtak ugyan, általában azonban megköveteltetett, hogy a tanfolyamra törekvők legalább két évig tiszti minőségben csapatszolgálatot teljesítettek legyen, továbbá a tisztképző-tanfolyam elvégzése legalább jó eredménynyel és a német nyelv megfelelő bírása.

A tanfolyam bevégezése után a legjelesebben végzett hallgatók és pedig 1873-tól 1876-ig évenként négy, ezen évtől kezdve pedig évenként öt tisztt a bécsi hadi iskolára vezényeltetett, míg a többiek minősítésükhöz képest különleges szolgálatokra (mint segédtisztok, tanárok stb.) alkalmaztattak.

2. *A központi lovasiskola tiszti tanfolyama.* Ezen tanfolyam 1873-tól 1887-ig Jászberényben, azontúl pedig Budapesten volt föllállítva és arra szolgált, hogy ifjabb lovastisztek és hadapród-tiszthelyettesek nemcsak a lovaglásban és lóidomításban (a lovakkal való bánásmódban) nyerjenek alapos továbbképzést, hanem hogy azok egyuttal a lovasság vezetésében, alkalmazásában és kioktatásában is nagyobb mérvű ismereteket sajátítsanak el.

A tanfolyamba, mely egy évig tartott, a legifjabb tiszttől (hadapród-tiszthelyettes-től) kezdve fokozatosan fölfelé minden

alantos tisztt (hadapród-tiszthelyettes) egy-két évre bevezényeltetett. Ezenkívül berendelhetők voltak egyes lovasszázadosok is, továbbá oly gyalogsági tisztek, a kik saját kérelmük folytán a lovassághoz való áthelyezésre törekedtek.

Minden évben a tanfolyamban legfőlebb 20 hallgató vezényeltetett.

3. *A honvéd-törzstiszti tanfolyam.* Azon czélból, hogy a rangban idősebb századosok, kik törzstisztté előlépni óhajtanak, az ezen álláshoz megkívántató nagyobb mérvű elméleti ismereteket megszerezhesék, 1873-ban az eddig fönnállott törzstiszti vizsga beszüntetése mellett a honvédségi Ludovika-Akadémián egy honvéd-törzstiszti tanfolyam állítottatott föl.

E tanfolyam az 1873.—1876. években április hótól júliusig, tehát három hónapig, 1877-től kezdve december 1-től április hó végeig, tehát öt hónapig tartott, míg végre 1881-ben a törzstiszti állásra törekvők alaposabb kiképzése érdekében a tanfolyam tartama 10 óra (novembertől a következő év augusztus haváig) emeltetett.

Eredetileg a tanfolyam — bár külön tanári személyzete volt — a Ludovika-Akadémia kötelékébe tartozott, később azonban az Akadémia csupán a tanfolyamra vonatkozó gazdasázkazelési teendőket látta el, míg a tanfolyam fölötti parancsnokság a budapesti honvédkerületi parancsnokra ruháztatott.

A tanfolyamba berendelt hallgatók száma az előléptetési sorba jutó századosok számához képest változott. Az 1876/77. és az 1884./85. évben törzstiszti tanfolyam egyáltalában nem állítottatott föl, mivel előléptetési sorban álló és a törzstiszti vizsgát letett századosok elegendő számban állottak rendelkezésre.

4. *A gyalogtiszti lovagló-tanfolyamok,* melyek a szükség mérvéhez képest eset-

leg minden évben és minden egyes kerületi parancsnokság területén valamely lovassági állomáson föllállítottak, azon rendeltetéssel bírtak, hogy a gyalogsági tisztek, továbbá az orvosok és kezelőtisztek a lovaglásban kiképeztessenek.

Egyes különleges szolgálati ágakban való továbbképzésre a honvédtisztek és tisztviselők számára a magyar honvédség kebelében az ezen szolgálati ágakban kiképzendők csekély számára és az azzal járó nagy költségekre való tekintettel külön tanfolyamok nem voltak létesíthetők. Az ezen alább még részletesebben felsorolt különleges szolgálati ágakban való kiképzésre tehát a honvédtisztek (tisztviselők) részint a *közös hadseregben* e célra fönnálló tanfolyamokba, részint pedig *nyilvános tanintézetekbe* vezényeltettek és pedig:

1. *A csász. és kir. hadi iskola Bécsben.* Ezen iskolába 1873. és 1874-ben 4—4, 1875-től kezdve pedig 5 honvédtiszt vezényeltetik évenként. Célja ez intézkedésnek, hogy a honvédcapatok által háború esetén föllállítandó dandárokhoz és hadosztályokhoz szükséges vezérkari tisztek kiképeztessenek és hogy azon fiatal tiszteknek, kik a szükséges hajlammal és képességgel bírnak, alkalom nyujtassék a hadi tudományok legfelsőbb fokáig való eljutásra.

A hadi iskolába oly honvédtisztek vezényeltettek, a kik a Ludovika-Akadémia felsőbb tiszti tanfolyamát kitűnően végezték, illetőleg annak végvizsgáját ugyanily eredménnyel letették.

A hadi iskolában a tanfolyam két évre terjedt és azon honvédtisztek, kik a második évfolyamot is legalább jó eredménnyel elvégezték, a vezérkari szolgálatban való gyakorlati kiképzésük végett egy évre a magyar korona államterületén lévő hadtestparancsnokságok valamelyikéhez és 1891-től

kezdődőleg ezen év elteltével minden évben a legjelesebb egy további évre a vezérkar irodáiba Bécsbe vezényeltetik, mely idő elteltével a honvédségnél rendszeresített vezérkari tiszti helyeken alkalmaztatik.

2. *A katonai lovaglótanár-képző intézet Bécsben.* Ezen intézetbe, melynek célja, hogy a közös hadsereg lovasság, tüzérség és vonatesapatahoz tartozó tisztek egységes alapelvek szerint katonai lovaglótanárokká képeztessenek, a honvédség részéről 1876-tól kezdve minden évben egy lovastiszt vezényeltetett. Az ily módon lovaglótanári minősítést nyert honvéd-huszártisztek a Ludovika-Akadémián és a központi honvéd lovasiskolában a lovaglás oktatására alkalmaztattak.

3. *A katonai földrajzi intézet Bécsben.* Ezen intézetbe az 1884-ik évtől kezdve két honvédtiszt vezényeltetik, a kik egy hat hónapig tartó előkészítő-tanfolyam sikeres bevégezése után egy további évre a katonai térképfelvételhez osztatnak be, hol gyakorlati kiképeztetésüket nyerik. Ezen tisztek a Ludovika-Akadémiában a tereptan és terepábrázolás előadására mint tanárok, a hallgatók és növendékek földmérési és terepfölvételi gyakorlatainál pedig mint oktatók nyernek alkalmazást.

4. *A katonai vívó- és tornamesleri tanfolyam Bécs-Ujhelyen.* Hogy a Ludovika-Akadémiában és a honvédcapatoknál a tornászat és vívás oktatására szakszerűleg kiképzett tisztek álljanak rendelkezésre, az említett tanfolyamba, mely egy évig tart, 1881-től kezdve évenként egy honvédtiszt vezényeltetik.

5. *Hadbiztossági tanfolyam Bécsben.* Azon célból, hogy a magasabb honvédhatóságoknál és parancsnokságoknál békében, továbbá a honvéd seregtesteknél háborúban szükséges szakképzett hadbiztosok rendelkezésre álljanak, 1877-től kezdve minden

évben az erre önként jelentkező tisztek megfelelő számban az említett tanfolyamba vezényeltettek. E tanfolyam két évig tart és annak sikeres elvégzése után az illető honvédtisztek gyakorlati továbbképzésük végett valamely Magyarország területén fekvő hadtest-hadbiztossághoz osztatnak be, majd pedig egy évi beosztás után a honvédségnél nyernek újbóli alkalmazást. Megfelelő alkalmazhatóság esetében ezen tisztek $1\frac{1}{2}$ —3 évre a tanfolyam elvégzése után hadbiztossági tisztviselőkké neveztetnek ki.

6. *Az élelmezőtisztli és vonat-tanfolyamokba*, melyek a csász. és kir. hadtesteknél lesznek fölállítva, minden évben az élelmezőtisztekké kiképzendő honvédtisztek lesznek vezényelve. A tanfolyamok tartama hat hét.

7. *A honvédorvosi ismétlőtanfolyam*, mely 1884 óta minden évben május 20-tól augusztus 10-ig a budapesti egyetemen állittatik föl, azon rendeltetéssel bir, hogy a honvédorvosoknak alkalmat nyújtson szaktudományos ismereteik felfrissítésére. Minden évben 15—20 hallgató rendeltetik be.

A tanfolyamot legjobban végzett 6 honvédorvos a következő évek valamelyikében saját kérelmükre műtővé való kiképeztetésük céljából október hó 1-től a következő év június hó végeig a budapesti vagy kolozsvári egyetemre vezényelhetők.

8. *A magyar királyi állatorvosi akadémia Budapesten*. Ezen intézetben képeztetnek ki a honvéd-állatorvosok és gyógykovácsok.

A honvéd-tisztikarral szemben támasztott igen magas követelmények, egyetemben azon körülménnyel, hogy a honvédcsapatok csakis a fegyvergyakorlatok idejében és akkor is csak rövid időre vonathattak össze magasabb kötelékbe, oly rendszabá-

lyokhoz vezettek, melyek a tisztikarnak lehetővé tették, hogy ezen időszakon kívül is hivatásszerű kötelmeiben gyakorolhassa magát, illetve, hogy elméleti ismereteit bővíthesse.

E cél elérésére már a honvédség főnállásának első éveiben hadosztály-, dandár- és zászlóaljkeret- gyakorlatoknak (gyakorlati utazásoknak) és távlovaglásoknak megtartása rendeltetett el, ezenfelül a Ludovika-Akadémián és minden külállomáson a téli hónapok alatt a parancsnok, illetőleg erre képesített tisztek által a hadtudomány különféle ágazataiból előadások voltak tartandók és végül minden honvéd-főtiszt köteles volt évenként november hóban egy, a zászlóalj- (lovasezred-) parancsnok által adott harcászati feladatot kidolgozni, mely feladat megbírálás végett a magasabb parancsnokságoknak terjesztetett elő.

Ezen rendelkezések a honvédség fejlődésével módosítottak ugyan, mindazonáltal a vezető körök a tisztek továbbképzésének fontos kérdését mindenkor a kellő figyelemmel kísérték.

Kiemelendő e helyt még azon intézkedés is, hogy továbbképzésük céljából minden évben a vezérkari minősültségű honvédtisztek, továbbá a honvédhadbiztossági tisztviselők egyrésze a császári és királyi közös hadseregben tartott nagy és kis vezérkari utazásokban, az előbb említett tisztek ezenfelül vezérkari tisztek számára kiadott írásbeli dolgozatok megoldásában, illetve elbírálásában is részt vesznek.

Végül még egy a honvédtisztikar továbbképzését kiválóan elősegítő tényezőről, a *Ludovika Akadémia Közlönyé-ről* kell megemlékeznünk, mely közlöny, mint egyedüli magyar tudományos alapon nyugvó katonai folyóirat az 1873. évben létesített és azóta a honvédelmi minister támogatása mellett fennáll.

3. Csapatkiképzés és altisztikar.

a) Gyalogcsapatok.

A honvédség fölállítását követő első három évben azon honvédgyalogsági ujonczok, kik az ujonczállítás útján minden év január 1-től október hó 1-ig terjedő időszakban soroztattak be, az ujonczállítási év október havának kezdetén (egyideig október 1-re, később október 6-ra) idéztettek be tényleges szolgálatra, illetve katonai kiképzetésre. Ezen szabály alól kivételt képeztek a népiskolai tanítók, tanítójelöltek és tanárok, kik a nyári szünidő alatt kerületenként egy sorványba egyesülve részesültek az első kiképzetésben. Továbbá a tengerparti lakosság, mely kereseti viszonyaira való tekintettel más (a téli vagy nyári) időszakban képeztetett ki.

Az ujonczok a zászlóaljknál nyerték első katonai kiképzetésüket.

Az ujonczok nagy számára és az ebből a kiképzés és elhelyezésnél fölmerült nehézségekre való tekintettel mihamarább szükségessé vált a kiképzést két, sőt három sorványban keresztülvinni, a mihez képest az ujonczok egy része, továbbá az ősszel betegség vagy egyéb okból be nem vonult legénység csak a következő év tavaszán hivatott be.

Az ujonczkiképzés befejeztével, mint már az első fejezetben említettett, a legénységnek legnagyobb része a legközelebbi fegyvergyakorlatig tartósan szabadságoltatott.

A honvédség főnnállásának első éveiben tartott gyakorlatok, különösen a nagyobb összpontosítások alkalmával érezhetővé vált a honvéd gyaloglegénység részletes kiképzésének hiányos volta, miből azon meggyőződés merítettett, hogy

a kiképzés nyolcz hét alatt oly tökélyre nem vihető, hogy a legénység — egy, ezen kiképzést követő hosszú szünet után, mely alatt a legszükségesebb ismereteket is elfelejtette — minden további átmenet nélkül nagyobb gyakorlatokon résztvehessen. Hiányzott az átmeneti kiképzési időszak a század és zászlóaljban, mely alatt az első kiképzési időszakban megtanultak megszilárdíthatók és tökéletesbíthetők lettek volna. Pedig ezen, a honvédségnél hiányzó kiképzési időszak nagy fontossága már abból is kiviláglik, hogy a modern keretrendszerre alapított hadseregekben ezen időszak mindenütt a legbővebben van kimérve.

1882-ben ezen érezhető hátrány megszüntetésére, tehát a honvédgyalogság részletes kiképzésének előmozdítására, a rendelkezésre álló kevés pénzüsszegekre való tekintettel és mivel a tényleges egyhuzamban töltendő szolgálati idő meghosszabbítható nem volt, az úgynevezett

Gyalogsági legénység menetöltözethen (1876-ban).

tanzászlóalj intézménye létesített. Ezen minden évben április hó 6-tól június hó 14-ig, tehát összesen 70 napig tartó gyakorlati tanosztályokban mindazon előző évi gyalogsági ujonczoknak továbbképzésük végett részt kellett venni, a kik különleges vagy felsőbb kiképzésre ki nem szemeltettek.

A tanzászlóaljak a szükséghez képest feldandár, dandár vagy honvéd-kerületenként lehetőleg teljes hadi állománynyal, de legalább is 600 főnyi létszámmal alakítottak; ha a beosztandó legénység száma egy zászlóalj hadiállományát meghaladta, akkor ezen zászlóaljon felül 150—200 főnyi századok, esetleg egy további fél vagy egész zászlóalj alakítottak.

Ezen kiképzési eljárás (ujonczkiképzés, tanzászlóalj) az új, 1890-ik évi honvédségi törvény életbeléptetéséig maradt érvényben.

A fegyvergyakorlatokról külön szakaszban foglaltatnak a szükségeseik.

b) Lovascsapatok.

A honvédlovassághoz minden évben beosztandó ujonczok száma 1871-től 1879-ig a szükséghez képest évről-évre állapított meg és ezen jutalék századonként és évenként 60, majd pedig 40, azután 30, az 1879-ik és 1883-iki év között 42, ezentúl 1889-ig 36 és ez utóbbi évtől kezdve 34 főt tett ki.

Az ujonczok egy része (rendszerint a fele) minden év október hó 1-én vonult be és november hó végéig az első katonai kiképzésben, azután pedig folytatólag márczius végéig a lovassági szolgálatban való továbbképzésben részesült. A legénység egy része az utóbb említett időpontban bevonult friss ujonczok által váltott föl.

Hogy a honvéd-lovasság kiképzése a

70-es évek elején a keretek gyenge létszámára és a kiképzésre engedett idő rövidségére való tekintettel csupán a legszükségesebbre szorítkozott, tehát az őszi fegyvergyakorlatokon kívül század- vagy osztálygyakorlatokról szó sem lehetett, az magától értetődik. Az emberek csakis a részletes kiképzésen mentek keresztül és a lovaglásban a járőr- és biztosító-szolgálatban, továbbá a lövészetben és pótló-idomításban oktattattak ki tűrhetően. Egyáltalában a honvéd-lovasság ezen időben az egész éven keresztül szakadatlanul az ujonczok kiképzésével és a pótlovak idomításával volt elfoglalva és ezen igen nehéz szolgálat kizárólag a rendelkezésre álló kevés tisztre és önként tovább szolgáló altisztre szakadt.

1875-ben e kedvezőtlen viszonyokban némi változás állott be, a mennyiben ez évben elrendeltetett, hogy a pótlovak idomítására külön osztagok alakíttassanak, minek következtében a századok kizárólag az ujonczok kiképzésével foglalkozhattak.

1877-ben ugyancsak javult a lovasság helyzete. Az ez évben kiadott határozványok szerint az összes már egy fél évig tényleg szolgált legénység egy további fél évre a tényleges szolgálatban visszatartható volt. Ezen legénység főleg a pótlovak idomítására hivatott osztagokhoz volt beosztandó. Eme rendszabályokkal egyidejűleg elrendeltetett, hogy az első ujonczsorsvány minden évben nem márczius, hanem április hó végével zárandó le, a második sorsvány pedig ezen időpontban vegye kezdetét.

1889-ig általában a honvédlovasság kiképzési viszonyai változást nem szenvedtek. Ez évtől kezdve azonban minden ezredben két új századnak föllállítása által lehetővé vált, hogy a században való kiképzés az őszi fegyvergyakorlati időn

kívül is gyakoroltassék, a mennyiben minden lovassági állomáson az ott elhelyezett lovasosztálynak három század-keretéből gyakorlati czélokra bármikor egy lovas-századot lehetett alakítani.

c) Altisztek és a legénység kiképzése.

A gyalogságnál zászlóaljanként és pedig 1876-ig három havi, azontúl pedig $3\frac{1}{2}$ havi tartammal fölállított *altisztképző iskolákban* kiképzett altisztjelöltek további különösen gyakorlati oktatására az 1872-ik évtől kezdve bezárólag 1886-ig minden év márczius hó 1-én (1876/77-től kezdve márczius hó 16-án) dandáronként egy-egy *dandár altisztképző tanosztály* állíttatott föl két (illetve $1\frac{1}{2}$) havi tartammal. 1887-ben ezen tanosztályok megszüntetettvén, az ezentúl is december hó 1-én kezdődő zászlóalj-altisztképző iskolák tartama akként hosszabbított meg, hogy azokból a tanoncok április hó 6-ával közvetlenül a *tanzászlóaljhoz* voltak beoszthatók, a melyekben a fiatal altiszteknek alkalom nyújtatott, hogy az iskolában tanultakat megszilárdítsák és gyakorlatilag is érvényesítsék.

A *lovasságnál* az altisztek 1873-ban osztályonként, 1874-ben kerületenként és a következő években ezredenként képeztettek ki. Az ezred-altisztképző iskolák az ujonezsorvány befejezte után, december hó 1-én kezdettek meg és öt hónapig tartottak.

A *szórolőveg-osztagok* számára szükséges altisztek a honvéd-kerületenként fölállított altishti iskolákban nyertek kiképzést. Ezen május 1-én kezdődő és augusztus 31-én végződő iskolák csak 1873—1875. években voltak fölállítva, azontúl pedig a szórolőveg-osztagok leszerelése folytán többé nem létesítettek.

A csapatkiképzés fokozására és az ennél

kivánatos egységes eljárás meghonosítására, továbbá a szétszórt harcsmód, a fegyver és lövésügy behatóbb oktatására 1873-tól kezdve Déván egy *központi csatáriskola* állíttatott föl, mely a csapatoknál szükséges tiszt és altiszt-oktatók kiképzetésére volt hivatva. Ezen iskolába, mely 1877-ig állott fenn, minden évben 20—28 tiszt és körülbelül 180—250 altiszt és honvéd vezényeltetett.

A *dobos- és kürtös-iskolák*, melyek 1873-ban először dandáronként háromhavi tartammal lettek létesítve, 1886-tól kezdve december 1-től a következő év június hó 15-ig terjedő időre féldandáronként lettek fölállítva. Hasonló változáson mentek keresztül a *gyógyoszta- és sebessüllyítő-iskolák* is, ezek azonban október hó 1-től november hó 15-ig, tehát összesen másfél hónapig tartottak.

A *csapatutászok* kiképzése 1872-től kezdve a gyalogság és lovasság számára közösen a dandár-utásztanosztályokban történt és a tanosztály minden év április hó 15-étől június hó 15-ig tartott. 1884-től kezdve azonban a kiképzés mindkét fegyvernem számára külön-külön történt és a tanosztályok a gyalogság számára kerületenként április hó 15-étől június hó 15-ig, a lovasság számára pedig lovasdandáronként május hó 1-től június hó végéig állíttattak föl. Utóbbi tanosztályban csakis a lovas századonként szükséges öt utász képeztetett ki, míg ellenben a lovasutászszakaszok számára szükséges legénység kioktatására 1878-tól kezdve minden évben egy központi lovas-utásztanosztály állíttatott föl, mely fönnállásának első évében négy hétig, második évében nyolcz hétig, ezután pedig 1890-ig, mely időben ezen tanosztály fölállítása beszünttetett, három hónapig tartott. Ez utóbbi tanosztály minden év május hó 1-én kezdődött.

A *számvivő-allisztek* 1873-tól 1877-ig hat hónapon keresztül, a következő években pedig öt és fél hónapon keresztül, azaz január hó 1-től június hó 15-ig tartó számvivő-altiszti iskolákban képeztettek ki. Ezen iskolák honvédkerületenként állítottak föl és azokban úgy a gyalogságnál, valamint a lovasságnál szükséges számvivő-altisztek együttesen nyertek kiképzést.

A *csapat-puskaművesek* kiképzése a honvéd fegyverzeti bizottságnál Budapesten fölállított puskaművesi tanfolyamban történt. E tanfolyam 1883-ig évenként két sorványból állott hat-hat havi időtartammal; 1883. évtől az 1887-ik évig november 1-től december 30-ig, tehát két hónapig, az 1888-ik évtől kezdve pedig december hó 1-től a következő év június hó 15-ig, tehát hat és fél hónapi időtartammal állott fön.

A *távjelző-tanosztályok* (lásd I. fejezet) a honvédségnél az 1875. évtől kezdve többé nem állítottak föl.

Tábori rendőrök kiképzése. Hogy háború idején a honvédhadosztályok és dandárok a szükséges számú gyalog és lovas tábori rendőrökkel elláthatók legyenek, 1876-ban egy, vezérkari minősítésű tiszt vezetés alatt Déván egy tábori rendőrtanfolyam állított föl, mely október 20-tól november 30-ig tartott. A következő években a magyar honvédkerületek számára minden évben egy ily tanfolyam Budapesten a Ludovika-Akadémián, a VII. honvéd-kerületbeli tanoncok számára pedig — tekintettel a horvát szolgálati nyelvre — egy ily tanfolyam Zágrábban állított föl. Az 1883. évtől kezdve 1890-ig ezen tanfolyamok csak külön intézkedés folytán állítottak össze és pedig a szükséghez képest az I—VI. honvéd-kerületi tanoncok számára vala-

mely kerületi parancsnokság székhelyén, a VII. kerületbeli tanoncok számára pedig Zágrábban. 1890 óta ezen tanfolyam a honvédségnél többé nem állítatik föl, mivel a tábori csendőrök szükséglete a magyar csendőrség állományából fődőztetik, a hol az erre kiszemelt egyének ki is képeztetnek.

A *patkolókovács-tanfolyam* a központi honvéd-lovasiskolában állott fön és abban a honvédség szükséglete patkoló kovácsokban képeztetett ki. Minden évben két tanfolyam állított föl 5—5 havi tartammal és 20—20 (1889. óta 30—30) hallgatóval (vagyis minden századból évenként egy tanonc). A tanfolyam befejeztével a legügyesebbek gyógykovácscsá leendő kiképzés végett a budapesti állatorvosi akadémiába vezényeltetnek.

4. Fegyvergyakorlatok.

A minden katonai év lezártaival tartott fegyvergyakorlatok kiváló fontossága mindenki előtt ismeretes. Ha ez általában minden modern hadseregére szól, a mely ez alkalommal mutatja be mindazt, a mit a lefolyt év alatt a katonai kiképzés terén elért, annál is inkább kiemelhetjük a fegyvergyakorlatok fontosságát a magyar honvédségnél, melynél a fegyvergyakorlatok egyuttal — különösen az intézmény fölállítását követő években, a midőn a tényleges szolgálati idő oly rövid volt — nemcsak a parancsnokok és tisztek, hanem a legénységi kiképzésnek is egy fontos tényezőjét képezték.

A fegyvergyakorlati idő tartamának 1873-ban történt meghosszabbítása 2—3-ról 5 hétre is a rövid szolgálati időből eredő hátrányos viszonyok javítását célozta.

1873-ban a kiütött kolera-járvány miatt fegyvergyakorlatok egyáltalában nem tartattak.

1874-ben használtatott ki tehát először a törvényileg kimondott hosszabb fegyvergyakorlati idő és ez évben az összes honvédcapatok és szórólöveg-osztagok, három újonnan fölállított zászlóalj kivételével, nagyobb gyakorlatokon vettek részt. Nagyobb összpontosítások tartattak:

Alcsuth vidékén egy honvéd-gyaloghadosztály;

Lajta melletti Bruckban, az Avas-völgyben, Marosvásárhelyt és Károlyváros mellett egy-egy gyalogdandár.

A többi csapatok féldandár-kötelékben gyakoroltak.

Az összes csapatok az öt heti gyakorlati időből két hetet az osztályok állomáshelyein részletes kiképzéssel töltöttek, a megmaradó három hét alatt pedig összpontosítottak.

1875-ben a fegyvergyakorlatok az előző évhez hasonló módon tartattak, a szórólöveg-osztagok azonban az ez évben folyamathoz vett leszerelésük folytán a gyakorlatokon már nem vettek részt. Budapesten egy lovasdandár és egy gyalogféldandár, Péterváradon, Kassán, Pécsen és Marosvásárhelyt egy-egy gyalogdandár volt összpontosítva.

1876-ban a kassai sádtáborban és a marosvásárhelyi sádtáborban egy-egy gyalogdandár, Békés-Gyulán egy három ezredből álló lovasdandár összpontosított.

1877-ben a fegyvergyakorlati idő kizárólag a részletes kiképzésnek volt szentelve, miért is a honvédcapatoknak nagyobb összpontosításától eltekintett. Kiemelendő, hogy egyes túlságosan nagy anyakönyvi állománnyal bíró honvédzászlóaljaknál az alkalmas oktatók aránylag csekély számára, valamint a pótraktári ruhakészletek lehető kimérésére való tekintettel, a fegyvergyakorlatok két sorványban és pedig tavasszal május és júniusban, ősszel pedig

augusztus és szeptember hónapokban tartattak meg.

1878. és 79-ben általában a fegyvergyakorlatok az 1877. évekhez hasonlóan tartattak meg.

1880-ban újból nagyobb gyakorlatok tartása határoztatott el; tavaszi fegyvergyakorlatot 21 zászlóalj tartott. A rendelkezésre álló fegyvergyakorlati időből 25 nap a részletes kiképzésre fordított, 10 nap pedig nagyobb (vegyes fegyvernemekkel) tartott gyakorlatokra. A lugosi, kassai és marosvásárhelyi sádtáborban egy-egy gyalogdandár, Pécsen két gyalogdandár a szükséges huszárcapatokkal, végül Czegléden egy lovashadosztály (ez évben először) volt összpontosítva.

1881-ben a honvédségi fegyvergyakorlatok különösen azáltal nyertek nagyobb fontosságot, hogy a honvédcapatok egy része ez évben vett részt először seregtestekbe alakítva a közös hadsereg nagy hadgyakorlatain és pedig a Miskolc környékén tartott hadtestgyakorlatokon, a 77., 78., 79. és a kombinált 80-ik gyalogdandár, az 1-ső és 5-ik huszárezreddel, továbbá a 2-ik és 6-ik honvédhuszár-ezredek II-ik osztályaival. A többi honvédcapatok dandárgyakorlatokkal zárták be az őszi gyakorlatokat.

1882. és 1883-ban Pécsen volt egy gyaloghadosztály összpontosítva, a többi sádtáborokban valamint 1882-ben Debreczen mellett egy-egy dandár s végül Tatán egy három huszárezredből álló lovasdandár. A többi csapatok féldandár- (ezred-) gyakorlatokat tartottak.

1884-ben a közös hadsereggel együttesen a Morva-vidéken tartott hadtestgyakorlatokon a honvédség egy 20 zászlóaljból álló hadosztálylyal és négy lovasosztálylyal vett részt; ezenkívül a Temesvár és Károlyváros melletti közös had-

seregbeli zárógyakorlatokon és pedig az előbbinél 8 zászlóalj és 2 lovasosztály, utóbbinál 7 zászlóalj és 1 lovasosztály vett részt. A többi honvédesapatok a sátor-táborokban voltak (dandárokbán, illetve Pécssett hadosztálykötelékben) összpontosítva.

1885. és 1886-ban hasonló gyakorlatok tartattak, azon különbséggel, hogy a hadsereggel közösen tartott gyakorlatok előbbi évben Pozsega környékén, utóbbi évben pedig Marosvásárhely és Torda, valamint Budapest és Székesfehérvár között folytak le.

Kiemelendő, hogy az 1886. évi július hó 1-én életbe lépett féldandár-rendszerrel egyidejűleg megállapított, hogy jövőben mindazon honvéd gyalogcsapatok, melyek nagyobb gyakorlatokon nem vesznek részt, minden évben legalább 8–10 napra féldandár-kötelékben egyesítetnek.

1887-ben a II. és VI. honvédkerület összes csapatai egy-egy hadosztályba alakítva, a szászvárosi hadgyakorlatokon, a III. és IV. kerületnek három-három gyalogféldandára és egy-egy lovasosztálya pedig az 5-ik és 6-ik hadtest gyakorlatain vettek részt.

1888-ban az V. és VII. kerületnek egy-egy gyalogdandára, a 27-ik féldandár és a 10-ik huszárezred a közös hadseregbeli 13-ik hadtestnek Belovár és Daruvár között tartott zárógyakorlatain vett részt, míg a többi csapatok dandár- és hadosztálygyakorlatokkal zárták le ez évi működésüket.

1889-ben a honvéd-gyalogcsapatok féldandárban, ezután pedig nagyobb részt dandár- és hadosztálykötelékben, a huszárezredek közül pedig négy ezred lovashadosztályban lett összpontosítva. Ezenfelül öt honvéd-gyalogdandár és két és fél honvéd-huszárezred a közös hadseregbeli csapa-

toknak Nagy-Szeben és Medgyes, továbbá Kisbér és Pápa, végre Budapest és Gödöllő között megtartott zárógyakorlatain is résztvett.

Ő Felsége a legfelsőbb hadúr mindazon években, a melyekben a honvédség a közös hadseregbeli nagyobb hadgyakorlatokon résztvett, a honvédesapatok harczászati képzettsége, katonai tartása, fegyelme, kinézése és nagyobb csapatkötelékben való föllépése tekintetében teljes megelégedését legfelsőbb kéziratokban méltóztatott kifejezésre hozni.

D) A csapatok szükségleteinek beszerzése. Honvédségi intézetek.

Habár a honvédesapatok számára szükséges ruházati, fegyverzeti és fölszerelési czikkek a honvédség föllállítását követő időszakban mihamarább teljes mérvben beszerezettek és még a hadi készletek is a raktárakban elhelyeztettek, a honvédkincstár sem a technikának rohamos haladását, sem pedig a közös hadsereg fegyverzetében, fölszerelésében stb. történt czélszerű módosításokat figyelmen kívül nem hagyhatta.

Azon állandó törekvés, hogy a meglévő fölszerelés stb. már az első években szerzett saját tapasztalatok alapján tökéletesbítették és újítások a honvédség céljaira a rendelkezésre álló eszközök keretén belül értékesíttessenek, többrendbeli a ruházatot, felszerelést és fegyverzetet érintő újításokhoz vezetett.

Hogy e mellett a magyar honvédség általában a közös hadsereg fölszerelésével mindenkor lépést tartott, tehát ez irányban is a modern követelmények magaslatán föntartott, az már a csapatok szervezését érintő szakaszban mondottakból is kiviláglik.

Nemzetgazdászati okokból a *honvédcsapatok szükségletei* a föllállítást követő évtizedekben, tehát jelenleg is főleg a saját országban és pedig kizárólag a magánvállalkozás útján szereztek illetőleg szereztetnek be.

Az első években szerzett kedvezőtlen tapasztalatok dacára a jelen fejezetben tárgyalt időszakban is a *kisiparra* kellő figyelem fordított és annak foglalkoztatása az által tétetett lehetővé, hogy ipar-egyesületek, ipartársulatok, valamint egyesek által alakított szövetkezetek egyes szükségleti cikkek szállításával, vagy pedig azok elkészítésével a kiadott nyers anyagból bizattak meg; nevezetesen a népfőlkelés szükségleteinek, valamint a hadi készletek beszerzésével nagyobb mérvben vétetett igénybe a kisipar, habár nem tagadható, hogy annak szállításánál ezúttal is a szállítási föltételek szigorú betartása tekintetében gyakrabban elnézésre volt szükség.

A honvédségnek új *fegyverekkel* történt ellátása tekintetében kiemelendő, hogy az 1888. évi mintájú 8 mm. űrméretű Mannlicher-féle ismétlőfegyver és karabély gyártására 1888-ban Budapesten a »Magyar fegyver- és lőszergyár-részvénytársaság« alakított, melylyel az 1888-ik évi II. törvényczikk alapján 180.000 darab fegyver szállítására szerződés kötött. A fegyverek szállítása 1890 kezdetén volt megkezdendő, mivel ez azonban nem történt meg, a szerződés a honvédelmi minister által felbontatott és a szállítás az »Osztrák fegyvergyár-társulat«-ra ruháztatott, mely a fegyvereket az 1890. és 91-ik év folyamán tényleg be is szállította.

A legénység *élelmezésében* a honvédség föllállítását követő időszakban öröndetes

haladás jegyezhető föl. Az élelmezés és táplálkozás javítása érdekében a honvédlegénység az 1881-ik évtől kezdve meleg reggelivel (rántott levessel) láttatik el.

A legénységi étkezéssel összefüggésben álló összes teendők elvégzésére a csapatoknál külön étkező-bizottságok állítottak föl és ezen bizottságok fáradozásainak köszönhető, hogy 1887 óta a legénységi étkezés — részben az élelmi cikkeknek nagyban, vagyis előnyösebben való beszerzése által, részben pedig a laktanyákhoz tartozó kerteknek, valamint a lőterekhez tartozó földeknek konyhakertek gyanánt való művelése folytán — tetemesen megjavítható, sőt a legénység azóta majdnem minden állomáson gyakrabban meleg vacsorával is ellátható volt.

Az étkezőcikkék olcsóbb beszerzése azáltal is elősegítették, hogy közös állomásokon, vagyis ott, a hol hadseregbeli és honvédcsapatok vannak elhelyezve, a szükséglet is közösen, vegyes bizottságok által biztosítatik.

A legénységi étkezés megfőzéséhez a honvédségnél a Pilhal-féle főzőedények (fegyvergyakorlatok alkalmával pedig — ha azétkezés nem táborszerűen a legénység által hordott főzőedényekben készítendő el — a nagyobb Wágner-féle edények) használtattak.

A honvéd-főruharaktári bizottság

szervezetében jelen időszak alatt említésre méltó változás nem állott be.

A honvéd-fegyverzeti és lőszer-bizottság

1884-ben szerveztetett át, a midőn ezen két bizottság szervezésszerűleg külön választatott és önállósított. Mindkét bizottság rendeltetése a régi maradt, állományuk azonban következőképen állapított meg:

A budapesti fegyverzeti bizottságnál: 2 törzstiszt, 4 főtiszt, 1 kezelőtiszt, 2 törzsőrmester, 23 puskaműves, 10 altiszt (örvezető), 48 honvéd és 15 puskaműves-tanoncz; a pozsonyi lőszerbizottságnál: 1 törzstiszt, 1 főtiszt, 1 törzsőrmester, 1 altiszt és 1 küldöncz.

E) Elhelyezés és elszállásolás.

Az első fejezetben már említett nehézségek, melyek a honvédc csapatoknak megfelelő elhelyezése körül fölmerültek, a fölállítást követő időszakban is sokáig nem voltak leküzdhetők.

Laktanyák építésére a honvédkincstár kezdetben egyáltalán nem gondolhatott, mivel költségvetésileg csakis a rendszerezett békeállomány után illetékes rendes elhelyezési illetékek állottak rendelkezésre.

Egynéhány állomáson sikerült ugyan már meglévő és az elhelyezésre alkalmas, egyébként pedig nélkülözhető kincstári épületeket a honvédség céljaira megszerezni, ezek száma azonban oly elenyésző csekély volt, hogy a csapatok legnagyobb részeinek meg nem felelő elhelyezésének, nevezetesen pedig a fegyelem fentartására éppen-séggel káros és a kiképzésre is kedvezőtlen egyenkénti elszállásolásnak megszüntetésére hathatósabb rendszabályok voltak szükségesek.

Mindenekelőtt a honvédelmi minister egyes törvényhatóságokkal, városokkal, községekkel sőt egyes magántulajdonosokkal is tárgyalásokat kezdett és a lakosság részéről a magyar honvédséggel szemben mindenkor tanusított jóakaratnak és áldozatkészségnek köszönhető, hogy a csapatok elhelyezése fokozatosan megjavítható volt. Egyes helyőrségekben végül, a hol a férőhelyeket ily módon és pedig főleg anyagi eszközök hiányában biztosítani nem lehetett és a területiális elhelyezés azt meg-

kívánta, a honvédségi költségvetés keretén belül az idők folyamán kincstári laktanyák is építettek.

A katonaság elszállásáról szóló 1879-ik évi XXXVI. törvénycikk a honvédség elszállásolásának még függőben lévő ügyeire annyiból gyakorolt kedvező befolyást, hogy az elhelyezéssel összefüggő minden részlet törvényileg szabályozva lett és így a szerződések lezárása és számos laktanya-ügy rendezése megkönnyített.

Hogy azonban a laktanyaügyek teljesen elintéztetteknek sohasem tekinthetők, a dolog természetében fekszik, mert eltekintve attól, hogy az elhelyezés sok állomáson még ma sem felel meg teljesen, tehát megjavítandó, a honvédc csapatok folyton haladó fejlődése is időről-időre teljes nagyságában fölveti az elhelyezés kérdését.

Igy p. o. a honvéd-gyalogzászlóalj (lovasszázalok) eredeti kis állományának megfelelő laktanyák a honvéd-zászlóalj megfelelő laktanyák a honvéd-zászlóalj négy századainak fölállítására, továbbá lovasszázalokként egy-egy új lovasszázad létesítésekor az ennek folytán bekövetkezett békelétszám-fölemelés mérvéhez képest kibővítendő, illetőleg a hol ez lehetetlennek bizonyult, új megfelelő laktanyák biztosítása iránt a tárgyalások megindítandók voltak.

Igen természetes, hogy a laktanyakérdés egyedül is gyakrabban szükségessé tette egyik-másik csapat helyőrségváltozását.

A honvédség elhelyezésére szükséges férőhelyek kiegészítő részét képezik a honvédségi *sátortáborok*, melyeknek keletkezéséről, alkalmazásáról stb. a következők emeltetnek ki.

A honvédségről szóló első 1868-iki törvényben a honvédegénységi részére meg-

szabott tényleges szolgálati és fegyvergyakorlati kötelezettség rövid volta, egyetemben azon körülménnyel, hogy a csapat katonai kiképzése és fegyelmezése a tökéletességet távolról sem érthette el, oly rendszabályokat igényelt, melyek nemcsak ez irányban voltak hivatva előnyös befolyást gyakorolni, hanem melyek egyúttal arra is alkalmasak voltak, hogy az összetartozandóság érzetét egy és ugyanazon csapattesthez tartozó, de a szétszórt elhelyezés folytán egyébként egymástól távol álló zászlóaljok közt megszilárdítsa.

E cél elérésére alig állt jobb eszköz rendelkezésre, mint a csapatoknak együttes elszállásolása minden alkalommal, a mely csak kínálkozott.

De mivel egyrészt a honvédségi laktanyák éppen csak a rendes kicsiny békeállomány befogadására voltak alkalmasak, másrészt pedig minden rendű gyakorlat (tanzászlóalj, fegyvergyakorlatok) melegebb évszakra esett, a csapatoknak közös és együttes elhelyezése csakis gyakorlótáborok létesítése után vált lehetségessé.

Ez okok vezettek a 70-es évek folyamán és a 80-as évek kezdetén sátor-táborok fölépítéséhez, és egy-egy ilyen sátor-tábor 1874-ben Marosvásárhelyt 3000 emberre és 200 lóra, 1875-ben Kassán 6000 emberre és 600 lóra, 1877-ben Lugoson 3000 emberre és 300 lóra s végül 1879-ben Pécsen egy tábor 6000 emberre és 600 lóra építettett föl. Ezeket követte 1884-ben a nyitrai sátor-tábor 3000 ember és 300 lóra, valamint 1888-ban egy 1200 főre való gyakorlótábor létesítése Tápió-Sülyben, utóbbi a budapesti honvédhelyőrség számára.

A legelső helyen említett három sátor-tábort a honvédkincstár, a pécsi és nyitrai sátor-tábort ugyancsak a honvédkincstár, de az illető városok és megyék, a nyitrai azonfelül Magyarország hercegprímásának

és a nyitrai püspöknek támogatásával s végül a tápió-sülyi gyakorlótábort a község építtette.

Valamennyi sátor-tábor pavillonszerűen elhelyezett és részben aláfalazott faépületekből áll, az utóbbiak egy vagy két század (lovasszázad) elhelyezésére való férőhelylyel.

Már a fölállítási helyek megválasztásából is kiviláglik azon törekvés, hogy lehetőleg minden honvédkerület egy ily táborral láttassék el és hogy ekként a kerületbeli csapatoknak együttes elhelyezése a saját területen tanzászlóaljok és fegyvergyakorlatok alkalmával lehetővé tétessék.

Ezen jó gyakorlóterepek szomszédságában fekvő táboroknak kedvező befolyása a honvédcapatoknak egységes kiképzésére, fegyelmezésére, stb. különösen abban az időben, a midőn a tényleges szolgálati idő oly rövid volt, kétségbe nem vonható, sőt az ez irányokban elért eredményeket nagyrészt ezen bölcs rendszabálynak kell tulajdonítanunk.

F) Közigazgatás.

a) Gazdászatzkezelés.

A gazdászatzkezelési szolgálat vezetése ezen időszakban csak annyiban szenvedett változást, a mennyiben párhuzamosan az intézmény általános fejlődésével a gazdászatzkezelési ügyek elintézésére is a legfelsőbb honvédhatóságnál (honvédelmi ministeriumban) külön ügyosztályok, később egy külön ügycsoport létesített, a honvédkerületi parancsnokságoknál ellenben az erre hivatott hadbiztosság személyzete megfelelően szaporított.

Többrendbeli változások fordultak elő ezen szolgálat ellátása tekintetében a legalsóbb gazdászatz kezelési közegeknél, vagyis

maguknál a csapatoknál, a mennyiben a honvédségi intézmény fejlődésével természetesen a csapatoknak gazdaságkezelési szolgálata is a követelményeknek és viszonyoknak megfelelően újjászervezendő volt. E mellett főleg tekintettel kellett lenni — már a háborúban való együttműködés szempontjából is — a közös hadsereg közigazgatásában időről-időre keresztül vitt módosításokra, de figyelembe kellett venni az esetenként megváltoztatott honvédségi szervezést is, melyhez alkalmazandó volt a gazdaságkezelési szolgálat.

Igy 1874-ben a lovasezred-kötelékek föllállítása alkalmával a lovasszázadok *elszámolás* tekintetében a területileg illetékes gyalogszászlóaljaktól elválasztattak és minden lovasosztály a törzsszel és az összes alosztályokkal, továbbá minden gyalogszászlóalj önálló számadótestté alakított. Már három évvel később a honvédlovaságnál a gazdaságkezelési ügyek ellátása az ezredparancsnokságra ruháztatott, míg a gyalogságnál ez irányban csak 1886-ban állott be változás, a midőn az önálló zászlóaljok fölhagyása mellett a féldandár-rendszer lépett életbe és a midőn minden féldandár a törzsekkel és alosztályokkal egy-egy önálló számadótestté egyesített. Az elszámolás a zászlóaljaknál beszüntetett és csakis a kikülönített zászlóaljaknál maradt meg az elkülönített pénztárkezelés és korlátolt mérvű érvényesítési jog.

A *fegyverek, ruházat és felszerelési cikkek*, valamint a *vonatanyag* hadiszükségletének raktárolása és karbantartása ezen időszakban is, sőt a gyalogságnál még a féldandár-rendszer életbeléptetése után is, a zászlóaljok pótraktáraiban, a lovasságnál ellenben a századok raktáraiban, de a békehasználatra rendszeresített cikkektől elkülönítetten történt. A tartalékkészletet békében a főruharaktár Budapesten kezeli.

A *számellenőrzés* újjászervezése már az 1875-ik évben ismét szükségessé vált, mivel egyrészt a kerületi hadbiztosságok a hozzájuk beosztott két számtiszttel a folyton szaporodó teendőket már legyőzni nem tudták, másrészt pedig, mivel a számellenőrzés egységes keresztülvitele az ügy érdekében feküdt. Az 1875-ik év augusztus hó 1-én életbelépett ebbeli szabályzat értelmében nemcsak az egész könyvviteli teendők a honvédelmi ministerium számvivőségére ruháztattak át, hanem a számellenőrzés is annak hatáskörébe utaltatott és ezzel a kerületi parancsnokságokhoz beosztott számtisztek bevonása mellett ez utóbbi szolgálati ág teljesen összpontosított.

A számellenőrző szolgálat ellátására hivatott *számtisztek* 1878-ban katonailag szerveztettek és mint honvéd-tisztviselők külön állománycsoportba soroltattak. Létszámuk ez évben egy másodosztályú főszámtanácsosból (számvivőségi főnök), hat számtanácsosból, huszonnégy számtisztből (I., II. és III-ad osztályú), hat számjárulnokból és tíz gyakornokból állott.

A katonai szervezésnél az eddig is alkalmazott, a szakra képesített és hadi szolgálatra alkalmas egyének neveztettek ki honvéd-tisztviselőkké, míg a további kiegészítés oly kezelőtiszt és államszámviteli vizsgát tett törzsoficereknek valamint oly kezelőtiszteknek kinevezése által történt, kik legalább egy évig a számvivőségénél szolgáltak.

Ezen tisztviselők kiképzésére tehát külön iskola vagy tanfolyam nem létezett és az ezen szakra törekvők szakképzettségüket, épp úgy mint napjainkban is, csak gyakorlati úton sajátították el.

b) Különleges kezelési ágak.

A fegyverzet, lövésügy, vonat- és építészeti, tehát a műszaki ügyekkel kapcsolatos teendők elvégzésére a szóbanforgó időszak alatt daczára annak, hogy ezen különleges ügyekben fölmerült kérdések nap-nap után szaporodtak, külön szolgálati ágak és így ezen ügyek elintézésére külön állomány-csoportok nem létesítettek. Ennek daczára azonban ezen műszaki teendők elvégzésére úgy a honvédelmi ministeriumban, mint a kerületi parancsnokságoknál is külön szolgálati állásokat kellett rendszeresíteni, melyek a csapatállományhoz, illetőleg a helyi alkalmazáshoz tartozó és ezen szakmákban iskolázott tisztek által töltettek be.

Ezen tisztek a honvédelmi ministeriumban a II. ügycsoport főnökéhez, a honvédkerületi parancsnokságoknál pedig a katonai osztályhoz vannak utalva.

A különleges kezelési ágak a jelen fejezetben tárgyalt időszak alatt egyebekben következő változásokat szenvedték:

Egészségügy.

Már két évvel a honvédség fölállítása után a tényleges honvédorvosi tisztikar végleges szervezést nyert és annak tagjai az eddigi szolgálati átalány helyett a teljes ténylegesítési illetékek élvezetébe léptek.

A tényleges állományba való kinevezéshez kötött föltételek közül kiemelendő, hogy az illető pályázók kötelesek voltak a budapesti egyetemen egy hat hétig tartó külön műtői tanfolyamot elvégezni, mely tanfolyamban azok egyúttal a tábori egészségügyi szolgálatban is oktatást nyertek. A kinevezés az illető orvost tíz évi tényleges szolgálatra kötelezte.

Az első tanfolyam elvégzése után 1871 július havában a végzett orvosok egyrésze az épp akkor szervezett dandárorvosi

helyekre, a többiek pedig zászlóaljorvosokká neveztettek ki.

Az összes rendszeresített orvosi helyeknek betöltése, mivel az egész szükséglet egyszerre fedezhető nem volt, fokozatosan a később fölállított tanfolyamok befejeztével történt.

A parancsnokságok, csapatok és intézetek ujjaszervezésével természetesen az egészségügyi szolgálat vezetését és ellátását is módosítani kellett, és pedig:

A dandárparancsnokságok ujjaszervezésekor 1874-ben a dandárorvosi helyek fölhagyattak és a csapatokat érintő egészségügyi szolgálat vezetése teljesen a honvédkerületi parancsnokságokra ruháztatott át.

A honvédelmi ministerium orvosiszemélyzete a szükségletnek megfelelően szaporított, később (1883-ban) egy külön ügyosztály a honvédorvosi tisztikar főnökének vezetése alatt állított föl.

Egyes nagyobb honvédállomásokon külön helyőrségi orvosfőnökök neveztettek ki.

A honvéd-gyalogság ujjaszervezésével és a féldandár-kötelékek létesítésével az egészségügy csak annyiban érintett, hogy minden féldandárban a rangban legidősebb orvosra rendes kötelmein kívül (zászlóaljánál) a féldandár orvosfőnöki teendők is ruháztattak.

Az egészségügyi segédszemélyzet (sebesült-vívók, gyógyszerológák) szakszerű kiképzése tekintetében is haladás történt, a mennyiben az ezen szolgálatra a csapatnál kiképzett legénység további iskoláztatása végett a közös hadseregbeli helyőrségi kórházakhoz osztatott be.

Igazságügy.

A honvédség fölállítását követő években a honvéd igazságügy is fokozatosan kiépítendő volt, a mennyiben az e tekintetben

kiadott első rendelkezések csak a legszükségesebb intézkedéseket ölelték föl.

A honvéd hadbíróságok és honvédhadbírói tisztikar ideiglenes szervezetére vonat-

Gyalog legénység menetöltözetben, köpenyben.

kozó határozványok 1876. év január hóban adattak ki. Ezen határozványok értelmében a honvédségnél a büntető ügyekben való bíraskodást, úgy mint eddig is, első folyamodásulag a kerületi hadbíróságok, másod és egyszersmind végfolyamodásulag pedig a honvéd főtörvényszék Budapesten gyakorolja. Ugyanez évtől kezdve a honvédelmi minister alá rendelt erdélyi és horvát országos csendőrség büntető ügyeit is a honvéd bíróságok végezték.

1884-ben a közös hadsereg számára a katonai bűnperrendtartás adatott ki, mely új határozványokat ugyan nem léptetett életbe, de a régebbi szabályzatok és kiadott külön rendeletek határozványait rendszeres összeállításban ölelte fel. Ennek magyar

fordítása 1885-ben adatott ki a honvédség és csendőrség számára.

A *becsületügyi eljárás* az 1873-ban kiadott külön utasítással, a *fegyelmi fenyítő hatalom* pedig az 1875-ben kiadott szolgálati szabályzattal nyert végleges rendezést.

Mindezen határozványok a későbbi években a szükségletnek és a honvédség fejlődésének megfelelően egyes részleteiben módosítottak illetőleg kiegészítettek.

Állategészségügy.

Az eredetileg honvédkerületenként összpontosított állategészségügyi szolgálatnak vezetése a honvéd-lovasezred kötelékek létesítésével és a honvédcapatoknak tényleges állományú állatorvosokkal történt ellátásával a lovasezredekre ruházott át, a mi annál is inkább megtörténhetett, mivel ezen szolgálati ágak ellenőrzését az ugyanez időben fölállított lovasdandárnok (később a lovassági felügyelő) gyakorolta.

G) Öltözet és felszerelés.

A jelen fejezetben tárgyalt időszak alatt a honvédség öltözete és felszerelése igen gyakran változott. A főbb változásokat az 1876-ban ujonnan kiadott öltözeti és felszerelési szabályzat tartalmazza ugyan, de ezenkívül is úgyszólván minden évben fordultak elő módosítások, melyek közül a legfontosabbakat időszerinti sorrendben az alábbiakban ismertetjük.

Gyalogság.

Az 1876-ik évi új öltözet és felszerelési szabály szerint a legénységnél az eddigi 1—1 tölténytáska helyett két ilyen és a vörös tábori sapka helyett a sötétkék, a tisztek atilláján pedig egyszerűbb zsinórzat (egyes mellzsinórok és egyszerűbb sujtá-

sok az ujjakon) rendszeresített. Egyúttal elrendeltetett, hogy a tiszt díszben, háborúban és gyakorlatoknál a vörös nadrágot mindig csizmába húzva hordja.

1877-ben ujonnan rendszeresített: minden ember számára a főzelék, kávé, cukor, só és paprika elcsomagolására háborúban három élelemzacskó; minden szakász és zászlóaljörzs számára egy kávéserleg és minden fegyveres altiszt és minden három ember számára egy-egy sebkötöző csomag. Ugyanez évben újból szabályoztatott a hátibőrönd máházása, valamint a tiszti szolga öltözete és fölszerelése.

1878-ban minden első sorbeli ember a Linne-mann-féle gyalogsági ásóval láttatott el.

1881-ben töröltetett az eddigi kerek köpeny, melynek beszerzésére a lovasított fő- és törzstisztek voltak kötelezve; töröltetett a vörös tiszti és legénységi nadrág, a kékszürke tiszti pantalló és a tisztek diszcsizmája, és rendszeresített a világos kék magyar legénységi nadrág zubbony-zsinórzattal és az ugyanily színű tiszti pantalló buzérvörös szegélylyel, mely meneteken és szolgálathoz csizmába húzva volt viselendő; töröltettek a hajtókák a legénységi posztózubbonyon és a legénységi atilla-zsinórzat alakja a tisztekéhez hasonlóan egyszerűsített; végül a tisztek derékövén az eddigi nyírott ispahángyapjú gubacsgomb helyett két aranyszövetű makk rendszeresített. Ezen évtől kezdve (1884-ig) alakított át a Werndl-féle puska irányzéka és töltényüre

az 1877. évi mintájú erősebb töltény számára és a szuronyok is rövidebb méretre kurtítottak.

1883-ban az egyévi önkéntesek ruhája szabályoztatott (mindkét karon két sárga selyem paszomány alkalmazása a zsinórzat alsó szélén).

1885-ben a gyalogutász-fölszerelés teljesen megváltoztatott.

1887-ben ujonnan rendszeresített minden század számára öt szakaszlámpa, minden ember számára egy sebkötöző csomag, az eddigi vászon háti bőröndök helyett ilyenek szőrmés borjubőrből és végül a szolgálatvezető őrmesterek számára a gyalogsági tiszti kard és lovassági forgópisztoly. A tiszteknél a csizma viselés kötelező volt töröltetett és a törzstiszti atilla ujjainak zsinórzata némileg módosított.

Gyalog tisztszolga menetöltözetben.

Lovasság.

Az 1876-ik évben kiadott öltözeti és fölszerelési szabályzatban a legénységi csizma bőrszegélylyel,

a tisztek atillái pedig hasonlólag mint a gyalogságbeliek, egyszerűbb zsinórzattal vannak fölvéve. Változott a legénységnél a kard hordmódja is, mely immár lóháton a derékre kötve viselendő.

1877-ben a sebkötöző csomagok, kávéserleg és élelmi zacskók, ép úgy mint a gyalogságnál, rendszeresítették.

1881-ben a lovassági köpeny állógallérja töröltetett és a legénységnél az eddigi egy tölténytáska helyett, előlviselendő két ilyen 15—15 töltényre rendszeresített.

Az 1873. évi mintájú karabélyok erősebb tölténnyel az 1882/3. évben szállítottak ki a csapatoknak.

1883-ban, úgy mint a gyalogságnál, az egyévi önkéntesek ruhája szabályoztatott.

1887. évben a tisztek új és a hadseregbeli huszártisztekéhez hasonló díszesebb szolgálati jelvénynyel (tölténytáska és szíj) láttattak el, és a törzstiszti atilla és mente ujjainak paszománya hasonlólag mint a gyalogságnál némileg módosított. A tisztek és a legénység csákói ezredenként külön-külön színben rendszerisítettek.

Helyi alkalmazásbeli tisztek.

Ezek egyenruházata az 1887-ben kiadott rendelkezések szerint ugyanolyan volt mint a gyalogtiszteké.

Honvéd-lelkészek.

1876-ban a *katholikus* honvéd-lelkészek és segédlelkészek díszöltönye fekete reve-

Honvéd-lelkészek.

rendából, gyöngyös fekete nyakkendőből, papi palástból és tiszti sapkából állott. Közönséges jelentéseknél, továbbá meneteken és háborúban a térdig érő fekete papi atillát, csizmába húzott fekete nadrágot, tábori sapkát és kékszürke tiszti köpenyt hajtóka és szegély nélkül viseltek.

A *görög keleti* honvéd-lelkészek reverendája és fővege az illető egyházi szabályok szerint volt viselendő.

A *helvét és ágostai* hitfelekezetű honvédhitszónokok fehér nyakravalót viseltek, egyébként pedig úgy öltözködtek, mint a katolikus lelkészek.

A honvéd *rabbi* a hitfelekezetbeli hosszú papi ruhát és főveget hordta.

Tábori sapka és köpeny valamennyi lelkésznél egyforma.

1887-ben a katolikus lelkészek számára a díszkalap rendszeresített, mely díszben, jelentkezéseknél és katonai ünnepélyeknél viselendő. Egyúttal szabályoztatott a lelkészi öv mintája, mely egy arany rojttal díszített selyemszalagból áll.

Hadbírák.

Ezek egyenruhája nem változott, csak az 1885. évben a tábornok-hadbíró öltözete is következőképp állapított meg: atilla sötétkék posztóból, a magyar öltözetű tábornokéhoz hasonló zsinórzattal és paszománnyal; csákó mint a magyar tábornokoké, fehér lószőrforgóval; dísznadrág világoskék posztóból kettős arany-paszománnyal; szolgálati pantalló kékszürke posztóból buzérvörös oldallapokkal; köpeny mint a tábornokoké buzérvörös hajtókaival, szegélylyel és béléssel; fekete posztó kabát; sapka mint a tábornokoké.

Orvosok.

A honvéd orvosok egyenruhája csak 1881-ben változott, a midőn az eddigi

sötétkék atilla és zubbony helyett ezen ruhadarabok világoskék színben rendszerezettek.

Kezelőtisztek.

1876-ban az eddigi vörös nadrág helyett kékszürke pantalló rendszerezettetett.

1878-ban az eddigi buzérvörös csákó sötétkékre változtatott, az atilla és zubbony valamint a köpeny pedig világoskék posztó hajtókával, illetve a köpeny és nadrág ugyanily színű szegélyzettel láttatott el.

Hadbiztossági tisztviselők.

Az 1876. évi öltözeti és felszerelési szabályzat ugyanazon tábori sapkát írja elő mint a gyalogsági tisztek számára, rendszerezíti továbbá a sötétzöld magyar szabású dísznadrágot és a lovastiszti csizmát.

Az 1880. évben a vezérhadbiztos öltözete is megállapított, és pedig dísz kucsma, atilla (zöld), mente asztragán prémmel, zöld magyar nadrág vitézkötéssel és széles arany paszománynyal, csizma. Szolgálatban: tábori sapka mint a tiszteknél, zöld zubbony zsinór nélkül, kékszürke pantalló meggyzínvörös lampaszszal, köpeny mint a hadbiztosoknál, meggyzín szegély és béléssel.

Számvevősegi tisztviselők.

A honvédelmi ministerium számvevőségének katonai szervezésénél 1878-ban a számvevősegi tisztviselők ruházata következőkép állapított meg: kucsma mint a hadbiztosoknál, de nem karmazsin, hanem sötétkék leffentyűvel; tábori sapka, a rózsán a magyar koronával; atilla és zubbony sötétzöld, ezüst zsinórral és világoskék gallérral, illetőleg hajtókával; ezüst rózsácskák mint kitüntetési jelvények; kékszürke nadrág és gyalogsági tiszt kö-

peny világoskék posztószegélylyel. Hadbiztossági kard, kardbojt nélkül.

1881-ben a hadbiztosokéval egyenlő dísznadrág és díszcsizma rendszerezettetett, továbbá az eddigi ezüst zsinórzat helyett az atillán és zubbonyon arany zsinórzat.

Állatorvosok.

Egyenruhájukon említésre méltó változás nem történt.

Egyéb honvédtisztviselők.

A gyógyszerész és élelmezési tisztviselők számára 1887-ben ugyanazon egyenruha rendszerezettetett mint a számvivősegi tisztviselők számára, de a dísznadrág és díszcsizma elhagyásával.

Ludovika-Akadémia hallgatói, illetőleg növendékei.

A Ludovika-Akadémia hallgatói 1883—1884-ig, a midőn ezen intézet újjászerveztett, fegyvernemük legénységi egyenruháját és mindkét karon a zsinórok alsó szélén alkalmazott arany paszományt viseltek. Sapkájukon a zászlóalj száma helyett »L. A.« betű volt alkalmazva. Az újjászervezett intézet növendékei számára következő egyenruha rendszerezettetett: tiszthelyettesi sapka, finomabb kiállítású gyalog legénységi csákó, köpeny, atilla és zubbony, utóbbi két ruhadarab ujjain arany paszománynyal, kékszürke pantalló buzérvörös szegélylyel. Fegyverzet: az I. és II. évfolyamban növendékkarabély szurony, a III. és IV. évfolyamban gyalogsági szuronyos puská.

Visszapillantás az ezen időszak alatti fejlődés történetére.

Ha visszapillantunk mindazon rendszabályokra, melyek a honvédség föllállításától

kezdve az 1890-ik évig ezen intézmény fejlesztése és emelése érdekében történtek, mindenekelőtt kiemelendő, hogy az összes szervei újítások és rendelkezések azon törekvésnek feleltek meg, miszerint a honvéds csapatok oly állapotba hozassanak és föntartassanak, hogy azok komoly esetben minden jogos követelménynek megfelelhessenek. Minden rendszabály tehát a csapatok és parancsnokságok hadkészültségének és harcképességének fokozását célozta

A jelen fejezetben tárgyalt időszak kezdetén a honvédségnél még a kezdet nehézségei is alig voltak legyőzve; mindaz tehát, a mi létesítettett, előbb némi állandóságra szorult, mielőtt az oly szerencsésen megkezdett és életképes mű továbbfejlesztésére, vagyis a még hiányzó tényezők életbeléptetésére és a már meglévő tényezők tökéletesbítésére gondolni lehetett volna. Mihamarább azonban bekövetkezett ennek az ideje is és a mint a fent leírt fejlődésből kivehető, alig mult el egy-egy év, a melyben a honvédségi intézményt közelebbről érintő új intézkedés ne lépett volna életbe.

Az összes rendszabályok lényegükre nézve általában olyanokba oszthatók, melyek a fejlődést kifelé, azaz az intézmény kiépítését célozták és olyanokba, melyek az intézmény belértékének emelése érdekében hozattak.

Előbbi tekintetben utalni kívánunk a honvéd-kerületi parancsnokságok szaporítására, az első dandárparancsnokságok létesítésére, továbbá az utóbbi parancsnokságok újjászervezésére: gyalog- és lovasdandárparancsnokságokra, végül a lovassági felügyelői állás rendszeresítésére. Részint a magasabb parancsnokságok újjászervezésével egyidejűleg, részint pedig ettől függetlenül a lovasosztály és ezredtörzsek

fölállítása következett be, majd pedig a gyalogságnál a feldandár-parancsnokságok állítottak föl. Kiváló fontossággal birt továbbá a Ludovika-Akadémiának 1883-ban bekövetkezett újjászervezése, valamint a központi honvéd lovasiskolának átalakítása és 1887-ben bekövetkezett áthelyezése Budapestre. Utalunk továbbá arra, hogy a technikának legújabb vívmányai a magyar honvédség fegyverzetének, fölszerelésének és ruházatának tökéletesbítésére mindenkor értékesítették.

A honvédség *belértékének* lehető magas fokra való emelésére nézve is elismerésre méltó törekvéssel találkozunk. Semmi sem mulasztatott el, a mi a rendelkezésre álló eszközök keretén belül történhetett, hogy a parancsnokságok és csapatok intellektuális értéke a megkívánt magaslatra hozassék és azon megtartassék. Az e tekintetben életbeléptetett rendszabályok közül alábbiakban csak a legfontosabbakat foglaljuk össze:

A tiszti sarjadék kiképzésének és nevelésének tökéletesbítésére, valamint a tényleges állományú tisztikar továbbképzésére nézve kiváló fontossággal birt a Ludovika-Akadémiának 1883-ban történt újjászervezése, a törzstiszti és felsőbb tiszti tanfolyamnak újjáalakítása, gyalogsági lovaglótanfolyamok létesítése, harcászati feladatok megoldása tisztek által, szakszerű előadások és hadi játékok megtartása a csapatoknál, tiszteknek (tisztviselőknek) vezénylése közös hadseregbeli vagy nyilvános tantintézeteken levő tanfolyamokra különleges szolgálati ágakban való kiképzetésük czéljából, nevezetesen: kiküldetések a bécsi hadi iskolára a vezérkari szolgálatban való kiképzés végett, kirendelések a bécsi lovaglótanárképző-intézetbe, a hadbiztossági tanfolyamra, a torna- és vívómesteri tanfolyamra, a bécsi földrajzi inté-

zetbe, az élelmező-tiszti tanfolyamokba, a budapesti egyetemre és az állatgyógyintézetbe; a vezérkari minősültséget megszerzett honvédtiszteknek, továbbá hadbiztossági tisztviselőknek részvétele a császári és királyi közös hadseregnek vezérkari és hadbiztossági utazásain, ezen tiszteknek és tisztviselőknek beosztása a hadseregbeli vezérkari és hadbiztosi irodákban stb.

Nem kevesebb figyelem fordított a legénység és csapat kiképzésére. A legénységnek kiképzése altisztekké és különleges szolgálatokra mindenkor a csapatkiképzési eljáráshoz mértén szabályoztatott és tökéletesbített, míg a csapatnak kiképzése és gyakorlása a tiszti és altisztikarnak tökéletesbítésével és a pénzügyi viszonyok javulásával párhuzamosan emelte-

tett és behatóbbá tétetett. Különösen a legfontosabb szolgálati ágak (lövészet, harcztéri szolgálat, járőr-szolgálat stb.) kísértettek élénk figyelemmel és ezen szolgálati ágak behatóbb gyakorlása külön pénzátalányok rendszeresítésével tétetett lehetővé.

De nemcsak a parancsnokságok, csapatok és intézetek extensiv és intensív fejlesztésével találkozunk ez időszak alatt, hanem a közigazgatási és gazdaságkezelési szolgálatnak, a csapatok elhelyezésének, ellátásának (élelmezésének) javításával és a különleges szolgálati ágak (egészségügy, igazságügy, állategészségügy stb.) tökéletesbítésével, egyszóval a fentartási és kezelési gépezetnek minden irányban való czélszerűbbé tételével is.

III. FEJEZET.

A honvédség fejlődése az 1890-ik évtől 1898-ig. Jelenlegi szervezet.

A) Az új honvédségi törvény.

Már az előző fejezetben megemlékeztünk azon törvényekről és rendelkezésekről, melyek az 1868. évi honvédségi alaptörvény egyes hízagainak pótlása czéljából életbe léptettek.

Egyrészt azon körülmény, hogy a honvédségre vonatkozó rendelkezések és intézkedések nem voltak egy egységes törvénybe összefoglalva, hanem számos külön törvényben szétszórva, másrészt pedig, hogy a honvédségi törvényt az 1888. évi XVIII. törvényczikk (tartalékosoknak és póttartalékosoknak béke idején tényleges szolgálatértelre kivételes visszatartása és behívása tárgyában), de főleg az új a véderőről szóló 1889. évi VI. törvényczikkal is összhangzatba kellett hozni, szükségessé tettek az 1868. évi honvédségi törvény teljes átdolgozását, illetőleg egy a honvédséget érintő minden rendelkezést felölelő egyöntetű és egységes új törvény alkotását, melybe egyúttal ezen intézmény érdekében

fekvő egyes újabb intézkedések is felveendőek voltak.

Az erre vonatkozó törvényjavaslat már az 1888. évi november hó 3-án lett alkotmányos tárgyalás végett az országgyűlés elé terjesztve, de ezen javaslat csakis 1890. évi márczius hó 20-án — mint 1890. évi V. törvényczikk — nyert legfelsőbb szentesítést.

Eme nagyfontosságú törvényczikk, mely a honvédség ügyeit a modern követelményeknek megfelelően szabályozta és az intézmény továbbfejlesztésére az irányt megadta, a véderőről szóló 1889. évi VI. törvényczikkal megegyezően, — az eddigi törvényes rendelkezésektől eltérő következő lényeges újításokat tartalmazza:

1. A honvédség ujonczlétszáma évi 12.500 fővel kontingentáltatott, a mi annyiban volt előnyös a honvédségre, hogy a csapatok ezentúl határozott számú ujonczot kaptak és így a kiképzés is könnyebbé vált. Az ujonczjutalék megállapítása egyébként azon okból is történt, mert a honvédesapatok

immár bevégezett szervezetet nyertek és így azok kiegészítéséhez jövőben már a legénység okszerű kioktatása érdekében is csak egy bizonyos számú ujonczra volt szükség.

2. Kimondatott a honvédség összes állományának tagozása három részre, és pedig a tényleges, a tartalék- és a póttartalék állományára. A honvédgyalogság számára tehát hasonló rendeltetéssel, mint a közös hadseregben, egy külön póttartalék biztosított. A honvédségi póttartalék rendszerezése tette éppen lehetővé, a honvéd-ujonczoknak fentemlített contingentálását és a védtörvény azt rendeli, hogy a hadsereg és honvédségi zárószám közé eső és besorozott »kevésbé alkalmasok« és valamely kedvezmény folytán besorozott póttartalékosok a honvédségre essenek. Ezenfelül a »főlösszámú alkalmasok« egy arányos része is a honvédség póttartalékába jut.

3. A hadkötelezettségi kor kezdete — a IV. korosztályokban elért sorozási eredmény alapján — a 20-ik életévről a 21-ik életévre tetetett át, miáltal, mint azt az azóta szerzett tapasztalatok is igazolják, nagyobb bizonyossággal lehet az ujonczjutalékok földözésére számítani és miáltal továbbá az eddigi eljárás minden hátránya, így a IV. korosztálynak felhívása, egyáltalában megszüntethető volt.

4. Megállapított a honvédséghez besorozott ujonczok tényleges szolgálati ideje két évvel, továbbá, hogy a honvéd-póttartalékosok is 12 évi honvédségi szolgálati kötelezettségük alatt összesen háromszor öt-öt heti fegyvergyakorlatokon, kötelesek résztvenni.

5. Kiterjesztett a honvédségi törvény a tartalékosoknak és póttartalékosoknak, és pedig előbbiek első évfolyamának, utóbbiak első legfiatalabb két évfolyamának, béke idejében tényleges szolgálattételre való kivételes visszatartása, illetve behívása tár-

gyában alkotott 1888. évi XVIII. törvény-cikkben foglalt határozványokra is, a mennyiben ezen határozványok alkalmazását a honvédségnél is megengedi; ezáltal lehetővé válik a honvédség létszámát beálló szükség esetében az idősb korosztályok behívása nélkül is fölemelni.

6. A honvédségi Ludovika-Akadémia növendékeinek közvetlen besorozása a honvédséghez az 1883. évi XXXIV. törvény-cikk alapján az új honvédségi törvényben is kifejezésre hozatott.

7. Megadatott a sorozóbizottságba kirendelt honvédségi képviselőknek azon jog, hogy a III., vagy valamely magasabb korosztályból oly állítási köteleseket, kik egyéb alkalmasságuk mellett a honvédség számára megállapított 153 cm.-nyi testmagasságot elérik, de a hadsereghez be nem soroztattak, mert az annál megállapított 155 cm.-nyi testmagasságot el nem érik, — továbbá oly védköteleseket, kik a közös hadsereg ujonczjutalékára a hadseregbeli képviselő által be nem soroztattak, kik azonban a honvédségi képviselő véleménye szerint katonai szolgálatra alkalmasok, mindkét esetben közvetlenül, tehát korosztály és sorrenden kívül, a honvédséghez besorozzák.

8. A honvéd egyévi önkéntesekre vonatkozólag az eddig fennálló határozványok ugyanazon módosítást szenvedték, mint a védtörvény értelmében a közös hadsereg egyévi önkénteseit érintő rendelkezések.

9. A honvédgyalogságnál az ezredrendszer, mely egyébként mint féldandárrendszer 1886 óta volt életbeléptetve, törvényileg elfogadtatott.

A honvédség nyilvántartására és kiegészítésére nézve kiemelendő, hogy az 1890-ik évben ezen ügyek ellátására külön hon-

védkiegészítő-parancsnokságok állítottak föl, melyeknek szervezésére még visszatérünk.

B) Általános szervezés.

1. Központi vezetés.

a) Honvédelmi ministerium.

A honvédelmi ministerium szervezetének kibővítése a jelen időszakban is több ízben vált szükségessé, így az 1890. év elején egy új hadbiztossági osztály (a XVIII-ik), 1896-ban egy új katonai osztály (a XIX-ik lovassági és lőügyekre) és 1897-ben egy új polgári osztály (a VIII. b osztály, távollévők és teljesen ismeretlenek kipuhatolása) állítottatott föl.

1898. év eleje óta a honvédelmi ministerium az elnöki osztályra, hét ügycsoportra (18 ügyosztálylyal), továbbá két ügycsoporton kívül álló ügyosztályra s végül a számvevősségre és a segédhivatalokra tagozódik.

Az egyes ügyosztályok ügyköre röviden összefoglalva a következő:

Elnöki osztály.

A felsőbb hatóságoktól érkező beadványok fölbontása; külön föntartott vagy esetenként kiutalt ügyek elintézése; a Rendeleti Közlöny szerkesztése; sajtóügyek; az alkalmazott polgári személyzet személyes ügyei.

I. ügycsoport.

(I., II., III., IV., V. és XIX. ügyosztályok.)

I. ügyosztály: katonai szolgálat; kiképzés; szabályok és utasítások kidolgozása; szervezés; fegyvergyakorlatok és keretgyakorlatok; mozgósítási ügyek; a honvéd nevelő- és képző-intézetek összes ügyei;

a honvédtörzstiszti és felsőbb tiszti tanfolyamnak valamint a központi honvéd-lovasiskolának tan- és személyi ügyei; vezérkari szolgálat.

II. ügyosztály: a tábornokok, a katonai állománybeli törzs- és főtisztek valamint a hadapródok s végül részben a honvédtisztviselőknek személyes ügyei.

III. ügyosztály: legénységi ügyek; egyévi önkéntesek ügyei; békéirányítás; közreműködés a honvédsapátok elhelyezésére, továbbá a gyakorló- és lőterekre, ruházatra, fegyverzetre, felszerelésre, lőszerre és vonatra vonatkozó tárgyalásoknál katonai szempontból; honvédszenekarok; honvédkarhatalom kirendelése; koronaórság.

IV. ügyosztály: a népfölkelés összes ügyei.

V. ügyosztály: egészségügyi szolgálat; egészségügyi intézetek; a honvédorvosi tisztikar, gyógyszerészti tisztviselők és egyéb egészségügyi személyzet személyes ügyei.

XIX. ügyosztály: a honvédlovasság ügyeiben szakszerű véleményadás; állatorvosok és gyógykovácsok személyes ügyei; a lovaslegénység ügyei; lőügyek.

II. ügycsoport.

(VI., VII. és XVIII. ügyosztályok.)

VI. ügyosztály: költségvetés; gazdaszatkezelési, számviteli és számellenőrzési ügyvitel; pénzügyek; hadbiztossági tisztviselők, számvivősségi tisztviselők, kezelő tisztek személyes ügyei; a honvéd-hadbiztosság és számvivőség szervezete; hitelnyitás.

VII. ügyosztály: a ruházat, fölszerelés, fegyverzet, lőszer és vonatanyaggal kapcsolatos ügyek.

XVIII. ügyosztály: elhelyezési ügyek; gyakorló- és lőterek; építkezések; mezei károk; katonai ellátás; honvédmenház gazdaszatkezelése; élelmezési ügyek.

III. ügycsoport.

(VIII. a) és IX. ügyosztály.)

VIII. a) ügyosztály: a véderőre és az ujonczjutalék megajánlására vonatkozó törvényjavaslatok; védtörvényutasítás; ujonczozási munkálatok; szolgálati és védkötelezettség iránti kérdések; egyévi önkéntesek, papok és tanítók ügyei.

IX. ügyosztály: az ujonczállítás eredménye; ujonczkivetés és számbavétel; ezekre vonatkozó statisztika.

IV. ügycsoport.

(X. és XIV. ügyosztály.)

X. ügyosztály: a közös hadsereg elszállásolása; lószükséglet földözése; kiszolgált altisztek alkalmazása; szekerek összeírása; várerődítés; hadi szolgálmányok; katonai karhatalmak; tiszti özvegyek és árvák segélyellátása.

XIV. ügyosztály: alapítványi ügyek; pályázat kihirdetése a hadsereg és honvédség nevelő- és képző-intézeteiben betöltendő helyekre; ezen helyekre való kijelölések; honvédtisztek leányainak nevelése; hadmentességi díj; mozgósításkor behívott legénység családtagjainak segélyezése; tartalékosok és póttartalékosok kivételes behívása; törvényellenes és téves besorozások megsemmisítése.

V. ügycsoport.

(XI. és XVII. ügyosztály.)

XI. ügyosztály: a hadkötelezettség ellen elkövetett visszaélések; jelentkezési szabályok elleni kihágások; befolyó pénzbüntetések kezelése iránti intézkedés; öncsonkítás; engedély nélküli nősülések; hadseregbeli tartalékos tiszteknek és legénységnek a fegyvergyakorlatok alól való fölmentése.

XVII. ügyosztály: a monarchián kívül tartózkodó magyarországi illetőségű, valamint a Magyarországon tartózkodó osztrák és bosznia-hercegovinai illetőségű állításkötelesek ügyei; kivételes nősülési engedélyek.

VI. ügycsoport.

(XIII. ügyosztály.)

XIII. ügyosztály: a családfenntartók és öröklött mezei gazdaságok tulajdonosainak minden ügyei; pótlegények kiállításának elrendelése.

VII. ügycsoport.

(VIII. b. és XII. ügyosztály.)

VIII. b. ügyosztály: a távollevők és teljesen ismeretlenek nyomozása; rendkívüli intézkedések a tömeges szökések ellen.

XII. ügyosztály: horvát- és szlavonországbeli hadkötelesek összes véd- stb. ügyei; a többi ügyosztályokban készített, horvát nyelven is kiadandó munkálatoknak ezen nyelvre való fordítása és beérkező azon horvát nyelvű beadványoknak és jelentéseknek magyarra fordítása, a melyek más osztályokban tárgyalandók.

Csoporton kívül.

Közvetlenül az államtitkár alá rendelve.

(XV. és XVI. ügyosztály.)

XV. ügyosztály: a honvédhadbírói személyzet minden személyes ügye; a honvéd büntető igazságszolgáltatásra, a bíróságok szervezetére, fegyelmi és becsületügyekre vonatkozó összes ügyek; honvédtisztek, csendőrtisztek és havidíjasok nősülési ügyei; fogházak.

XVI. ügyosztály: a csendőrség összes ügyei.

Honvéd-számvevőség.

A honvédség összes számellenőrzési ügyeinek elintézésére. A számvevőség kilencz osztályra tagozódik, melyek közül négy az első, három a második, kettő pedig a harmadik főosztályba van beosztva.

Segédhivatalok.

Egy főigazgató vezetése alatt az iktató, kiadó és irattárból állanak. Az elnöki ügyek számára külön segédhivatalok vannak.

A ministerium vezetésében ezen időszak alatt változás nem állott be.

A ministerium *személyzetének állománya* időszakunk végén kitett:

A katonai osztályokban: 5 tábornok és hasonállású (ezek közt egy-egy tábornok mint az első és második ügycsoport főnöke, egy tábornok mint csendőrségi felügyelő, egy tábornok-hadbíró és egy vezértörzsorvos), továbbá 24 törzs- és 60 főtiszt (ebből 5 vezérkari minőségű törzs- és 9 főtiszt) illetve hasonállású katonai tisztviselő.

A polgári osztályokban: 6 ministeri tanácsos, 10 osztálytanácsos és 44 ministeri titkár, fogalmazó stb.

A számvevőségnél: 13 főszámtanácsos és számtanácsos és 64 számtiszt.

A segédhivataloknál: 1 főigazgató, 5 igazgató, 32 irodatiszt és 29 főnyi szolgálatszemélyzetet.

Az 1897-ik évben a honvédelmi ministeriumban összesen 99.553 ügydarab dolgoztatott föl.

b) Honvéd-főparancsnokság.

A honvéd-főparancsnokság törvényesen megállapított hatásköre, annak szolgálati kötelmei, valamint szolgálati állása ma is

ugyanaz, mint a honvédség föllállításának idejében. (L. I. fejezetet.)

A főparancsnokság személyzete a főparancsnokból, a honvéd-főparancsnoksági adlátusból, az I-ső és II-ik segédtisztből (vezérkari minősültségű törzstisztek), 2 parancsőrtisztből, 1 törzstisztből mint irodavezető és 1 igazságügyi előadóból áll. Szolgálati feladataira be van osztva 5 főtiszt, 1 hadbíró és a szükséges segédszemélyzet.

c) Honvédlovassági felügyelő.

A honvédlovassági felügyelő szervezetében 1890-ben azon változás állott be, hogy annak törzse megnagyobbított és segédtsízt gyanánt egy vezérkari minőségű törzstiszt, továbbá két beosztott főtiszt — egyik vezérkari minősültségű — rendszeresített.

Teljesen új szervezetet nyert a honvédlovassági felügyelő 1895-ben az ez évben kiadott szervi határozványokkal,* melyek 1897-ben némi részletekben módosítottak.

Ezen szervezés szerint a honvédlovassági felügyelő egyrészt a honvéd- (népfölkelő-) lovasság és a lőügyeket érintő kérdésekben a honvédelmi minister segédközege, másrészt pedig önálló, a honvédkerületi parancsnokságokkal egyenállású, a honvédhuszár-ezredek, lovasdandár-parancsnokságok és a központi honvéd lovasiskolával szemben előjáró hatóságot képez.

Szolgálati tekintetben a felügyelő mint segédközeg közvetlenül, mint önálló hatóság azonban a honvéd-főparancsnokság útján a honvédelmi ministernek van alárendelve.

A felügyelő a honvédlovasság egyöntetű és harcszerű kiképzését felügyeli és annak harcképességéről valamint az összes föl-

* Lásd 1895. évi 35. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

szerelési anyag hadi használhatóságáról magának szemléi alkalmával meggyőződést szerez. Figyelemmel kíséri a lovasság lényegét, szellemét és fejlődését befolyásoló viszonyokat. A lovasság fegyvergyakorlataira és a lovas hadosztálykeret-gyakorlatokra vonatkozó tervezeteket szerkeszti, és lehetőleg a nagyobb lovas-gyakorlatokon mint gyakorlatvezető vagy parancsnok részt vesz. A lovassághoz beosztott tisztek és hadapródok személyes ügyeiben javaslatokat terjeszthet elő. Általános rendeleteket az alárendelt lovas-parancsnokságoknak és csapatoknak kiképzési, pótlóidomítási ügyekben, továbbá a katonai rend és belső szolgálatra, a vasalásra, a lovak nyergelésére, felszerszámozására és felszerelésére vonatkozólag adhat ki.

2. Magasabb parancsnokságok és törzsek.

a) Honvédkerületi parancsnokságok.

Ezen parancsnokságok szervezése 1895-ben állapított meg ujjolag.* Az ez évben kiadott új szervi határozványok szerint a magyar korona országainak beosztása hét honvédkerületre, valamint a honvédkerületi parancsnokságok székhelyei nem változtak.

Minden honvédkerület négy honvédkiégészítő kerület területét öleli föl, és az összes ezen területen elhelyezett honvéd-(népfölkelő-) parancsnokságok és csapatok, még pedig 2—2 gyalog dandárparancsnokság, egyes kerületekben 1—2 lovas dandárparancsnokság is, továbbá 4 gyalog-, 1—2 lovasezred, s végül 12—14 népfölkelő-járásparancsnokság az illető honvédkerületi parancsnokságnak van alárendelve, mely a katonai rend kezelésére, a kato-

nai szellem ápolására, a katonai és katonai közigazgatási szolgálat vezetésére és ellenőrzésére, az elhelyezési és kiegészítési ügyek elintézésére, a tisztek továbbképzésének ellenőrzésére, a gyalogsapatok harczképességének, harczkészültségének és egyöntetű kiképzésének vezetésére van hivatva.

A honvédkerületi parancsnokság gazdaszatkezelési, nyilvántartási és számviteli ügyekben közvetlenül, egyéb tekintetben pedig a főparancsnokság útján a honvédelmi miniszternek van alárendelve.

A honvédkerületi parancsnokságok élén egy-egy altábornagy mint kerületi parancsnok áll, ki mellé az ügyek vezetésében való segédkezésre egy beosztott tábornok (törzstiszt) van beosztva.*

A szolgálati ügyek elintézésére minden kerületi parancsnokságnál egy katonai osztály, egy népfölkelő-osztály és egy hadbiztossági osztály van rendszerezítve, és ezenkívül egy igazságügyi előadó és egy egészségügyi főnök van beosztva.

Minden kerületi parancsnokság törzsállomásán végül egy honvédkerületi bíróság és egy honvédkerületi fogház van fölállítva.

Minden honvédkerületi parancsnokság személyzete 17—20 tisztből (tisztviseleből) és 13—16 főnyi segédszemélyzetből áll.

b) Honvéd-dandárparancsnokságok.

Az 1890-ik évig a honvéd-huszárezredek két lovasdandár kötelékébe voltak beosztva és minden dandárnak 5-5 ezred alárendelve. Azon nagy nehézségek, melyek 5-5 ezrednek (10 állomásnak) egy személy által való ellenőrzésével jártak, 1890-ben egy harmadik és 1897-ben egy negyedik lovas dandárparancsnokság fölállítását igényelték.

* Lásd 1895. évi 35. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

* 1894 óta, csak hogy ezen állások még jelenleg sincsenek minden kerületi parancsnokságnál betöltve.

A honvéd gyalog- és lovasdandár-parancsnokságok számára jelenleg is érvényes szervei határozványok* szerint a magyar honvédség csapatai békében 14 gyalog és 4 lovasdandárban egyesítettnek. Minden honvéd-gyalogdandár kötelékébe békében két gyalogezred, egy lovasdandár kötelékébe pedig 2—3 huszárezred osztatik be.

A dandárparancsnok az alárendelt csapatai fölötti katonai parancsnoklásra, a katonai szellem ápolására, az egyöntentű kiképzés, a hadszerű fölszerelés, a hadkészültség, a katonai rend és szolgálatkezelésnek ellenőrzésére és a tisztikar továbbképzésének előmozdítására van hivatva.

Békében a gyalogdandár-parancsnokságok minden tekintetben, a lovasdandár-parancsnokságok pedig a csapatkiképzés és pótlóvázás kivételével a honvédkerületi parancsnokságnak vannak alárendelve.

A dandárparancsnok vezérőrnagy vagy rangidősebb ezredes, ki mellé mint dandársegédtiszt egy vezérkari minősültségű főtszt van beosztva. Ezenfelül minden dandárparancsnoksághoz egy irnok és egy küldöncz vezényeltetik.

3. Csapatok.

Habár az 1890-ik év előtt életbeléptetett rendszabályokkal és keresztülvitt szervei módosításokkal alapján a béke és hadi szervezet egyöntetűsége úgy a honvédgyalogságnál mint a lovasságnál már eléretett, a csapatok szervezésének terén igen sok teendő maradt még a későbbi időknek fentartva. A legfontosabb és legközelebb foganasítandó teendők egyikét képezte mindkét fegyvernemnél a kétévi tényleges szolgálatnak, az új 1890-ik évi honvédségi törvény alapján való teljes kiaknázása, mely rendszabály

* Lásd 1895. évi 35. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

azonban — bár kiképzési érdekek annak mihamarábbi és sürgős keresztülvitelét igényelték volna — költségvetési okokból a lovasságnál csak 1894-ben, a gyalogságnál pedig csak 1896-ban volt foganasítható.

Honvéd-zászlótartó.

a) Gyalogság.

Az 1890-ik évi honvédségi törvény életbeléptetése után a gyalogságnál egyelőre csakis az ezredrendszer (az eddigi féldandár-rendszer helyett) volt életbeléptethető.

Gyalogsági tisztek.

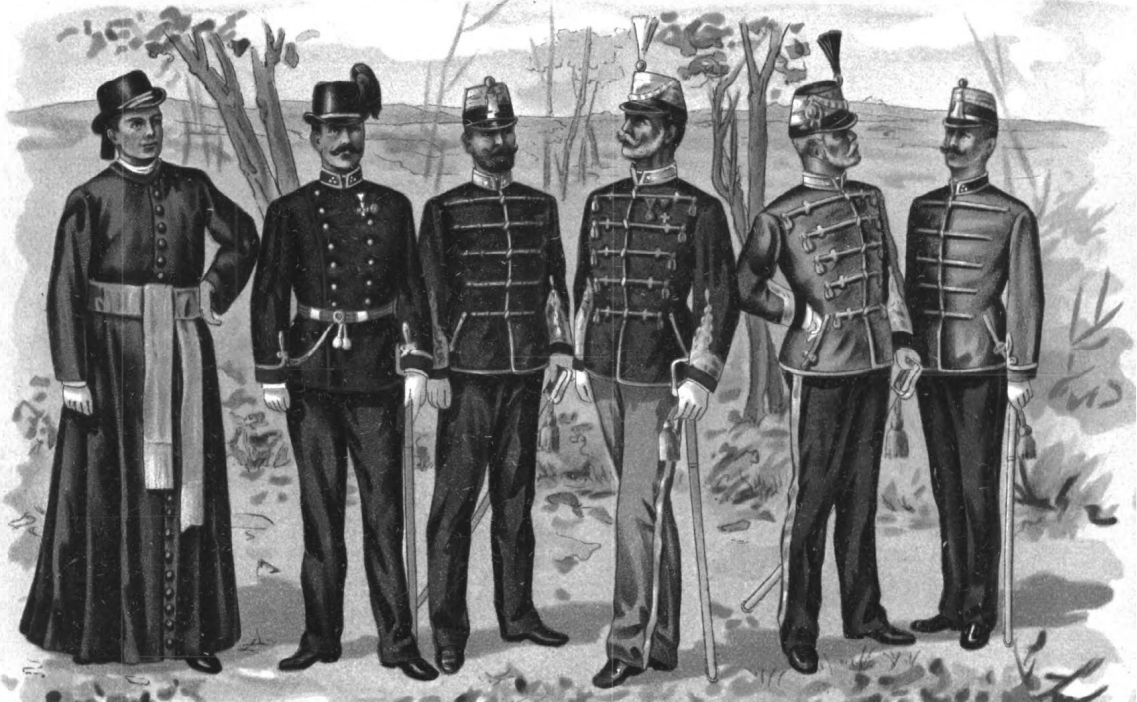
Gyal. legénység.

Tábornok.

Huszár törzstiszt.

Huszár legénység.

Megbeszélés gyakorlat után.

Róm. kath. lelkész.

Csendőrtiszt.

Őrnagy hadnagy.

Tábornok hadnagy.

Vezértörzsorvos.

Ezredorvos.

és koronaőrség az 1898-ik évben.

Huszár tisz.

Tábornok.

Vezérkari tisz.

Kezelő tisz.

Gyalog tisz.

Huszár- Gyalog-
tőrztiszt.

Díszben.

ben.

Vezérhadbiztos. Főhadbiztos.

Számtanácsos.

Állatorvos.

Karmester.

Koronaőrseg.

1893. évben a tiszti békelétszámnak fokozatos több éven át keresztülviendő fölemelése határozottatott el, mely jelenleg is még a most érvényben álló szervezetszerű létszám mérvéig folyamatban van.

1896-ban végül életbeléptetett a kétéves tényleges szolgálaton alapuló új gyalogsági szervezés, mely a kiadott szervi határozványok* értelmében röviden a következő:

A honvéd-gyalogság 28 ezredből áll. Minden ezred békében az ezredtörzsből, három vagy négy tábori zászlóaljából és a pótzászlóalj keretből, minden zászlóalj pedig 4 tábori századból áll.

Ezeket felül fennáll még a 20-ik honvéd-gyalogezred kötelékében a kiegészítés szempontjából kikülönített fumei század, és tíz gyalogezrednél egy-egy tartalék-keret.

1896. május hó 1-je óta minden honvéd-kerület egyik gyalogezredénél és pedig rendszerint a kerületi parancsnokság székhelyén lévónél egy-egy, összesen tehát hét honvéd-kerületi zenekar áll fenn.

Az ezredtörzs békeállománya a zászlóalj-törzsekkel együtt 22 (négyzászlóaljas ezrednekél 26) tisztből, 15 (17) altisztből, 22 (26) tiszti szolgából és 5 (6) kincstári hátsalóbból áll.

A pótzászlóalj-kerethez 3 tisz, 5 (6) altiszt, 4 honvéd és 3 tiszti szolgál tartozik.

A tartalékkeret állománya 5 ezrednél: 1 alantos tisz, 2 altiszt, 8 honvéd és 1 tiszti szolgál; a többi 5 ezrednél pedig 1 altiszttel és 4 honvéddel kevesebb.

A gyalogszázad békeállománya 4 tisz, 1 tiszthelyettes, 10 altiszt és őrzetető, 35 honvéd, 1 hangász és 4 tiszti szolgából áll.

Az ezredtörzs és a zászlóaljak békében az ezred kiegészítő kerületében és a pótz-

zászlóalj-keret valamint a tartalékkeret mindenkor az ezredtörzs állomásán van állandóan elhelyezve.

A honvéd-gyalogság jelenlegi békebeosztása, elnevezése és elhelyezése az 5. sz. mellékletből vehető ki.

Az ezredparancsnok békében katonai és gazdaszatkezelési ügyekben a dandárparancsnokság útján, kiegészítési és számviteli ügyekben pedig közvetlenül a honvédkerületi parancsnokságnak van alárendelve.

A zászlóaljparancsnok (együttal az illető népfölkelőjárás parancsnoka) minden tekintetben, a pótzászlóalj-keretparancsnok pedig (ki együttal kiegészítőparancsnok) csakis a pótzászlóalj-keretet érintő ügyekben van az ezredparancsnoknak alárendelve.

A gazdaszatkezelési ügyvitelre nézve az ezred összes alosztályai egy önálló számadó-testet képeznek, egy kezelő bizottsággal és egy pénztárbizottsággal.

A pótraktári készletek és a vonatanyag, melyek a zászlóaljaknál (fumei századnál) vannak elhelyezve, a kezelő bizottság vezetése alatt a zászlóalj-kezelőtisztek által kezeltetnek és számoltatnak el. A készletek jókarban tartásáért a zászlóaljparancsnok felelős.

A zászlóaljakint rendszeresített két altiszt és tizenhat honvéd-utász a csapatnál szükséges műszaki munkák teljesítésére van hivatva és ehhez képest ács- és földmunkákhoz szükséges szerszámokkal ellátva. Összpontosításoknál a zászlóaljak utásza az ezred-utásztiszt parancsnoksága alatt az »ezred-utászosztalba« egyesítetnek.

A csapatvonat járóművei az 1890. évtől kezdődőleg új és kizárólag kétfogatú könnyebb járóművekkel pótolattak és pedig a lőszerkocsik (minden század számára egy)

* Lásd 1896. évi 30. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

az 1886-ban elfogadott minta szerintiekkel, a többi csapatjároművek (szerelék,- málha- és eleség-kocsik) pedig az 1888-iki mintájú kocsikkal.

A vonatlovak szükséglete, ép úgy mint azelőtt, csak mozgósítás esetén szereztetik be pótlovazás útján.

b) Lovasság.

A lovasságnál is, úgy mint a gyalogságnál, az 1893-ik évben tétetett folyamatba a tisztí létszámnak fölemelése és a szervezés-szerű szükséglet ezen fegyvernemnél jelenleg már teljesen födőzve is van.

1894-ben szerveztetett át a lovasság az új honvédségi törvény alapján és ezen szervezés, bár 1897-ben új szervi határoz-

ványok adtak ki,* alapjában véve ma is érvényben van.

E fegyvernem jelenlegi szervezetét, valamint annak az 1894. évi szervezettől való lényeges eltéréseit az alábbiakban ismer-tetjük.

A honvéd-lovasság 10 huszárezredből áll. Minden ezred az ezredtörzsből, 2 osztályból és a pótkeretből, minden osztály 3 keretállománynyal bíró századból áll. Őszi fegyvergyakorlatok alatt felállít még minden huszárezred 1 utász-szakaszt és esetleg 1 lovas távíró-járőrt.

Az ezredtörzs *békeállománya*: 11 tiszt (állatorvos), 11 altiszt, 9 tiszt szolga és 18 ló. (Az 1894. évi szervezés szerint 3 altiszttel és pedig 2 egészségügyi segéddel és 1 törzsvezetővel kevesebb volt.)

A pótkeret 4 tisztből, 2 altisztből, 8 huszárból és 9 lóból áll.

A huszárszázad békeállománya pedig: 4 tiszt, 1 tiszthelyetes, 10 altiszt és járőrvezető, 54 ember, továbbá 30 keretlő és minden évben két sorványban kiidomítandó 34—35 pótló s végül 8—9 tiszt lóból áll.

Békében a huszárezredek törzsei és osztályai rendszerint azon honvédkerület területén vannak állandóan elhelyezve, melyből kiegészítésüket nyerik. A pótkeret békében mindig az ezredtörzsszel, valamennyi egy-egy osztályhoz tartozó század pedig az osztálytörzsszel egy és ugyanazon állomáson van *elhelyezve*.

A honvédhuszár-ezredek jelenlegi békebeosztása, elnevezése és elhelyezése a 6. sz. mellékletben van feltüntetve.

Az *ezredparancsnok* békében szám-

Lovas tiszt díszben.

* Lásd 1897. évi 51. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. Rend.)

viteli és számellenőrzési ügyekben közvetlenül, minden egyéb tekintetben pedig az előljáró lovasdan-

dárparancsnokság útján azon honvédkerületi parancsnokságnak van alárendelve, melynek területéről az ezred kiegészítését nyeri. Az *osztályparancsnok* minden tekintetben az ezredparancsnokhoz van utalva.

Az ezredtörzs, valamennyi század és a pótkeret béke idején minden tekintetben egy önálló *számadótestet* képeznek, egy kezelőbizottsággal és egy pénztárbizottsággal.

Az ezredtörzs (távíró-járőr, utászszakasz) legénysége részére szükséges ruházati és felszerelési cikkek, valamint a fegyverzet és vonatanyag az *ezred-pótraktlárban*, a századok ebbeli szükségletei pedig a *századraktár-*

ban vannak elhelyezve. A pótrakttári készletek, illetve a századok készleteinek jókarban tartásáért a pótkeret-, illetve a századparancsnokok felelősek.

A *pótkeret-parancsnoka* békében az alosztályparancsnoki és raktártiszti minőségben reárahamló teendők elvégzésén kívül az ezred nem tényleges állományában levő egyének nyilvántartását fogantostítja.

Hogy a lovasság önálló, messzeterjedő hadműveleteknél gyakran előforduló műszaki munkálatok elvégzésére képesíttessék, minden huszárezrednél mozgósításkor, valamint békében az őszi fegyvergyakorlatok tartamára, egy osztag mint *utászszakasz* állítatik össze; egyszerű utázmunkák elvégzésére pedig minden tábori századnál négy huszár a szükséges számmal láttatik el.

A *távíró-járőr* jelentéseknek és parancsoknak táviratilag való továbbítására szolgál.

Az *egészségügyi segéd*ek támogatják a honvédorvosokat teendőikben és ellenőrzik az orvosok rendeleteinek végrehajtását.*

A *legénységi és lóállomány* kiegészítésére minden huszárezred évenként 204 ujonczot, illetve 205 pótlovat kap. Az ujonczok kiképzése (egy

sorványban október 6-iki kezdettel) és a pótlovak idomítása (két sorványban október 6-án, illetve február hó 1-én való kezdettel) a tábori századoknál fogantatosittatik.

Lovas távíró-járőr.

* Jelenleg ezen helyek még nincsenek betöltve.

A huszárezredek *szolgálati lovait* békében rendszerint a csapat pótló-avató bizottságok vásárolják be és a pótló-sorványok befejezte után (minden évben január hó 31-én, illetve az őszi gyakorlatok befejeztével) a kiidomított és rendszeresített békeállományra nem szükséges lovak, ép úgy, mint az előző időszakban, tartásra és használatra vállalkozóknak adatnak ki. A rendszeresített pótló-jutalékból minden ezrednél az őszi pótló-sorványra 60, a tavaszi pótló-sorványra pedig 145 ló avattatik föl.

A huszárcsapatok *csapatvonala* is az 1890. évtől kezdődőleg, ép úgy mint a gyalogságnál, új és könnyű 1888. évi mintájú kocsikkal pótoltatott. Itt is valamennyi rendszeresített szerelék,- málha- és eleségkocsi kétfogatú, minek következtében a vonat a réginél sokkal mozgékonyabb és így könnyebben is követheti a csapatot.

A vonatlovak szükségletének fődözése úgy történik, mint a gyalogságnál.

4. Honvéd-kiegészítő parancsnokságok.

Habár a honvéd-kiegészítő parancsnokságok föllállítása már az 1889-ik évben a gyalogság újjászervezésekor kimondatott, azok végleges szervezése csak 1890-ben következett be, a midőn az erre vonatkozó szervi határozványok kiadattak.

Ezen szervi határozványok szerint, valamint azoknak az 1896-ik évben megjelent új kiadása szerint,* a magyar korona országainak területe 28 honvédkiegészítő kerületre oszlik és minden kerülethez rendes kiegészítés végett egy honvéd-gyalogezred tartozik, míg a honvéd-huszárezredek ujoncz-jutalékuk fődözésére nézve több (2—4) kiegészítő kerülethez vannak utalva.

* Lásd 1896. évi 30. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

Minden honvédkiegészítő kerületben az illető honvéd-gyalogezred törzsállomásán egy honvéd-kiegészítő parancsnokság van föllállítva, melynek állománya egy alezredes vagy őrnagyból, 2 kiegészítő tisztből, 2 (a négyzászlóaljas ezredekénél 3) törzsőrmenterből, továbbá 2 segéd munkásból és 3 tiszti szolgából áll.

A kiegészítő parancsnokságok állandó honvédhatóságok, melyek ezen minőségükben a honvédkerületi parancsnokságnak és ennek útján a honvédelmi miniszternek vannak alárendelve.

A kiegészítő parancsnokságok kötelmeihez tartozik általában: a honvédkiegészítési ügyeknek foganatosítása, a nem tényleges viszonyban levő összes honvéd, csendőr, továbbá a nyugdíj, kegydíj, tartási díj, alapítvány stb. élvezetében levő egyének nyilvántartása, s végre kiszolgált altiszteknek a polgári közszolgálatban leendő alkalmazásánál, valamint a honvéd és katonai nevelő- és képzőintézetekben történő felvételért pályázók ügyeinek elintézésénél való közreműködés.

Mozgósítás beálltával a honvéd-kiegészítő parancsnokságok feladata főképp abból áll, hogy a honvédc csapatok állományának kiegészítésénél közreműködjenek.

5. Honvéd-térparancsnokság Budapesten.

Bár ezen parancsnokság már a honvédség létesítésének idejében állíttatott föl, annak szervezetét eredeti szerény hatáskörénél és kicsiny, csak egy tisztből álló állományánál fogva az előző fejezetekben nem tárgyaltuk. A helyi hatóságok számára 1895-ik évben kiadott Szervi határozványok* szerint a budapesti honvéd-térparancsnokság a budapesti honvéd-állomásparancs-

* Lásd 1895. évi 35. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

nokságnak segédközege és állomásügyekben egyúttal végrehajtó közeg.

Ezen térparancsnokság személyzetét képezi: 1 törzstiszt a helyi alkalmazásbeliek állományából mint térparancsnok, 1 törzstiszt és 2 százados (helyi alkalm.) mint beosztott tiszt, 1 ezredorvos, 2apidíjas, 1 altiszt mint irnok és 3 honvéd mint küldöncz.

6. Honvédségi intézetek.

Megemlékeztünk az előző fejezetekben a honvédségi Ludovika-Akadémiának és központi honvéd-lovasiskolának szervezetről és működéséről az 1890-ik évig (lásd »Kiképzés«), valamint a honvéd-főruharaktári bizottságról és a fegyverzeti és lőszer-bizottságról (lásd a csapatok szükségleteinek beszerzéséről szóló szakaszt).

Utóbbi két, illetve három szerves testnek a jelen fejezetbe eső idő alatt honvédségi intézetekké történt átalakítása, valamint újabb intézeteknek föllállítása folytán, célirányosnak mutatkozott, ezen intézetekről a könnyebb áttekinthetőség érdekében ezen fejezet egy külön szakaszában megemlékeznünk. A midőn ezt tesszük, kiemeljük még, hogy a honvédség kiképzési ügyeinek együttes tárgyalásának lehetővé tétele végett a Ludovika-Akadémia a központi honvéd-lovasiskola és a többi honvéd-nevelő- és képzőintézetek szervezetét nem e helyt, hanem az alábbi, a »Kiképzés«-ről szóló szakaszban külön tárgyaljuk.

a) Honvéd központi fegyvertár Budapesten.

A jelenlegi honvéd központi fegyvertár eredetileg mint »fegyverátviteli bizottság«, később mint »fegyverzeti bizottság«, majd 1876 óta mint »fegyverzeti és lőszer-bizottság«, 1884-től kezdve pedig ismét »honvéd fegyverzeti bizottság« név alatt működött.

Legújabb szervezetét és pedig mint önálló intézet »honvéd központi fegyvertár« név alatt az 1894-ben kiadott Szervi határozványokkal* nyerte, melyek szerint ezen intézet rendeltetése békében:

mindennemű fegyverzeti czikkeknak átvétele, raktározása, gondozása és a honvéd-csapatokhoz való kiszállítása, a csapatoktól beküldött megrongált fegyverek és alkatrészek helyreállítása, a budapesti lőszergyárnál megrendelt lőszer gyártásának ellenőrzése, ennek átvétele és a csapatokhoz való kiszállítása, s végül a honvéd-puskaművesek műszaki kiképzése.

A központi fegyvertár feloszlik: a parancsnokságra, a kezelőtiszt irodára, továbbá a katonai, műszaki, lőszer- és raktárkezelési ügyek ellátására hivatott négy osztályra.

A központi fegyvertár békeállománya 1 törzstisztből (parancsnok), 5 főtisztből, 1 kezelőtisztből, 2 törzsőrmesterből, 4 műmesterből, 12 puskaművesből, 5 altisztból, 18 fémiparos és 8 szolgálattevő honvédből áll. A tiszt, a helyi alkalmazásbeliek állománycsoportjába tartoznak.

A központi fegyvertár katonai és fegyelmi tekintetben a budapesti I. honvédkerületi parancsnokságnak, minden egyéb tekintetben a honvédelmi miniszternek van alárendelve.

Az intézet gazdaságkezelési tekintetben és pénztári ügyekben önálló számadótestet képez, saját kezelő- és pénztárbizottsága van.

b) Honvéd-lőszerbizottság Pozsonyban.

Az 1894-ik évben kiadott Szervi határozványok** értelmében az önállóan szer-

* Lásd 1894. évi 12. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

** Lásd 1894. évi 12. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

vezett és Pozsonyban felállított honvédlőszerbizottság az ottani lőszergyárban készített cikkek gyártásának ellenőrzésére, azok átvételére, raktározására és a csapatoknak való kiszállítására van hivatva.

A bizottság állományát képezi: 1 törzstiszt vagy százados mint elnök, 1 beosztott tiszt, 1 törzsőrmester, 1 altiszt mint irnok és 1 küldöncz.

A lőszerbizottság katonai szolgálati tekintetben a pozsonyi IV. honvédkerületi parancsnokságnak, minden egyéb tekintetben pedig a honvédelmi miniszternek van alárendelve.

A lőszerbizottság önálló számadótestet képez és gazdaszatkezelési valamint pénztári ügyeit az elnök és a beosztott főtisztból álló kezelő- és pénztári bizottság intézi.

c) Honvéd központi ruhatár Budapesten.

A honvédség föllállításának idejében már létesített és azóta fönnálló honvéd-főruharaktári bizottság 1894-ben újjászerveztett* és ez alkalommal »honvéd központi ruhatár« elnevezést nyert.

Ezen önálló honvéd ruhakezelő-intézet települ szolgál a honvédség és népfölkelés szükségleteire, az ipar útján beszerzendő ruházati, szerelvény, műszaki és felszerelési cikkek, tábori eszközök, lőszerelvények, vonat- és egészségügyi anyag, ágynemű stb. számára; feladatát képezi továbbá ezen cikkeknek átvétele, raktározása és a csapatok s intézetekhez leendő kiszállítása.

A központi ruhatár feloszlik: a parancsnokságra a segédtiszt irodával, a számvivőirodára, végül 6 átvételei és 6 raktári osztályra.

Az intézet békeállományához tartozik: 1 törzstiszt (parancsnok), 12 főtiszt, 3 kezelő-

tiszt, 9 műmester, 4 törzsőrmester, 30 altiszt és 60 honvéd és tiszt szolga. A tisztek a helyi alkalmazásbeliek állomány-csoportjához tartoznak.

A főruharaktár katonai szolgálati és fegyelmi tekintetben a budapesti I. honvédkerületi parancsnokságnak, minden egyéb nézve pedig közvetlenül a honvédelmi miniszternek van alárendelve. Mint önálló számadótest, saját kezelő- és pénztárbizottsággal bír.

d) Honvéd-egészségügyi intézetek.

A honvéd-egészségügy terén keresztül vitt újítások közül a legutolsó 4 év alatt létesített honvédkórházak építése és szervezésére vonatkozó rendelkezések birtak legnagyobb fontossággal.

A honvédesapatok békeállományának felemelése és lehetőleg sok külállomásbeli zászlóaljnak az illető ezredek törzsállomásain az utóbbi időben bekövetkezett összevonása tették szükségessé, hogy egyes nagyobb honvédhelyőrségekben megbetegedett honvéd (katonai) személyek fölvételére és ápolására alkalmas kórházak létesíttessenek.

Az 1896-ik évben kiadott Szervi határozványok* szerint a honvéd egészségügyi intézetekhez soroltatnak:

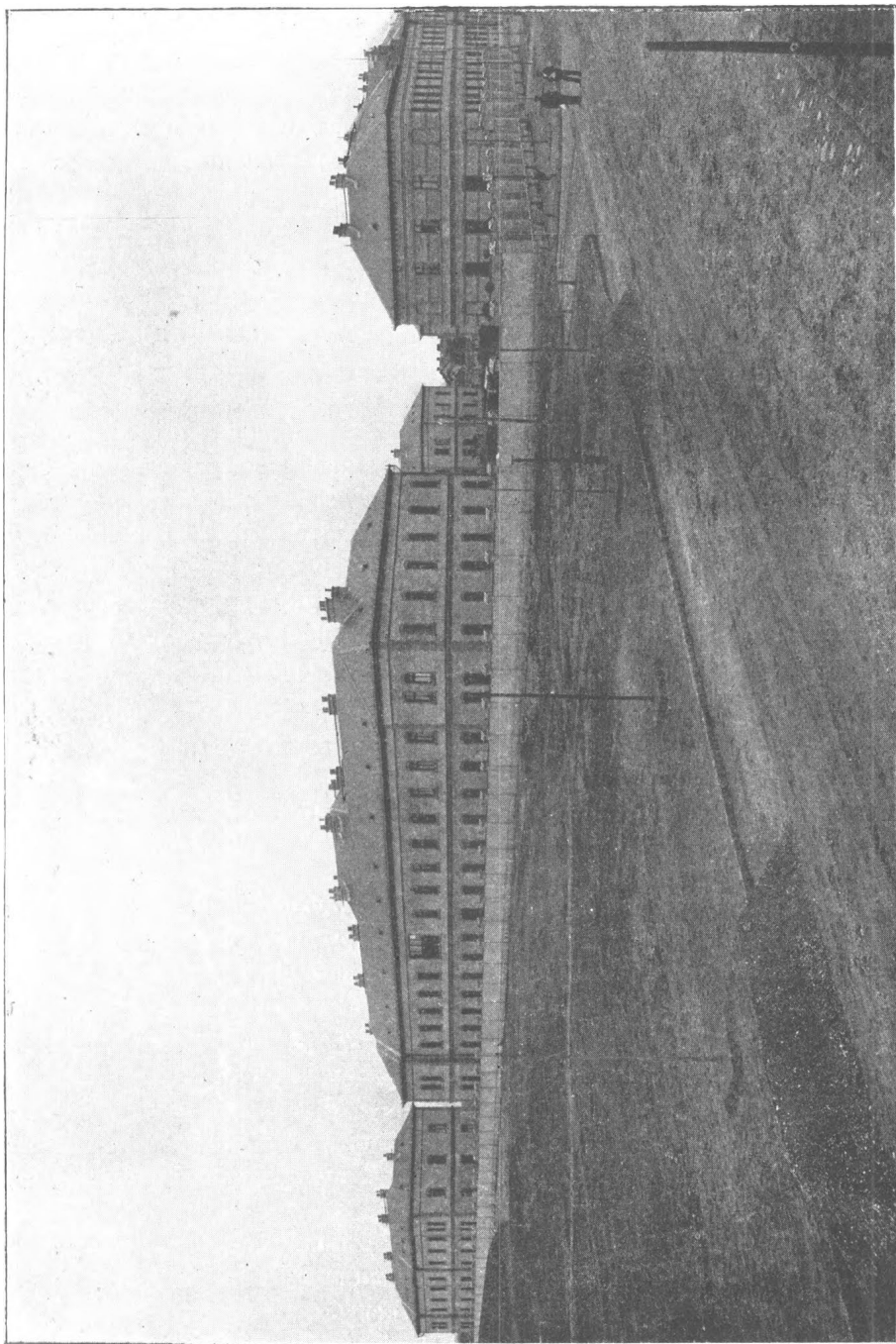
- az ujonnan létesített honvédkórházak,
- a honvéd-nevelő- és képző-intézetek kórházai és
- a honvéd-gyengélkedőházak.

A honvédkórházak rendeltetése a betegápolás és ezzel kapcsolatban az egyévi önkéntes honvéd segédorvoshelyetteseknek, valamint a honvédesapatok egészségügyi segédszemélyzetének a kórházi szolgálatban, illetőleg a betegápolásban való kiképzése.

Rendszerint oly állomáshelyeken állít

* Lásd 1894. évi 7. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

* Lásd 1896. évi 4. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

Honvédségi kórház.

tatnak föl, hol a honvédcsoportok tényleges létszáma az 500-at meghaladja, de a hol hadseregbeli helyőrségi kórház nincs, továbbá oly állomáshelyeken, hol a csoportok létszáma az említetténel kisebb, de sem állandó katonai vagy polgári gyógyintézet nincs, vagy végül ott, hol a betegápolás céljai azt megkövetelik.

A honvédkórházak rendszerint 60 ágyig terjedő férőhelylyel rendeztetnek be.

A honvédkórházaknál következő személyzet van békében rendszeresítve: egy törzssorvos (kórházparancsnok), egy ezred- vagy főorvos, egy alantos tiszt, egy törzssörmester, két altiszt, tíz ápoló és négy honvéd egyéb szolgálata.

Mozgósításkor a honvédkórházak megsebesült vagy megbetegedett honvéd (katonai személyek) ápolásba vételére megfelelően kibővítettnek és személyzetük is a szükségletnek megfelelően szaporítottatik.

A honvédkórházak katonai szolgálat tekintetében az előjáró dandárparancsnokság útján, egyebekre nézve pedig közvetlenül a területileg illetékes honvédkerületi parancsnokságnak vannak alárendelve. Mint önálló honvédségi intézetek saját kezelő- és pénztár-bizottsággal bírnak.

Jelenleg Debreczenben és Sziszekén (1895 óta), Szegeden (1896 óta), továbbá Munkácson és Marosvásárhelytől (1897 óta) áll fenn egy-egy honvédkórház, Budapesten pedig épül és előreláthatólag 1898. évi november hó 1-én nyílik meg egy nagyobb honvéd-helyőrségi kórház.

A honvéd-nevelő- és képzőintézetek kórházai az illető intézet kötelekébe tartoznak és megbetegedett növendékek föl vételére szolgálnak.

A honvéd-gyengélkedő házak rendeltetése könnyű, közeli gyógyulást kilátásba helyező, esetleg nehéz, szállításra alkalmatlan betegeknek ápolásba vétele. Fölállítatnak

oly honvédállomásokon, hol honvéd (katonai) egészségügyi intézetek nincsenek és a csoportok tényleges létszáma a 300-at eléri, de az 500-at túl nem haladja, továbbá különös alkalmakkor, például összpontosításoknál, járványok felléptekor stb., esetleg más állomásokon is a szükség idejére.

A gyengélkedő-ház parancsnoka az illető állomáson levő rangban legidősebb honvéd-csapat-orvos, ki mellé egy altiszt és a szükséges számú sebesültvivők a csapattól vezényeltetnek.

Minden gyengélkedő-ház a fölállítást eszközlő csapat-parancsnoksággal és kezelőbizottsággal szemben alosztályt képez.

Mozgósításkor a meglevő gyengélkedő-házak a szükséghez képest kibővítettnek, esetleg feloszlatnak. Oly állomáshelyeken, hol más egészségügyi intézetek nincsenek, a mozgósítás tartamára új gyengélkedő-házak állítatnak föl.

C) Kiképzés.

1. Tisztikar. Honvéd-nevelő- és képzőintézetek.

A honvédségi *Ludovika-Akadémiának* és a *központi honvéd-lovasiskolának* az előző fejezetben ismertetett szervezésén az 1890. évi XXIII. törvénycikk alapján az 1890—91-ik tanév kezdetén következő módosítások állottak be:

1. A honvédségi Ludovika-Akadémia tisztképző tanfolyamának növendékállománya évfolyamonként 60-ról 90-re emeltetett.

2. A Ludovika-Akadémia és a központi honvéd-lovasiskola szabadságolt állományú tisztképző tanfolyamának további fölállítása beszünttetett és

3. a Ludovika-Akadémia növendékállománya

mányának fölemelése folytán az ezen intézetben eddig elhelyezve volt gyalog egyévi önkéntesi tanfolyam beszünttetett és ezen önkéntesek elméleti kiképzése a honvédkerületi parancsnokságokra ruházott.*

Az 1-ső pont alatt említett növendéklétszám-fölemelés a még mindig érezhető tiszti hiány orvoslását czélozta, míg a szabadságolt állományú tisztképző-tanfolyamok beszüntetését az 1889-ik évben beállott változások a csapatok szervezésében tették szükségessé. A gyalogsági zászlóaljok keretszázadainak föllállítása és a huszárszázadok számának 40-ről 60-ra történt fölemelése folytán ugyanis a csaptok szükséglete alkalmas altisztekben olyannyira fokozódott, hogy ezentúl nem mutatkozott lehetségesnek a továbbképzésre alkalmas legénységi anyag tetemes részét a csapatoktól elvonni, és szabadságolt állományú tisztekké kiképezni. Ezen eddig érvényben állott rendszabálytól annál is inkább el lehetett tekinteni, mivel az 1889-iki évi VI. törvényczikk értelmében a besorozott összes egyévi önkéntesekből 15% mint rendes jutalék a honvédséghez volt beosztandó, és így a tartalékos tisztekben minden évben beálló fogyaték pótlása egyedül ezen elemekből is kivihetőnek látszott.

Az 1893-ik évben egy új, a tényleges tisztkar kiegészítését és kiképzését elősegítő

* A *Ludovika-Akadémián* tehát ez időtől kezdve csak a tisztképző tanfolyam és felsőbb tiszti tanfolyam állott fönn. Utóbbi is 1898-tól kezdve az intézetnek tiszti akadémiává történő átalakításával kivételt a Ludoviceum kötelékéből. (Lásd erre nézve még az alábbi 2. pontot.)

A *központi honvéd-lovasiskolában* ellenben fönnáll mint azelőtt: a lovastiszti tanfolyam, a lovas egyévi önkéntesi iskola, a patkoló-iskola és 1895. óta a lovas táviró-tanfolyam (ezekre nézve lásd a következő 2. és 3. c) pontot).

rendszabály léptetett életbe. Hogy ugyanis a ténylegesítésre törekvő tartalékos tiszteknek és hadapródoknak alkalom adassék jövődöbéli hivatásukhoz még hiányzó elméleti ismeretek megszerzésére, hogy továbbá ezáltal a ténylegesítési vizsga letétele és egyáltalában a ténylegesítés az illetőknek megkönnyíttessék, az erre pályázó tartalékos tisztek számára ismétlő tanfolyamok állítottak föl. Ezen tanfolyamok 1893-ban három, azóta pedig négyhavi tartammal az azokba jelentkező tisztek számához, tehát a szükséghez képest honvédkerületenként állíttatnak föl.

Mivel a tényleges tiszti szükséglet födözését czélzó összes eddigi rendszabályok a csapatok szervezetének kibővítése folytán elégteleneknek bizonyultak, sőt ezen rendszabályok föntartása mellett a fönnálló tiszti hiányt beláthatlan időalattsem lehetett volna megszüntetni, a honvédelmi minister 1897-ben alkotmányos tárgyalás végett egy új törvényjavaslatot nyújtott be, mely a honvédtisztképző rendszernek teljes újjászervezését vette czélba.

Ezen törvényjavaslat indoklásában kiemeltetett, hogy a honvédségnél is, épp úgy mint minden hadseregben, a tisztkar kiegészítésénél arra kell törekedni, hogy a tiszti sarjadék aránylagos része magasabb (akadémiai) kiképeztetésben részesült fiatal elemekből, a többi része pedig a gyakorlatias irányt követő — de azért mint mindenütt és mindenkor tapasztaltatott, szintén kiváló erőket szolgáltató — csapattiszti elemekből, vagyis hadapródiskolákban kiképzettekben álljon.

Ezen elvre, valamint a honvédség tiszti szükségletének teljes födözésére való tekintettel:

a Ludovika-Akadémia eddigi tisztképző tanfolyamának fokozatos felhagyása, e he-

lyett egy honvédtiszti akadémiának szervezése, továbbá egy honvéd-főreáliskolának és két honvéd-hadapródiskolának létesítése javasoltatott.

A honvédtisztképzés illetén modern átalakítását célbavevő javaslat nemcsak a törvényhozó testületek, hanem az ország lakossága által is a legnagyobb örömmel és lelkesedéssel fogadtatott. Annak törvényerőre emelkedése mint 1897-ik évi XXIII. törvényczikk mihamarább be is következett és az ezen törvényczikk értelmében szervezendő új honvéd-nevelő- és képző-intézetek megnyitása már az 1898—99-iki tanév kezdetére rendeltetett el, a mely időpontban az új intézetek legalsóbb évfolyamaiban az első növendékek vétetnek föl.

Eme új intézetek szervezete a következő:*

A honvéd Ludovika-Akadémia és a honvéd főreáliskola. A Budapesten levő Ludovika-Akadémiában, valamint a soproni honvéd főreáliskolában a felvett ifjak a magyar honvédség katonaaállományának hivatásszerű tisztjeivé képeztetnek ki, mi mellett a főreáliskola a Ludovika-Akadémiának előkészítő iskolája. Utóbbinak nemcsak az a rendeltetése, hogy a növendékeket a tiszt különleges hivatásához szükséges ismeretekben kioktassa, hanem hogy nekik azon felül azon tudományos alapot is nyujtsa, mely a hadi iskola későbbi hallgatásához megkívántatik. Az akadémián a növendékek úgy a gyalogsági mint a lovassági szolgálatra képeztetnek ki.

Mindkét intézet tanterve teljesen megegyezik a közös hadseregben létező katonai főreáliskola, illetve a bécsújhelyi Terézia-féle katonai akadémia tantervével, mi mellett csupán a szolgálati nyelv különbözőségéből eredő és csakis a nyelvek tanítását érintő eltérések vannak.

A főreáliskola három évfolyamból áll, minden évfolyamban 50 növendékkal, a Ludovika-Akadémia pedig ugyancsak három évfolyamból 100—100 növendékkal. Előbbi intézetnek tehát összesen 150, utóbbinak pedig 300 növendéke lesz.

A főreáliskolába 14—16 éves oly magyar honosságú ifjak vétetnek föl, kik valamely gymnasium, reál- vagy polgári iskolának legalább négy osztályát megfelelő eredménnyel elvégezték. A Ludovika-Akadémiára pedig részint oly 17—20 éves ifjak, kik valamely teljes középiskolának legfelsőbb osztályát elvégezték, kik tehát közvetlenül lépnek a Ludovika-Akadémiába, részint pedig a honvéd-főreáliskolának végzett növendékei.

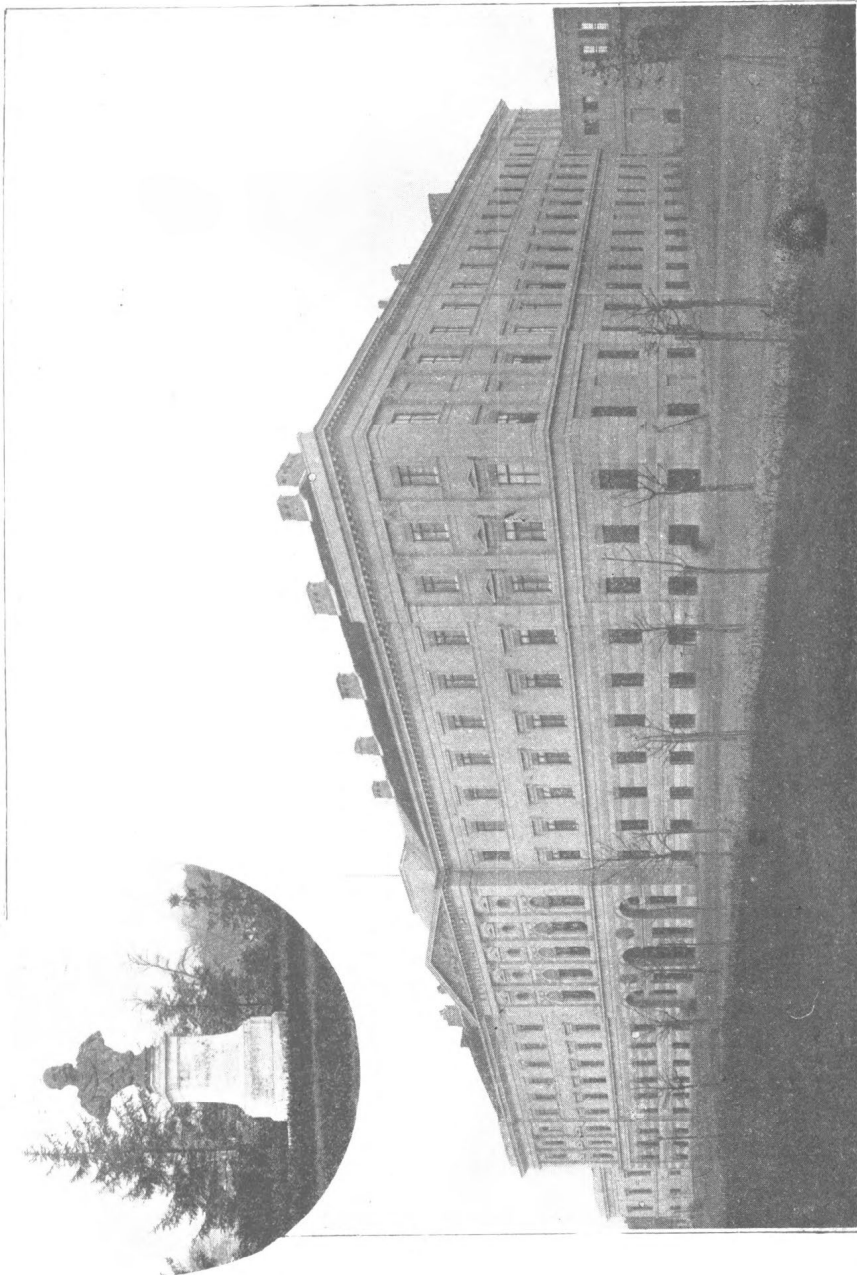
A növendékek azon alap szerint, a melyből azok eltartásának és kiképzésének költségei fedeztetnek, államköltséges, alapítványos és fizeteses növendékek. Az államköltséges növendékek költségei vagy egészen, vagy csak félig, az állami költségvetést, illetőleg a honvédelmi tárczát terhelik. Az államköltséges helyek e szerint vagy teljesen, vagy csak félig díjmentesek.

Az alapítványos növendékek költségeinek fődözésére az ezen célra létesített alapítványok jövedelme szolgál.

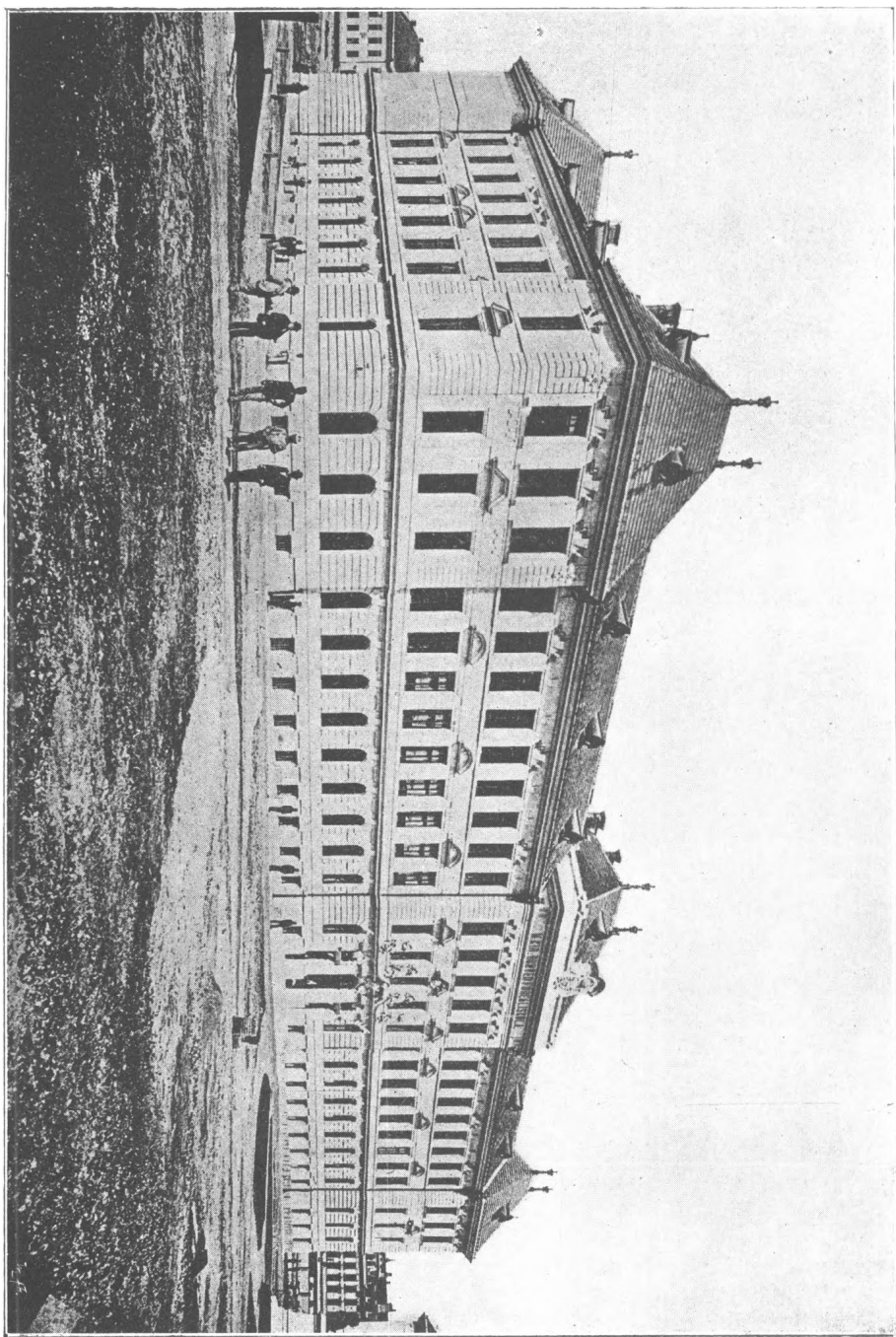
A fizeteses és féldíjmentes növendékek után fizetendő ellátási díjakat azok hozzátartozói viselik.

A növendékek szabályszerű kilépése a katonai nevelésből csakis a Ludovika-Akadémia elvégzése után történik. Legalább jó összeredményt elért növendékek mint hadnagyok, csupán csak elégséges összeredménnyel végzett növendékek mint hadapródok, ki nem elégitó eredményt felmutató növendékek pedig mint altisztek soroztatnak be és pedig elvileg a honvédséghez. A Ludovika-Akadémiából kilépő tisztek és hadapródok közül azok, kik erre önként jelentkeznek

* Lásd Szervi határozványokat az 1898. évi 11. sz. Rend. Közl. (Szab. Rend.)

Honvéd Ludovika-Akadémia Budapesten. Főépület.

Honvéd-főreáliskola Sopronban. Főépület.

és a közös hadseregben támasztott követelményeknek is megfelelnek, a honvédség és közös hadsereg tiszti állományviszonyainak mérvéhez képest a cs. és kir. közös hadseregbe is beoszthatók.

A beosztás a gyalogsághoz vagy a lovassághoz történik. A lovasság számára kiválasztandó növendékeknél a lovassági szolgálatra való alkalmasság különösen figyelembe veendő.

A honvéd-főreáliskola személyzetét képezi: a parancsnokság (1 törzstiszt mint parancsnok, két főtitzt és egy kezelőtiszt mint kezelő személyzet);

a tan- és-nevelő személyzet (10 tiszt, egy egyházi tanár, egy ezredorvos) és a házi személyzet (65 altiszt, házi szolgál, hangász és tiszti szolgál).

A Ludovika-Akadémia személyzetét pedig: a parancsnokság (egy tábornok vagy ezredes mint parancsnok, három főtitzt és egy kezelőtiszt mint kezelőszemélyzet);

a tan- és-nevelő személyzet (25 tiszt, egy egyházi tanár, egy hadbíró, egy törzsorvos, egy ezredorvos, egy állatorvos); végül

a házi és lovardaszemélyzet (összesen 207 főnyi legénység), továbbá 75 a növendékek lovaglóoktatására szolgáló ló.

A tan- és nevelő-személyzet kiegészítetik erre alkalmas katonaállományú tisztekből, egyházi tanárokból, hadbírákból és honvédorvosokból. Nem tényleges állományú egyének és polgári személyek csak kivételesen alkalmaztatnak.

A személyzet kedvezményei különös illetékekben és a nyugdíj kiszabásánál magasabban beszámítandó szolgálati időben nyilvánulnak.

Úgy a főreáliskolában, valamint a Ludovika-Akadémiában a növendékek számára egy külön kórház rendeztetik be.

A *honvédhadapród-iskolák* Pécssett és Nagyváradon állítottak föl; mindkettő kiválónan a gyalogságnak van szánva, utóbbiban azonban a lovasság számára egy külön osztág állittatik föl.

A hadapródiskolák rendeltetése, oly ifjakat, kik a hadi szolgálatot életpályájukul választják, *hadapródokká* kiképezni, hogy ezáltal a magyar honvédség hivatásszerű tisztjeiben beálló fogyatékok pótlására a szükséges sarjadék rendelkezésre álljon.

A hadapródiskolában a növendékek a csapat szolgálatra, még pedig az alantost tiszt hatáskörét megillető terjedelemben, készíttetnek elő, azonkívül nekik azon tudományos alap is nyújtatik, mely őket a magán-tanulásra serkenti és a hadi iskolának esetleges későbbi hallgatására is képesíti.

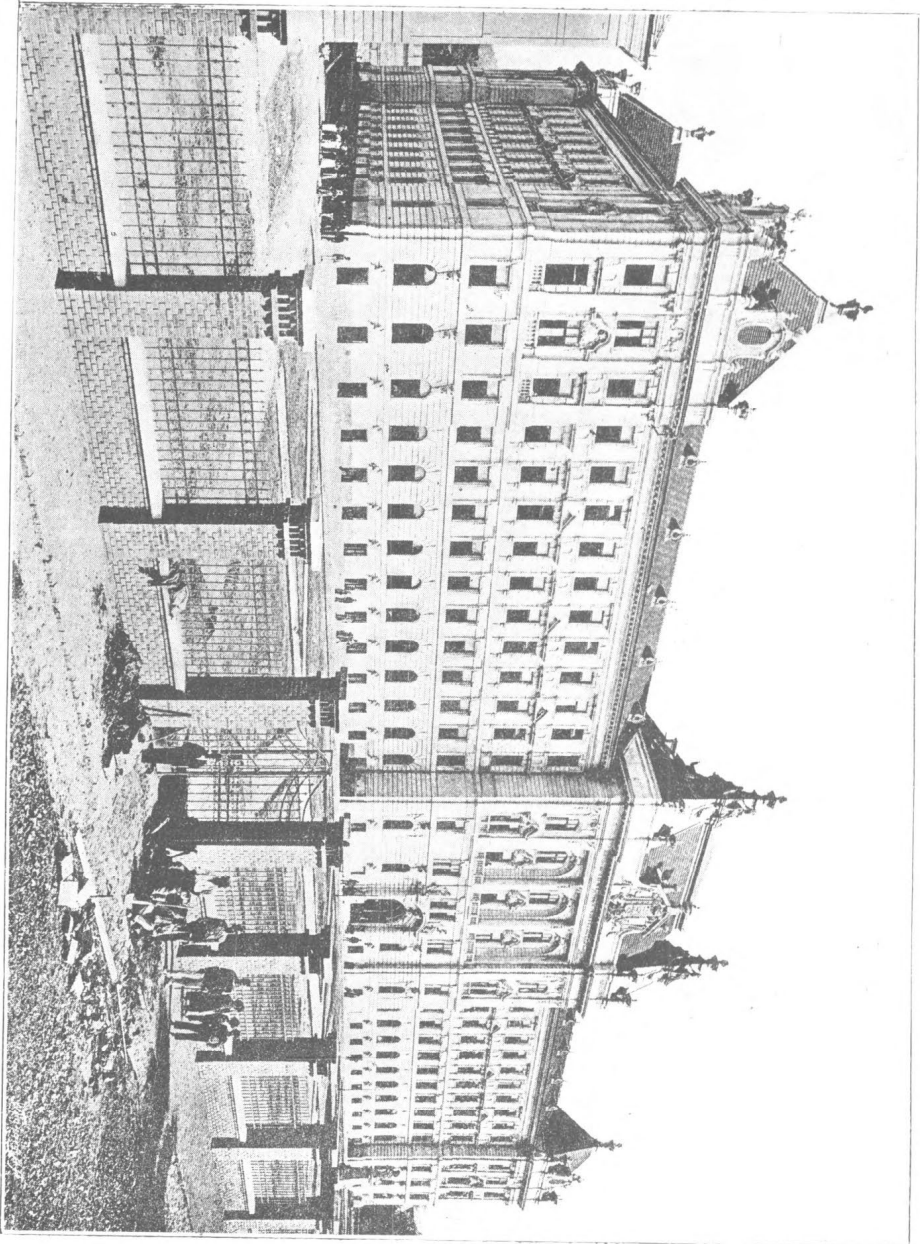
Mindkét hadapródiskola növendékei egyformán a gyalogsági szolgálatra képeztetnek ki, és azon növendékek, a kik a lovassághoz óhajtják beosztásukat, a IV-ik évfolyam kezdetével a nagyváradai hadapródiskolában egyesíttetnek, a hol a szükséges szakoktatásban részesülnek.

A hadapródiskolák tanterve teljesen meg egyezik a közös hadseregbeli hadapród iskolák tantervével; csak a nyelvek oktatása tekintetében van némi eltérés.

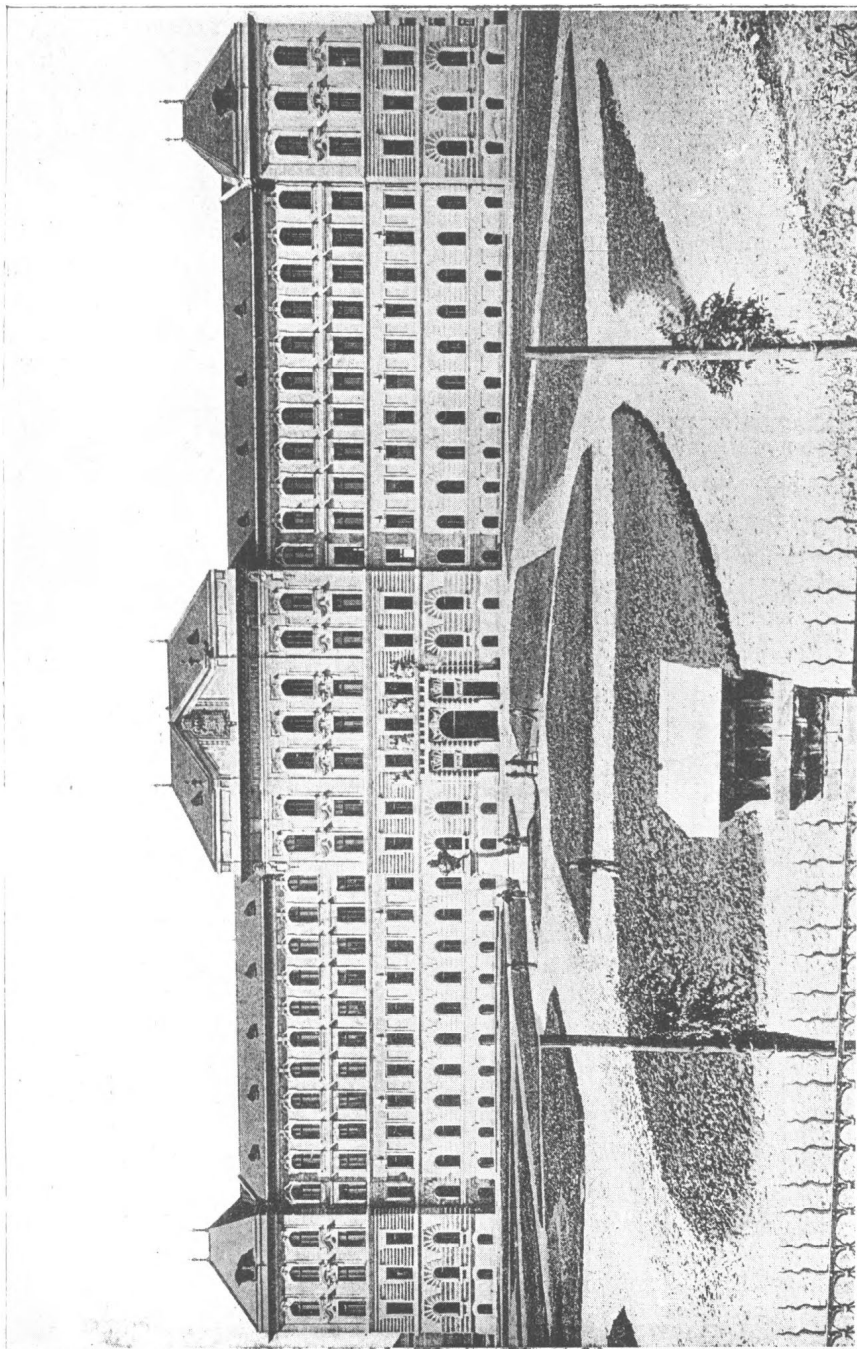
Minden hadapródiskola négy évfolyamból áll, minden évfolyamban 100, összesen tehát 400 növendékkel.

A fölvételi föltételek a hadapródiskolákban ugyanazok, mint a honvéd főreáliskolánál.

A növendékek eltartásának és kiképzésének költségei az állami költségvetést terhelik; e tekintetben tehát a honvédhadapródiskolákban valamennyi hely díjmentes, és a növendékekért csak az évi tandíj fizetendő; erre nézve pedig megkülönböztetünk fizeteses növendékeket, a kiknek tandíját azok hozzátartozói kötelesek fizetni, és alapítvá-

Pécsi m. kir. honvéd-hadapródiskola. Főpülete.

Nagyvárad m. kir. honvéd-hadapróiskola. Főépület.

nyos növendékeket, a kiknek tandíja az ezen célra létesített alapítványok jövedelméből fedeztetik.

A növendékek szabályszerű kilépése a IV-ik évfolyam elvégzése után történik, mely alkalommal azok egyuttal elvileg a honvédséghez besoroztatnak, esetleg egyesek közülök, hasonló föltételek mellett, mint a Ludovika-Akadémiát végzett növendékekre nézve fentiek szerint megállapítottak, a közös hadsereghez is beoszthatók.

A növendékek beosztása a gyalogsághoz, a nagyváradi hadapródiskolából pedig a lovassághoz is történik. Rangjuk szerint és az állományviszonyokhoz képest a végzett növendékek hadapródtiszthelyettesekké esetleg hadapródokká neveztetnek ki.

A pécsi honvédhadapród-iskola személyzetét képezi: egy törzstiszt mint parancsnok, két főtitzt és egy kezelő tiszt mint kezelő személyzet, a tan- és nevelő-személyzet (18 tiszt, egy egyházi tanár, egy ezredorvos) s végül a 116 főből álló házi személyzet.

A nagyváradi hadapródiskola állománya egy lovaglő-tanárral, 17 főnyi lovarda-személyzettel és 20 a növendékek oktatására szolgáló lóval magasabb.

A tan- és nevelő-személyzet kiegészítésére nézve, valamint a személyzet kedvezményei tekintetében a hadapródiskoláknál is ugyanazon szabályok mérvadók, mint a főreáliskolánál és az akadémiánál.

A honvéd-kezelőtisztek kiképzése ezen időszak alatt is épügy történik, mint azelőzőben, csakhogy a kezelőtiszti tanfolyam nem december 1-én, hanem minden évben január 1-én kezdődik. (Az állományra nézve és annak kiegészítési tekintetében lásd ezen fejezet G) c) pontját is.)

2. A tényleges tisztikar továbbképzése.

Fontos és messzeható újítások történtek utóbbi időben a tisztikar továbbképzése céljából fönnálló *honvédségi tanfolyamok* szervezésében is, mely újításokat az alábbiakban ismertetjük:

1. *A honvéd felsőbb tiszti tanfolyam* az 1898. évben kiadott utasítás* szerint — bár a tanfolyam rendeltetése és célja az eddigi maradt — teljesen újjászerveztetett.

A Ludovika-Akadémiának tiszti akadémiává történt átalakításával, vagyis az 1898—99-iki tanévtől kezdve, a felsőbb tiszti tanfolyam a Ludovika-Akadémia kötelekéből kiválott és a honvédtörzstiszti tanfolyamhoz csatoltatott, mely utóbbival együttesen egy közös parancsnok alatt önálló testet képez.

A minden év október hó 15-én kezdődő és a következő év július hó végéig tartó tanfolyamba nem mint eddig 35, hanem csak 30 hallgató vezényeltetik és a tanfolyamba csak oly tisztek vétetnek föl, a kik, az eddig is fönnállott egyéb föltételek mellett, a tanfolyam parancsnokából és a tanári karból álló bizottság előtt egyes katonai és humanisztikus tantárgyakból megfelelő eredménnyel fölvételi vizsgát tesznek.

A tanfolyamot legjobban végzett tisztek közül 1894. óta nem öt, hanem nyolcz vezényeltetik a bécsi csász. és kir. hadiskolába, a tanfolyamot igen jó eredménnyel végzett többi tisztek pedig már az 1896-ik évben megjelent új előléptetési szabály szerint esetleg a századosi rendfokozatba való soronkívüli előléptetésre igényt nyernek.

2. *Központi lovasiskola tiszti tanfolyama.* Az 1897-ik évben kiadott és jelenleg is

* Lásd 1898. évi 18. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

érvényben álló Szervi határozványok tervezete* szerint is teljesen újjá szerveztetett. Ezen szervezet szerint a lovastiszi tanfolyamban a honvéd-lovasághoz tartozó *idősebb* alantos tisztek, kik előbb már valamely lovasdandár-tiszi iskolát (lásd az alábbi 4. pontot) megfelelő eredménnyel elvégeztek, kik továbbá a csapatnál legalább négy évig mint tisztek tényleg szolgáltak, gyakorlatilag és elméletileg továbbképeztetnek.

A tanfolyam október hó 5-étől a következő év június hó 15-ig tart és minden ezredtől a tanfolyam hallgatására évenként két tiszt hozandó javaslatba, kik közül a honvédelmi minister rendszerint 15 tiszte vezényel a tanfolyamba.

A tanfolyamban nemcsak a hallgatók szolgálati és tulajdon lovai, hanem az iskola állományába tartozó magasabb áron vásárolt lovak és a földművelésügyi minister által évenként bizonyos időre átengedett állami tenyészllovak állanak rendelkezésre.

3. *A honvéd-törzstiszi tanfolyam.* Az 1896-ik év ősszel bekövetkezett újjászervezésig jelen időszak alatt csak oly változások történtek, melyek ezen tanfolyam parancsnokára vonatkoztak, így 1893-tól kezdve már nem a budapesti honvédkerületi parancsnok, hanem a Budapesten székelő (79-ik) honvéd gyalogdandár-parancsnok és 1896-ik évi január havától kezdve az újjászervezés bekövetkezéséig a budapesti kerületi parancsnoksághoz beosztott tábornok (törzstiszi) volt az iskola parancsnoka.

Az 1896-ik évben kiadott új Szervi határozványok** szerint a tanfolyam rendeltetése a régi maradt ugyan, csakhogy

* Lásd 1897. évi 35.282/I. számú honv. min. rendeletet.

** Lásd 1896. évi 36. számú Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.)

az oktatólagos eljárásra nézve az alkalmazó módszer rendeltetett el.

A tanfolyam teljesen önállósított és külön állományyal láttatott el. Ezen állomány 1 tábornokból vagy magasabb rangú törzstiszből (parancsnok), 3 vezérkari minősítésű törzstiszből (tanárok), 1 főtiszből, 1 törzsőrmesterből, 1 küldönczből és a tiszti szolgálkból áll. A tanfolyam hallgatói tiszti szolgálkival, lovaikkal stb. a tanfolyam beosztott állományát képezik.

A tanfolyam 8 hónapig tart, évenként november 1-én kezdődik és június 30-án végződik.

A tanfolyam önálló számadótestet képez, saját kezelő- és pénztári bizottsággal.

Már fentiekben megemlékeztünk arról, hogy a honvéd felsőbb tiszti tanfolyam az 1898–99-iki tanévtől kezdve a törzstiszi tanfolyamhoz csatoltatott és azzal egy önálló testet képez.

4. *Lovasdandár-tiszi iskolák (dandár-lovaglótanfolyamok).* Alantos tisztek, hadapród-tiszthelyettesek és hadapródok kiképzésének tökéletesbitésére főleg gyakorlati irányban, az 1891. évben kiadott erre vonatkozó utasítás szerint, minden évben november hó 1-től április végeig tartó dandár-lovaglótanfolyamok állítottak föl.

Ezen tanfolyamok elvileg a lovasdandár-parancsnokságok székhelyein a dandár-parancsnok vezetése és felügyelete alatt voltak fölláttandók, erre nézve azonban a honvédelmi minister minden évben külön intézkedett és egyuttal a tanfolyam parancsnokait és tanárait is kijelölte.

Minden tanfolyam hallgatására 10–12 oly lovasságbeli tiszt (hadapród) rendeltetett be, kik legalább egy évig a századnál szolgáltak. Minden hallgató elvitte a tanfolyamba tulajdon és szolgálati lovát és ezenfelül még mindegyik számára egy szolgálati ló és egy pótló utaltatott ki.

1895-ben ezen tanfolyam szervezete oly irányban módosult, hogy annak tartama október 16-tól április 15-ig állapított meg. Kimondatott továbbá, hogy az 1-ső és 3-ik lovasdandárnál a tanfolyam mindig a dandárparancsnokság székhelyein (Szeged és Pécs), a 2-ik lovasdandárnál pedig Vácztól állítandó föl.

Az 1897-ik évben kiadott »Utasítás a honvédségi csapatiskolák számára (lovas-ság)« szerint ezen tanfolyamok elnevezése »dandártiszti iskolák«-ra változtatott át és ezen iskolák kezdete október 6-ára, befejezésük pedig április végére állapított meg.

Ezen utasítás szerint minden dandártiszti iskola legnagyobb állománya 14 hallgatóban állapított meg és mint hallgató szolgálatának első évében álló valamennyi lovas tiszt és hadapród, a ténylegesítés céljából próbaszolgálatot teljesítő tartalékos tiszteket (hadapródokat, volt egyévi önkénteseket) beleértve, az iskolába berendelő és mindezek a következő évben az iskola ismételtesére föltétlenül javaslatba hozandók.

Minden hallgató részére, a ki első ízben van az iskolába berendelve, két, a tanfolyamot ismételők részére pedig egy teljesen idomított hátló, továbbá egy pótló vezényeltetik s ezenfelül a tisztek tulajdon és kincstári szolgálati lovaikat is magukkal viszik.

A gyakorlati kiképzés tárgyai: a lovaglás; a lovak ápolása, nyergelése, málházása és kantározása; az ember kiképzésénél és a lovak idomításánál követendő módszer oktatása; a gyakorlatok szálfegyverek használatában gyalog és lóháton; czéllövés; testgyakorlatok. Az elméleti oktatás a szolgálati és gyakorlati szabályzatra, a harcászatra, a fegyver- és lövés-tanra, a gazdaságkezelési ügyvitelre és a lóismére terjed ki.

5. A gyalogsági lovaglótanfolyamok az 1896-ik évben kiadott csapatiskola-utasítás (gyalogsági rész) szerint reformáltattak. A tanfolyamok minden év február 1-én kezdődnek és április 30-án végződnek.

A tanfolyamok célja: kiképzés a terepen való lovaglásban; oktatás a lónak nyergelése, kantározása és málházásáról, továbbá a lóisméből; s végül tiszti szolgáknak és lóápolóknak kioktatása a ló gondozásában, ápolásában, a nyergelésben, kantározásban stb.

A tanfolyamba bevezényeltetnek: gyalogsági főtisztek és tiszthelyettesek, orvosok, kezelőtisztek és hadbiztossági tisztviselők, végül esetleg gyalogsági segéd-tisztek, és tulajdon lóval rendelkező főtisztek.

A tanfolyamok rendszerint oly állomáson állítatnak föl, hol gyalogság lovas-sággal együttesen van elhelyezve.

A honvédtiszteknek (tisztviselőknek) különleges szolgálati ágakban való kiképzését célzó tanfolyamokra nézve kiemelendő, hogy:

a katonai lovaglótanárképző intézetbe Bécsbe,

a katonai földrajzi intézetbe Bécsbe,

a bécsi hadbiztossági tanfolyamra,

az élmezőliszti és vonaltanfolyamokba,

a honvédorvosok orvosi ismétlőtanfolyamára és

a magyar kir. állatorvosi akadémiára Budapestben jelen időszakban is a vezénylések épp úgy történtek, mint az 1890-ik év előtt (lásd II-ik fejezetet).

A bécsi csász. és kir. hadiskolába a vezérkari szolgálatban való kiképzés céljából az 1894-ik évtől kezdve évente nem mint addig 5, hanem 8 honvédtiszt vezényeltetik.

A bécsijelvényi katonai vívó- és tornames-

leri tanfolyamba 1890 óta az addig vezényelt egy tisztet kívül vívó- és tornamester-segédékké való kiképzés végett altisztek is a szükséges számban rendeztetnek ki.

Különleges szakmákban való kiképzés céljából legújabbán még a következő tanfolyamokba (intézetekbe) is vezényeltetnek honvédtisztek:

A lovas lábori távirótanfolyamba Tullnban évenként egy huszártiszt és ezenfelül az ezen tanfolyam által tartott gyakorlatokhoz egy huszártiszt és négy altiszt.

A brucki lövésziskolába 1891 óta minden évben vezényeltetnek: a) az évenként 5—5 héten át fennálló két rendszeres tanfolyamba tisztek számára és pedig: az elsőbe összesen négy honvéd-huszártiszt, a másodikba összesen honvéd-gyalogezredenként két tiszt; b) a 4—5 napig tartó tájékoztató tanfolyamba a csapatparancsnokok felváltva, továbbá külön a célra felállított ily tanfolyamokba a honvédtörzstiszti és felsőbb tiszti tanfolyam; végül c) a három hétig tartó oktatószázadba összesen két gyalogsági tiszt és gyalogezredenként két altiszt vagy honvéd.

A Bécsújhelyen fölállított külön vívómesteri tanfolyamba 1894. óta minden évben négyhavi tartammal fölállított két tanfolyamba 4—4 gyalogsági és 1—1 lovassági tiszt vezényeltetik, a kik ott a honvéd csapatisztek oktatására vívómesterekké képeztetnek ki.

Az utász-zászlóaljához, melyek Magyarországon vannak elhelyezve, 1895 óta minden évben egynéhány tiszt (rendszerint kerületenként egy) 2½ havi időre vezényeltetik ki azon célból, hogy a honvédgyalogság számára utászosztág-, a lovasság számára pedig utászszakasz-parancsnokokká képeztesse ki.

A bécsi udvari lovardába 1896 óta minden évben egy honvéd-huszártiszt rendeltetik ki egy évre.

A honvédtisztek és hadapródok oktatólagos foglalkoztatására nézve a mostanában követendő eljárást a honvédségi csapat-iskolákra vonatkozó utasítások (E—11.) állapítják meg.

Ezen utasítás szerint, mely a gyalogság számára 1896-ban, a lovasság számára pedig 1897-ben adatott ki, az oktatólagos foglalkoztatásnak célja: a tisztek és hadapródok katonai ismereteinek szélesbítése, azoknak önképzésre való serkentése, továbbá ügyességüknek tökéletesbítése a fegyverek használatában és a lovaglásban.

Az ebbeli foglalkoztatás a *csapattestnél* az elméleti továbbképzésre és a lovagló-, vívó és lögyakorlatokra oszlik. Az elméleti továbbképzésre a téli hónapokban hetenként átlag két óra, április—június hónapokban havonként átlag 3—4 óra, a vívó-gyakorlatokra télen hetenként egy óra és a lögyakorlatokra (tishti díjlövésre) is a szükséges idő fordítandó. A lovasezredknél (osztályoknál) azonfelül minden évben néhány szelet- vagy vonszalék-vadászat tartandó.

Az oktatólagos foglalkoztatás a *csapattesten* kívül a következőkre terjed ki:

a) Alkalmazó gyakorlatokra a terepen vagy a szobában (kisebb gyakorló lovaglások, hadijáték stb.), melyek nagyobb állomásokon a honvéd-állomásparancsnok által a vezérkari minősültségű tisztekkel, a törzstisztekkel és törzstisztjelöltekkel (esetleg közösen a hadseregbeli tisztekkel) tartandók. E célra deczembertől júniusig átlag havonként legfőlebb két nap veendő igénybe.

b) Harcászati gyakorló lovaglásokra,

melyek minden év tavaszán a kerületi parancsnokok személyes vezetése alatt a tábornokokkal, vezérkari minősültségű tisztekkel, törzstisztekkel és ha lehet a törzstisztjelöltekkel együttesen több napon át tartandók. Ezen lovaglások főképen földadatok megoldására ismeretlen terepen és hadtörténelmi eseményeknek a helyszínén való megbeszélésére szolgálnak.

c) Nagyobb harcászati lovaglásokra és lovassági gyakorló lovaglásokra (keretgyakorlatokra), melyek évenként a honvéd-főparancsnok, illetőleg a honvédlovassági felügyelő vezetése alatt tartatnak. A gyakorlatok alapját, nagyobb seregtestek hadműveletei illetőleg egy a földerítő szolgálatban alkalmazott nagyobb lovastest működése képezi. Ezen gyakorlatokon tábornokok, vezérkari minősültségű tisztek, magasabb törzstisztek, továbbá egyes orvosok és hadbiztossági tisztviselők vesznek részt.

d) A csász. és kir. vezérkar főnökének vezetése alatt évenként a közös hadsereg bizonyos számú tábornokaival és magasabb rendfokozatú törzstisztjével egy harcászati gyakorló lovaglás — tábornoki utazás — tartatik, melyhez a honvédségnél beosztott tábornokok és vezérkari minősültségű honvédtisztek is esetenként kirendeltetnek.

e) A vezérkari utazásokon napjainkban is a második fejezetben már kifejtett módon vezérkari minősültségű honvéd törzs- és főtisztek, továbbá hadbiztossági tisztviselők vesznek részt.

3. Csapatkiképzés és altisztikar.

a) Gyalogcsapatok.

Az 1882-ben életbeléptetett tanzászlóaljintézmény 1890-ben — a midőn az új honvédségi törvény a honvédség számára a kétévi tényleges szolgálati időt rend-

szerezítette — kilencz évi fönnállás után ismét beszüntethető volt.

Az említett új honvédségi törvény alapján 1890-ben kiadott gyalogsági szervezeti határozványokkal azonban az immár törvényileg megállapított kétévi tényleges szolgálati időnek teljes kihasználását a gyalogságnál elrendelni még nem lehetett, mivel a honvédségi költségvetési viszonyok ezt egyelőre nem engedték meg. Ezen viszonyok javulásáig egyelőre valóságban csak másfél évi tényleges szolgálati idő állapítatott meg, és az évente besorozott újonczok nem ősszel, hanem csak a következő év márczius 1-én hivattak be, mely időponttól kezdve azután másfél éven keresztül tényleges szolgálatban maradtak.

Ezen rendszabály a kétévi tényleges szolgálatra való átmenetként már azon oknál fogva is igen czélszerűnek jelezhető, mert az alosztályok márcziustól szeptemberig, tehát a nyári hónapokon keresztül, a melyekben a szabadban gyakorolhattak, mindig két sorozó évfolyambeli legénység fölött rendelkeztek, a téli hónapok alatt ellenben mindig csak egy évfolyamot tartottak élelmezésben.

1896-ik év óta végre minden ember két teljes éven át tényleges szolgálatban tartatik, és ezen időponttól kezdve a honvédgyalogságbeli újonczok ismét a sorozási év október hó 6-ára hivatnak be s minden ember két teljes éven át szolgál századjánál.

Ezen tetemes haladással egyidejűleg a csapatkiképzés terén eddig alkalmazott és többé-kevésbbé megfelelő kisegítő rendszabályok fölhagyhatók voltak, és a honvédgyalogságnál is egy czéltudatos, minden elhamarkodástól ment eljárás léphetett érvénybe.

A már több ízben említett 1896-ik évi kiképzési utasítás, valamint a honvédség fegyvergyakorlati utasítása szerint — mely

utasításoknak határozványai a közös hadseregben érvényben álló ebbeli rendelkezésekkel lényegileg azonosak — a honvéd gyalogsapatok kiképzése a következő elvek szerint történik :

Az első katonai kiképzés minden évben az ujonczoknak október hó 6-án történő bevonulásával veszi kezdetét, és a fiatal katonák kiképzését a század kötelékében a következő év június hó 20-ig be kell fejezni. Az ezen határidőt követő kiképzési időszak július hó 15-ig zászlóaljgyakorlatoknak szentelendő, és ezen gyakorlatok befejezése után a zászlóaljak három hétre, rendszerint az ezredtörzs állomásán ezredgyakorlatok megtartása céljából összpontosíttatnak.

Ezen gyakorlatok befejezése után a zászlóaljak ismét visszatérnek békeállomásaikra, és a körülbelül nyolcz nappal később kezdődő őszi fegyvergyakorlatokra és az azokhoz bevonuló tartalékosoknak fölvételére előkészülnek.

Az imént említett és az őszi fegyvergyakorlatok előtt tartandó ezredösszpontosítások már 1895-ben hozattak be, még pedig azon célból, hogy a csapatok részletes kiképzése az ezredig bezárólag még a fegyvergyakorlatok megkezdése előtt teljesen bevégezhető legyen.

b) Lovasság.

Miként a gyalogságnál, úgy a honvédlovasságnál is a kiképzési eljárásnak legtöbb hátrányai csakis a kétévi tényleges szolgálati időnek teljes kihasználásával voltak megszüntethetők. Ez 1894-ben következett be, a mely évtől kezdve az összes lovassági ujonczok (századonként 34) október hóban hivatnak be és kiképzésük nem úgy mint eddig két, (egy őszi és egy tavaszi), hanem egy (őszi) sorványban foganatosíttatik.

A kiképzést a század kötelékében az ujonczok behívását követő év július hó 10-ig kell csak befejezni, a minek megtörténte után a századok, az osztály- és ezredkötelékben való kiképzés céljából, körülbelül három hétre összpontosíttatnak. Jelenleg ezen a fegyvergyakorlatok előtt tartandó összpontosításokon az ezredeknek csak egy része és pedig egymást fölváltva vesznek részt. (Rendszerint minden évben az egy és ugyanazon lovasdandárhoz tartozó ezredök összpontosíttatnak.)

A pótlovak idomítása azok nagy számára való tekintettel (századonként 34—35) a gyenge békekeretek által egy sorványban jelenleg sem foganatosítható, a miért is a pótlovak most is úgy mint azelőtt, két sorványban idomíttatnak ki. 1896-ig az I. (őszi) sorvány október hó 15-től április hó 15-ig, a II. (tavaszi) sorványé pedig áprili hó 16-tól a fegyvergyakorlatig tartott. Az említett évben azonban e tekintetben változás állott be, a mennyiben az I-ső sorvány tartama október hó 6-tól január hó 31-ig, a második sorványé pedig február hó 1-től a fegyvergyakorlatok kezdetéig állapíttatott meg, és egyúttal elrendeltetett, hogy az őszi sorványba századonként csak tíz, a tavasziba ellenben 24 (25) pótló állítandó be.

Ezen rendszabály egyetemben azon intézkedéssel, hogy az őszi pótló-sorványba beállított tíz pótló január hó 31-én nem a vállalkozóknak adandók ki, hanem a század-keretbe beállítandók és helyettük tíz keretlő vállalkozóknak való kiadás mellett fogatékba veendő, azon nagy előnnyel jár, hogy az őszi sorvány összes lovai egy teljes évig, a tavaszi sorvány lovai pedig legalább nyolcz hónapon át vannak a századoknál, a miért is azok idomítása tökéletesebb lehet, mint azelőtt.

c) Altisztek és a legénység kiképzése.

Az altisztek kiképzése, valamint általában az altiszteknek és a legénységnek különleges szolgálati ágakban való kioktatására nézve a legújabb rendelkezéseket az 1896., illetve 1897-ben kiadott utasítás a honvédségi csapatiskolák számára (gyalogság, illetve lovassági rész) tartalmazza. Ezen utasítás szerint a következő iskolák tartatnak:

1. *Legénységi és altiszti iskolák a századnál*, melyek a gyakorlati foglalkozással szoros kapcsolatban tartandók. A századlegénységi iskola célja, hogy a legénységet az ujoncsorványban nyert első katonai kiképzése alapján kötelmeinek ismereteiben alaposan tovább képezze. Ezen iskolában valamennyi rendfokozatnélküli honvéd résztvesz. A századaltiszti iskolának rendeltetése pedig: az altiszteket kötelmeik ismeretében megszilárdítani és az altisztté való kiképzésre alkalmas honvédeket altisztekké kiképezni. Mindkét iskola

Honvéd dobos.

Honvéd-kürtös gyakorlaton.

a gyalog- és a lovas-századoknál az időjárási viszonyokhoz és az előadás tárgyához képest a legénységi szobákban vagy pedig a szabadban tartandók.

2. *A dobosok, kürtösök és trombitások gyakorlása és kiképzése.* A gyalogságnál a dobosok és kürtösök rendszeres gyakorlatait az ezredtörzs állomáshelyén a zászlóalj-dobos, illetve ezredkürtös, a kikülönített zászlóaljknál pedig egy alkalmas század-dobos, illetőleg a zászlóaljkürtös vezeti és ezen gyakorlatokat egy zászlóalj-segédtsz felügyeli.

A gyalogsági dobosok és kürtösök kiképzése az ezredek törzsállomásain évenként december 1-től márczius végeig fölállított dobos- és kürtös-iskolákban történik. Ezen iskolába századonként egy dobos-vagy kürtös-tanonez vezénylendő. Az oktatást az ezredtörzshöz beosztott zászlóaljdobos és ezredkürtös vezeti.

A lovasságbeli trombitások és a trombita fuvásában kiképzendő legénység gya-

korlatait — a hányszor lehetséges lóháton — az ezredtrombitás vezeti. A kikülönített osztályoknál a trombitások kiképzéséről az osztályparancsnok maga gondoskodik.

Az ezred- és osztálytrombitások kiképzése végett évenként a tél folyamán minden huszárezredtől egy trombitás a kerületi parancsnokság székhelyére vezénylendő, és a honvédszenekar karmestere által a

Honvéd lovas trombitás.

trombitajelek helyes fuvásában kioktatandó.

3. *Altisztképző iskolák.* A *gyalogságnál* az altisztképző iskolák az altiszti sarjadék egy részének kiképzésére szolgálnak, és minden évben minden zászlóaljnál december hó 1-től márczius végeig állíttatnak föl. Századonként ötnél több tanoncz nem vezénylendő. Az oktatás a zászlóaljban uralgó nyelven, kellő előmenetel után pedig a mennyire lehetséges, a szolgálati nyelvben történjék.

A *lovasságnál* az altisztképző iskolák

az ezredtörzs székhelyén, vagy pedig a kikülönített osztálynál állíttatnak föl. Az iskolák évenként január hó 1-én kezdődnek és május 31-én végződnek. Azokban az altiszti sarjadékká és századtrombitássá kiszemelt egyének képeztetnek ki altisztekké, illetve trombitásokká. A berendelendő tanonczok száma a szükséglethez képest változik. Az oktatás a szolgálati nyelven történik.

4. *Számvivő-altisztek kiképzése.* A számvivők kiképzése elvileg a gyalog- és lovas-századoknál történik, és minden századnál lehetőleg mindig egy, a számvivő-altiszt pótlására képesített ember legyen a tényleges állományban. Ha megfelelően előképzett emberek hiányában a számvivő-altiszti sarjadék a századoknál ki nem képezhető, a lovasezredeknél egy, a gyalogezredeknél esetleg több külön számvivőiskola állíttatik föl. Ezen iskola a gyalogságnál december hó 1-től márczius hó végeig tart. A lovasságnál ellenben november 1-én kezdődik s mihelyt a cél eléért, de legfőlegb négyhavi tartam után feloszlátandó.

5. *Utászok kiképzése.* A *gyalogságnál* évenként és zászlóaljanként egy altiszt és hat honvéd képeztetik ki az utász-szolgálatban és a kiképzés az elméleti oktatásból és a gyakorlati foglalkozásból áll. A kiképzéssel ezredenként egy tiszt bizatik meg; az elméleti oktatás márczius hó elejétől április hó végeig hetenként ötször két órán át, a gyakorlati foglalkozás ellenben május hó 1-től kezdve napi öt órai munkaidő mellett két hónapig tart. A gyakorlati foglalkozás lehetőleg a legközelebb állomásozó hadseregbeli műszaki csapattal együttesen és ennek útmutatása szerint veendő elő.

A *huszárezredeknél* a kiképzés hasonló módon történik és ezredenként minden évben két altiszt és 12 huszár (századon-

ként kettő) oktatandó ki. Az elméleti oktatás április hó kezdetétől ezen hó végéig, a gyakorlati oktatás ellenben május hó 1-től június hó végeig tart. Ez utóbbi időn belül az utászok négy héten át rendszerint dandáronként egyesítve valamely utász-zászlóalj kötelékében, vagy egy külön kirendelt utásztiszt vezetése mellett gyakorolnak.

6. Az egészségügyi segéd szolgálatban (mint sebesültvivő és gyógyszerolga)* minden évben gyalogzászlóaljanként egy altiszt, továbbá gyalog- és lovas-századonként két-két ember képeztetik ki; a kiképzést az ezredek törzsállomáshelyén és a kiküldönített zászlóaljaknál (osztályoknál) egy orvos vezeti, és az oktatás hetenként ötször másfél órán át tartandó, s hat hét múlva befejezendő. A gyalogságnál az egészségügyi szolgálatban kiképzett legénység tényleges szolgálatának második évében a betegápolási szolgálatban való további kiképzés végett három óra valamely honvéd (had-seregbeli) kórházhoz vezényeltetik.

7. A vonatszolgálatban való kiképzés czéljából minden gyalog- és huszár-ezredtől évenként január hó 1-ével (ill. február hó 16-ától) a kocsimesterré kiképzendő altisztek, továbbá a kovácsmesterségben, a nyerges-, szíjgyártó- vagy cipésmesterségben jártas legénység háromhavi (illetve a huszárezredek-től a kocsimesterré kiképzendő altisztek és a kovácsmesterségű huszárok hatheti) időtartamra a legközelebb fekvő közöshadseregbeli vonatosztályhoz vezényeltetik.

8. A patkoló kovácsok kiképzése a lovas-századok és a különféle törzsek számára, a központi honvéd-lovasiskolában föllállított patkolóiskolában történik. A kiképzés

két sorványban eszközöltetik; az első sorvány április hó 1-től július hó végéig, a második október hó 1-től márczius hó végéig tart. Tanonczokul minden huszárezredtől három, a gyalogságtól pedig kerületenként két kovácsmesterségű ember vezényeltetik minden sorványba.

9. A puskaművesek kiképzése a gyalog- és lovascsapatok, valamint az intézetek számára ezen időszakban is a honvéd központi fegyvertárnál minden évben föllállított puskaművesi tanfolyamban történik.

10. A lovas távirások kiképzése 1895-ig kizárólag a Tullnban fennálló hadseregbeli tanfolyamban, azóta pedig a központi honvéd-lovasiskolában föllállított lovas távirótanfolyamban eszközöltetik. A tanfolyam nyolczhavi tartammal november hó 1-én kezdődik, és június hó 30-án végződik. Tanoncz gyanánt minden évben 6—12 huszáraltist rendeltetik a tanfolyamba.

11. Az egyévi önkéntesek kiképzése. A gyalog- és lovasönkéntesek kiképzésénél azon elv követtetik, hogy a honvédség a védkötelesek ezen művelt elemeiből gyakorlatilag alkalmazható tartalékos tiszteket nyerjen.

A gyalogsági egyévi önkéntesek kiképzése három időszakra oszlik és pedig:

1. Az első katonai (ujoncz) kiképzésre október hó 1-től, november hó végéig.

2. A további (gyakorlati és elméleti) katonai kiképzésre december hó 1-től, márczius hó végéig.

3. A gyakorlati kiképzés és szolgálat teljesítésre a csapatnál április 1-től a tényleges szolgálati év végéig.

A kiképzés első és második időszakára az egyévi önkéntesek elvileg a honvédkerületi parancsnokságok székhelyein állomásozó honvéd-gyalogezredek-nél föllállított egyévi önkéntesi iskolákban egyesítetnek, mely iskoláknak márczius 31-én

* Az egészségügyi segédek kiképzésére nézve ez ideig intézkedés nem tétetett.

történő föloszlatása után az önkéntesek a századokhoz vonulnak be.

A lovas egyévi önkéntesek kiképzése két időszakra oszlik és pedig:

1. A katonai kiképzésre az egyévi önkéntesi iskolában október hó 1-től április hó végéig.

2. A gyakorlati kiképzés- és szolgálat-teljesítésre május 1-től június hó végeig az önkéntesi iskolában, azontúl pedig a szolgálati év végéig a csapatnál.

Az önkéntesi iskolában történő kiképzés céljából a honvéd huszárönkéntesek a budapesti központi honvéd-lovasiskolában fölállított egyévi önkéntesi iskolában egyesíttetnek. Kivételt ez alól csak a 10-dik huszárezred önkéntesei képeznek, kik a horvát szolgálati nyelvre való tekintettel ezen ezred kebelében képeztetnek ki.

A Budapesten egyesített önkéntesek június hó 30-án az iskola feloszlatásával illetékes ezredeikhez vonulnak be.

4. Fegyvergyakorlatok.

A jelen időszak kezdetén vagyis 1890-ben a honvédség már új szervezetével lépett a nyilvánosság elé. Ez évben az Ér-Mihályfalva és Mező-Telegd közt tartott hadtestgyakorlatokon a budapesti I. és a kassai III-ik honvéd kerületek összes csapatai vettek részt. A II-ik kerület csapatai a lugosi sátor táborban, a IV-ik kerületbeliek a nyitrai sátor táborban, az V-ik és VII-ik kerület egy-egy dandára végül a pécsi sátor táborban tartott hadosztály-összpontosítást. A többi csapatok dandárösszpontosításon vettek részt.

1891-ben csak a IV-ik és VI-ik honvéd kerület csapatai vettek részt a pozsonyi, illetőleg nagy-szebeni hadtest zárógyakorlatain. A lugosi és pécsi sátor táborban egy-egy hadosztály volt összpontosítva, és

a többi csapatok részint dandár-, részint pedig ezredkötelékben gyakoroltak.

1892-ben az V-ik és VII-ik honvédkerület csapatainak résztvétele nagyobb hadgyakorlatokon Nasicze környékén vésett tervbe, a hadgyakorlatok azonban cholera- és vérhas-járvány miatt nem tartattak meg és a gyakorlatok hadosztály-összpontosítással végződtek. A többi csapatok csak dandár- és ezredkötelékben összpontosítottak.

1893-ban a IV-ik, V-ik és VII-ik honvédkerület összes csapatai, valamint a budapesti I-ső honvédgyalogezred a kőszegi nagy hadgyakorlatokon vettek részt, a 46-ik gyalogdandár a VII-ik hadtest zárógyakorlataihoz rendeltetett ki, míg a többi csapatok ezred- és dandárgyakorlatokkal fejezték be az őszi gyakorlatokat. Egyes ezredeknél, így a 2., 3., 5., 9., 10., 11., 12., 21., 22. és 23. gyalog- és néhány huszárezrednél a gyakorlatok közvetlenül azok megkezdése előtt az egyes vidékeken fölépelt cholera miatt részben vagy egészen beszünttetettek.

1894-ben az I-ső és III-ik honvédkerület gyalogcsapatai valamint az 5-ik huszárezred a balassagyarmati hadgyakorlatokon vettek részt. Ez évben kelt át az I-ső kerület csapataiból alakult hadosztály a budapesti IV-ik hadtest kötelékében a Nagy-Marosnál vert hadihidon a Dunán. Az I-ső, 2-ik, 3-ik és 4-ik honvédhuszárezred ez évben egy honvéd-lovashadosztály-kötelékbe egyesítve Kál-Kápolna környékén gyakorolt. A II-ik és VI-ik honvédkerület csapatai a lugosi illetve marosvásárhelyi sátor táborban hadosztályban, az összes többi honvédcsapatok pedig csupán ezredkötelékben gyakoroltak.

1895-ben a II-ik és VI-ik honvédkerület csapatai a Bánffy-Hunyad környékén tartott hadgyakorlatokon, az I-ső, 2-ik, 7-ik

és 8-ik honvédhuszárezred, valamint a 10. huszárezred I-ső osztálya, továbbá egyes gyalogezredek (17., 18., 20.) a Dunántúlban tartott lovassági felderítő gyakorlatokban, végül a 3-ik huszárezred II-ik osztálya a Zenta melletti folyó átkelési gyakorlatokon vett részt. Hadosztály-összpontosításon voltak: a IV-ik kerület csapatai Nyitra környékén és a VII-ik kerület csapatai Petrinja és Sziszek között. Az összes többi csapatok csupán ezredben voltak összpontosítva.

1896 óta a honvédség összes gyalogsága a fegyvergyakorlatok alkalmával hadosztályokba egyesítették és az összpontosítás utolsó 4—5 napjában még azon hadosztályok is, melyek nagyobb hadgyakorlatokhoz nem vonulnak, közös gyakorlatokat tartanak a hadseregbeli hadtest vagy hadosztályokkal.

Ugyanezen évtől kezdve — hogy a nagyobb kötelékekben tartott gyakorlatok lehetőleg hadszerűen, tehát mindig más-más terepen, ismeretlen és váltakozó viszonyok között folyhassanak le — a honvédségnél is a szabad menetek rendszere fogadtatott el, a miért is az összpontosítások ez időtől fogva nem tartatnak már többé az eddigi állandó és mindenki által a legkisebb részletekig ismert összpontosítási helyeken. A szabad menetek tekintetében eddig is szerzett tapasztalatok a mellett tanuskodnak, hogy ez újabb rendszabály a csapatok kiképzésére, de különösen az összes parancsnokok önálló fellépésének és elhatározó képességének fejlesztésére igen előnyös.

A fegyvergyakorlatok alkalmával a magasabb honvéd-parancsnokságok és törzsek, továbbá a lovascsapatok rendszerint a hadiállományra egészítettnek ki, míg a gyalogcsapatok a tartalékosok behívása által lehetőleg magas állományyal —

utóbbi időben zászlóaljanként körülbelül 500 fővel — alakulnak meg.

Az 1896-ik évben Magyarország nyugoti határán a 3-ik és 13-ik hadtest közt lefolyt hadgyakorlatokon a VII-ik honvédkerület összes gyalog- és lovascsapatai vettek részt, míg valamennyi többi honvédkerület csapatai a gyakorlatok utolsó 2—4 napján a hadsereggel egyetemben hadtest (záró) gyakorlatokat tartottak.

1897-ben a budapesti I., a pozsonyi IV. és a székesfehérvári V. honvédkerület összes gyalogcsapatai, továbbá a 7-ik és 8-ik honvédhuszár-ezredből alakított 23-ik honvéd-lovasdandár, a 4-ik és 5-ik hadtest között Tata környékén lefolyt hadgyakorlatokon vett részt. Az összes többi honvédcsapatok, úgy mint az előző évben, kerületenként egy-egy hadosztályt alakítva 3—4 napi hadtest (záró) gyakorlatokkal fejezték be az őszi gyakorlatokat.

A midőn az 1896-ban a fegyvergyakorlatok mikénti megtartása és terjedelmére vonatkozólag bekövetkezett öröndetes változást e helyt is kiemeljük, a közös hadsereggel együttesen tartott gyakorlatokra nézve felemlítendőnek véljük azon körülményt, hogy ezen gyakorlatok a szolgálati nyelvek különböző volta daczára is (magyar illetve horvát és német) minden sűrűlő és fönnakadás nélkül folynak le. Nagyobb gyakorlatoknál ugyanis a hadtestek, illetve magasabb parancsnokságok intézkedései a beosztott honvédhadosztályokhoz német nyelven adatnak ki, utóbbiak pedig a szükséges parancsokat az alárendelt dandár- és csapatparancsnokságoknak magyar, illetve horvát nyelven továbbítják.

D) Honvéd-bíróságok.

A honvéd-bíróságok büntető bíraskodása az 1894. évben kiadott Szervi határozóv-

nyok* értelmében az 1889-ik évi VI., az 1890. évi V., az 1881. évi III., az 1886. évi XX., és az 1890. évi XXI. törvény-cikkben foglalt ebbeli határozványokon alapszik. A honvéd-bíróságok hatáskörét az említett törvények, a katonai bűnper-rendtartás és erre vonatkozólag fennálló egyéb szabályok és utasítások határozzák meg.

Békében a honvédségnél a büntető bíráskodás két, mozgósításkor és háború idején pedig három folyamodásban gyakoroltatik.

Mint elsőfolyamodású bíróság minden honvédkerületi parancsnokság székhelyén egy honvédkerületi bíróság, illetve egy honvédkerületi mint csendőrbíróság van felállítva.

Második és — a mozgósítottsági viszony vagy háború idejét kivéve — egyszersmind végfolyamodásban a honvéd-főtörvényszék, mozgósítás vagy háború idején pedig harmadik és végfolyamodásban az akkor fölállítandó legfelsőbb honvéd-törvényszék gyakorolja a büntető bíráskodást, valamennyi a honvéd-bíróságok hatáskörének egyáltalán alávetett egyén fölött.

Minden *honvédkerületi bíróság* a bíróság főnökeiből (kerületi illetve csendőrkerületi parancsnok) egy vagy több hadbíróból és a bűnesetek megvizsgálása és elbírálásánál mint bírósági tanúk, tollvivők, tolmácsok és társ-bírák működő személyekből áll.

A *honvéd-főtörvényszéket* képezik egy tábornok mint elnök; egy tábornok-hadbíró mint irodaigazgató, egyszersmind bíró (előadó); két ezredes-hadbíró mint rendes előadók; megfelelő számú tényleges vagy nem tényleges állományú törzs (esetleg

tábornok) hadbíró mint ülnökök és pótelőadók és egy hadbíró mint tanácsjegyző. A szavazó tagok fele esetről-esetre vezényelt katonai állományú (csendőr) törzstisztekből is állhat.

A *legfelsőbb honvéd-törvényszék*, mely a mozgósítottsági viszony tartamára mint harmadik és végfolyamodású honvéd-bíróság állíttatik fel, hasonlóan állíttatik össze mint a honvéd-főtörvényszék.

Minden honvédkerületi bíróságnál egy kerületi fogház áll fenn, melynél egy-egy törzs vagy főtörzsfoglár van rendszeresítve.

E) Elhelyezés és elszállásolás.

A féldandár illetőleg ezredkötelékek fölállítására óta a honvéd-gyalogszatoknál azon katonai és kiképzési szempontból igen üdvös törekvéssel találkozunk: minél több esetleg egy-egy ezredhez tartozó valamennyi zászlóaljzat az ezredtörzs állomásán egyesíteni, hogy ez által az aránylag gyenge erejű keretek és a tisztikar folytatólagos kiképzése, valamint a szolgálatkezelés általában és annak ellenőrzése megkönnyíthessék.

A honvédelmi minister részéről e tekintetben mindenkor követett tervszerű eljárásnak köszönhető, hogy a lejárt laktanya bérszerződések megújításánál ezen kiváló fontossággal bíró katonai követelmények, ha csak a viszonyok megengedték, első sorban tekintetbe vétettek. Ezen körülménynek tulajdonítandó tehát, hogy a honvédc csapatok elhelyezése tekintetében, különösen a csapatok összevonása szempontjából a honvéd-gyalogság már jelenleg is igen messze haladt, mert míg az első fölállításkor majdnem valamennyi igen gyenge békeállománnyal bíró zászlóalj

* Lásd 1890. évi 34. számi Rendeleti Közlönyt. (Szab. rend.).

mint önnálló test külön-külön helyőrségben volt elhelyezve, addig ma már négy honvédállomást egyesített három zászlóaljjal és 18 ilyen két zászlóaljtal találunk. (Erre nézve lásd a 7. sz. mellékletet.)

A legutóbbi, a gyalog- és lovascsapatoknál keresztül vitt 1889-ik évi újjászervezéskor bekövetkezett állományfölemelések folytán szükségessé vált laktanya kibővítések ez ideig már mind bevégezettek, úgy hogy a honvéd-csapatok elhelyezése ez idő szerint teljesen kielégíthetőnek jelezhető.

Megemlékeztünk a II-ik fejezetben a *honvéd-sátortáborokról* és azon indokokról, melyek azok fölépítéséhez vezettek.

Bármily nagy lett légyen is ezen táborok értéke annak idejében, a midőn a honvéd-csapatok rövid tényleges szolgálati idő mellett csak igen gyöngye békeállomány fölött rendelkeztek, ezen érték a kétév; tényleges szolgálati idő behozatala óta olyannyira csökkent, hogy a táborok létjogosultsága is megingott.

A meghosszabbított szolgálati idő a csapatoknak fegyvelmezését és kifogástalan kiképzését az összes szolgálati ágakban lehetővé teszi; minden ember tartós szabadágoltatásánál olyannyira jól van kiképezve, hogy a legénység az őszi fegyvergyakorlatokhoz történő bevonulása alkalmával a legszükségesebbek rövid ismétlése után magasabb kötelékekbe beállítható, a csapatok pedig idővesztés nélkül nagyobb gyakorlatokhoz indulhatnak, vagyis a honvédség fegyvergyakorlati ideje újabban főleg nagyobb kötelékekben tartott harcgyakorlatokra vegyes fegyvernemekkel igénybevehető.

Ezen körülmények természetszerűen a sátortáborok értékét tetemesen leszállították;

a csapatok legtöbbször szabadon gyakorolva váltakozó terepen alkalmaztatnak és a fegyelemre való káros hatás nélkül ott helyeztetnek el, a hol éppen az aznapi gyakorlatok végződnek, nem pedig a sátortáborokban, melynek vidékét az előző évi gyakorlatoktól a legkisebb részletekig jól ismernek.

A sátortáborok tehát a haladásnak estek áldozatul és fokozatos felhagyásuk illetékes helyen már ki is mondatott.

F) Gazdászatzkezelés és számvitel.

A gazdászatzkezelési és számviteli szolgálatban az 1893-ik évben állott be egy nagyfontosságú változás, a mennyiben ezen szolgálat ellátása békében és háborúban teljesen azonosított és ennek megfelelően a kikülönített gyalogzászlóaljak is az összes gazdászatzkezelési, számviteli és pénztárügyekben az előjáró ezredparancsnoksághoz, illetőleg az annál föllállított kezelő- és pénztár-bizottsághoz utaltattak.

Ugyancsak az ez évben kiadott gazdászatzkezelési utasítás értelmében a számellenőrzés központi, a ministerium számvevősege által foganosítandó kezelésének föntartása mellett a kerületi parancsnokságokhoz az alárendelt számadótestektől beérkező havi számadásoknak előzetes átvizsgálására és egyéb, a számviteli szakmába vágó ügyek elvégzésére ismét egy-egy számtiszt osztatott be.

A *fegyverzet, ruházat és felszerelési* cikkek, valamint *vonalanyag* raktárolása és kezelése tekintetében a jelen időszak alatt fontosabb változás nem állott be.

G) Külön honvédségi állomány-csoportok.

a) Helyi alkalmazásbeli tisztek.*

A helyi alkalmazásbeli honvédtisztek állománya oly törzs- és főtisztekből áll, kik magukat állandóan a csapatszolgálatról eltérő valamely más szolgálatnak szentelik.

Ezen tisztek két csoportra oszthatnak. Az első csoportba azok oszthatnak, kik a honvédelmi ministeriumban és a magasabb parancsnokságoknál fogalmazói vagy iroda-kezelői szolgálatra, a budapesti honvéd-térparancsnokságnál, egyes intézeteknél és a koronaőrségnél mint parancsnokok vagy mint beosztott tisztek, s végül a nevelő- és képző intézetekben mint tanárok vagy a gazdászati szolgálat ellátására alkalmaztatnak.

A második csoportba azon tisztek tartoznak, kik a ministerium és a kerületi parancsnokságok népfőlkelő-osztályában s végre a népfőlkelő-járásokban mint népfőlkelőnyilvántartó tisztek működnek.

Az első csoportbeli tisztek létszáma nincs megállapítva, a második csoport állománya ellenben 7 törzs- és 106 főtiszttel van rendszeresítve.

Az első csoportba oly csapattisztek helyeztetnek át, kik valamely ezen csoport számára rendszeresített helyen már alkalmazva vannak vagy voltak és magukat kellő alkalmazhatóság mellett állandóan ezen szolgálatnak akarják szentelni.

Áthelyezhetők továbbá a helyi alkalmazásbeli tisztek mindkét csoportjába:

oly századosok, kik a csapatnál a törzstiszti előléptetésről lemondottak és oly törzs- és főtisztek, kik felülvizsgáztatásuk alkalmával »csapatszolgálatra nem alkalmas,

helyi szolgálatra alkalmas» osztályozást nyertek.

Azon nyugállományú tisztek, kik rendszeresített helyeken tényleges szolgálat-tételre alkalmaztatnak, »helyi szolgálattal teljesítő nyugállományú honvédtisztek» elnevezés alatt külön összetes állománycsoportot képeznek.

b) Honvédlelkészek.*

Béke idején a honvéd egyéneknél előforduló összes lelkeszi ténykedéseket általában az illető állomáshelyen levő s a honvéd egyén hitvallásának megfelelő polgári lelkeszek végzik.

Kivételt e tekintetben a római katolikus vallásukra nézve képeznek:

1. a budapesti honvéd-állomás, hol 1898. november 1 től kezdve az ottani honvéd helyőrségi kórházhoz beosztott tényleges állományú lelkész és

2. a honvédségi Ludovika-Akadémia, melyben 1883 óta, valamint a többi honvéd nevelő- és képző-intézetek, melyekben az 1898/99-ik évi tanév kezdetétől fogva az ezen intézeteknél egyúttal a tanári szakmára is alkalmazott, tehát egyházi tanárok gyanánt szereplő tényleges állományú honvéd-lelkészek látják el a lelkeszi teendőket.

A honvédség *tényleges* állományában tehát összesen 5, a római katolikus egyházhoz tartozó lelkész van.

A közvetlen besorozás útján vagy a közös hadseregtől a hadseregbeli szolgálati kötelezettség teljesítése után áthelyezett lelkészek a honvéd-lelkészek *tartalék* állományát képezik. Az ezen állományhoz tartozók békében semmiféle szolgálattételre kötelezve nincsenek és két csoportba oszthatnak; az egyik csoportba az összes római

* Szervi határozványokat lásd az 1895. évi 16. számú Rendeleti Közlönyben. (Szab. Rend.)

* Lásd Szervi határozványokat az 1898. évi 49. számú Rendeleti Közlönyben (Szab. Rend.)

és görög katolikus, valamint görög keleti lelkészek tartoznak, a másikba pedig az ágostai és helvét hitfelekezetűek, az unitáriusok és a zsidó hitvallásúak.

c) Honvéd-hadbírói tisztikar.*

A honvéd-hadbírói tisztikar rendeltetése: a büntető igazságszolgáltatást a honvéd-bíróságoknál gyakorolni, továbbá az igazság-

véd-hadbírói tisztikar főnöke, továbbá 4 ezredes-, 4 alezredes-, 10 őrnagy-, 24 százados- és 7 főhadnagy-hadbíróból. Ezenfelül 4 díjas és 2 díjtalan hadbíró-gyakornok, illetve a gyakornokká való kinevezés nélkül hivatásszerű hadbíróvá való kiképzés végett hadbírói gyakorlatra bocsátott egyén van rendszeresítve.

A honvéd-hadbírói személyzet tartalékos állománya 23 hadbíróból áll.

Orvos sebesültvivővel és gyógyszerrel.

ügyi közigazgatás ügykörébe tartozó ügyek elintézésénél a honvédhatóságok és parancsnokságoknál közreműködni.

Valamennyi honvéd-hadbíró egy összes állománycsoportot képez, mely tényleges és tartalékos állományra oszlik.

A tényleges állomány béke idején áll: 1 tábornok-hadbíróból, ki egyuttal a hon-

d) A honvédorvosi tisztikar.*

A honvédorvosi tisztikar úgy békében, mint háborúban az egészségügyi szolgálatnak a honvédségnél való vezetésére és végrehajtására van hivatva. Ezenkívül honvéd-orvosok a honvédségi képzőintézetekben és tanfolyamokban mint tanárok is alkalmaztatnak.

A honvédorvosi tisztikar egy összes

* Lásd Szervi határozványokat az 1894. évi 34. számú Rendeleti Közlönyben (Szab. rend.) és módosítást az 1898. évi 17. sz. Rendeleti Közlönyben. (Szab. Rend.)

* Lásd Szervi határozványokat az 1896. évi 4. sz. Rendeleti Közlönyben. (Szab. rend.)

állománycsoportot képez, mely tényleges és tartalékos állományra oszlik.

A tényleges állomány egy vezértörzsorvosból (ki egyuttal a honvédorvosi tisztikar főnöke), továbbá 2 első osztályú, 5 második osztályú főtörzsorvosból, 11 törzsorvosból, 119 ezredorvos és 8 főorvosból áll.

Az egészségügyi szolgálat teljesítésében a honvédorvosi tisztikart a segédorvos-helyettesek (az egyévi önkéntesi évnél második felét a tudori fokozat elnyerése után szolgáló egyének), a legközelebb rendszeresítendő egészségügyi segédek, továbbá a sebesültvivők és gyógyszolgák és mozgósítás idején azonfelül a honvéd gyógyszerész-tisztviselők támogatják.

e) Honvéd-kezelőtisztek.*

A honvéd-kezelőtisztek a gazdaság-kezelési és számviteli szolgálat ellátására a honvédesapatoknál és intézeteknél, továbbá szakmájukba vágó irodai szolgálatoknak elvégzésére a magasabb parancsnokságoknál és hatóságoknál vannak hivatva.

A kezelő tisztikar, mely tényleges és tartalékos állományra oszlik, egy összes állománycsoportot képez.

A tényleges állomány 52 százados, 49 főhadnagy és 51 hadnagy kezelőtisztből áll. A tényleges állomány kiegészítettik a kezelőtiszti vizsgát letett törzsőrmestereknek kinevezése, tartalékos kezelőtiszteknek ténylegesítése, csapattiszteknek kezelőtisztekké való áthelyezése és végül a honvéd nevelő- és képző-intézeteknek oly növendékei által, kik ezen szakmába való kiképzésre kirendeltettek.

* Lásd az A—17 jelzetű szabályzatot (átolgozás alatt).

f) Honvéd-hadbiztossági tisztviselők.*

A honvéd-hadbiztossági tisztviselők az élelmezésre, a ruházatra, felszerelésre és elszállásolásra vonatkozó gazdaságkezelési szolgálatnak vezetésére és ellenőrzésére vannak hivatva.

Ezen tisztviselők egy külön állománycsoportot képeznek és jelenlegi békeállományuk egy vezérhadbiztosból, 16 I-ső és II-od osztályú főhadbiztosból, 13 hadbiztosból és 27 alhadbiztosból áll.

A vezérhadbiztos a honvéd-hadbiztosság főnöke és a honvédelmi ministerium II-ik ügycsoportjának főnöke. (Ez idő szerint ezen hely egy vezérőrnagygyal van betöltve.)

A honvéd-hadbiztosság békében a hadbiztossági tanfolyamot megfelelő eredménnyel végzett katonaállományú tisztek, kezelőtisztek és számtisztek által egészítetik ki.

g) Honvéd-számmellenőrző tisztviselők.**

A honvéd számmellenőrző tisztviselők a honvédelmi ministerium számvivőségénél és a honvédkerületi parancsnokságoknál a számviteli és számmellenőrző szolgálat ellátására vannak hivatva. A számmellenőrző tisztviselők külön állománycsoportot képeznek, mely a tényleges és a tartalék-állományra oszlik.

A tényleges állomány egy I-ső osztályú számtanácsosból esetleg ministeri tanácsosból*** három II-od osztályú főszámtanácsosból, tíz számtanácsosból, 51 (I, II. és III. osztályú) számtisztből, 19 számjárulnokból és tíz számgyakornokból áll.

* Lásd Szervi határozványokat az 1890. évi 31. sz. Rendeleti Közlönyben.

** Lásd Szervi határozványokat az 1897. évi 55. számú Rendeleti Közlönyben. (Szab. rend.)

*** Az I. oszt. főszámtanácsos (ministeri tanácsos) egyuttal a számvivőség főnöke.

A számellenőrző tisztviselők kiegészítetnek oly egyénekből, a kik érettségi vizsgát tettek, sem hadseregbeli, sem pedig honvédségi szolgálati kötelezettség alatt nem állanak, továbbá a honvéd képző- és nevelőintézeteknek oly növendékei által, kik ezen szakmába való kiképzés végett kirendeltetnek és végül megfelelő előképzettséggel bíró és erre alkalmas altisztekből. Valamennyi jelöltnek szakvizsgát kell tenni, mely vizsga az 1897. évig az ezen szakmára törekvőktől nem követeltetett.

h) Honvédállatorvosi tisztviselők.*

A honvédállatorvosok a honvédhuszár-csapatoknál, a Ludovika-Akadémián és a központi honvéd lovasiskolában az állategészségügyi szolgálat ellátására vannak hivatva és mint honvédségi tisztviselők külön állománycsoportot képeznek.

Békeállományuk nyolcz (I. és II. osztályú) főállatorvusból, nyolcz állatorvusból és hat alállatorvusból áll. Az állatorvosok tényleges állománya kiegészítetik: oly gyógykovácsok által, kik az állatorvos oklevelet elnyerték, a tartalékból való át-helyezések által és végül polgári állatorvosok kinevezése által.

i) Egyéb honvédtisztviselők.

A honvédség nem tényleges állományában lévő gyógyszerész, — élelmezési — és építészeti számvivő - tisztviselők békében tényleges szolgálattételre nem vétetnek igénybe.

A honvéd-gyógyszerész tisztviselők nem tényleges állománya kiegészítetik részben a honvédséghez közvetlenül besorozott

egyévi önkéntes gyógyszerészek által, kik tényleges szolgálatuknak teljesítése után a tartalékban gyógyszerész-gyakornokokká vagy járulnokokká neveztetnek ki, részben pedig oly gyógyszerész-tisztviselők által, kik hadseregbeli szolgálati kötelezettségük teljesítése után a honvédséghez helyeztetnek át.

Az *élelmezési tisztviselők*, valamint az *építészeti számvivő tisztviselők* nem tényleges állománya kizárólag olyanok által egészítetik ki, a kik hadseregbeli szolgálati kötelezettségük teljesítése után a honvédség tartalékába helyeztetnek át.

H) Öltözet és felszerelés.

Uj öltözeti és felszerelési szabályzat 1892-ben jelent meg, a midőn az 1876. évi hatályon kívül helyezettett.

Lovasított gyalog-tiszt menetöltözetben.

* Lásd Szervi határozványokat az 1897. évi 41. számú Rendeleti Közlönyben. (Szab. rend.)

Gyalogság.

A legfontosabb változás a gyalogság öltözetében és felszerelésében jelen időszak alatt annak az 1888. évi mintájú

Honvéd gyalogos köpeny nélkül.

8 milliméter űrméretű ismétlő puskával történt ellátása alkalmával az 1890—91-ik évben következett be, a midőn a gyalogsági felszerelés és annak hordmódja is teljesen módosított. A módosítás majdnem az összes felszerelési cikket érintette (szíjazat hátiböröndön stb.; tölténybörönd, tölténytáskák, derékszíj, tábori kulacs, főzőedény, kenyér-tarisznya stb.).

1891-ben a legénység számára a második pár bakancs helyett könnyebb lábbeli rendszeresített, azonkívül a tiszti és legénységi csákok módosítottak (eddig kis kerek címér helyett paizsalakú államcímér; tiszti csákóra fémrózsa helyett ilyen aransodronyból; valamennyi színe búzérvörösre sötétkékre változtatott).

1892-ben a legénység 7—7 élelemzacskóval (hat-féle nagyságban) látott el.

Lovasság.

1891-ben a lovassági csákok eddigi kerek címere is paizsalakúval pótoltatott.

Az 1892. évi új öltözeti és felszerelési szabályzat a lovasságnak az új ismétlőkarabélylyal történt fölfegyverzését és többrendbeli módosítást a felszerelésen és málházason tartalmaz (nevezetesen módosult a kettős málhatáska, a tölténytáskák, a szíjazat, nyeregtakaró, kengyelvas, abrakos tarisznya stb.; változott végül az élelemzacskók száma is, a műszaki szerelvény és annak málházása). Ugyanez évben ismét az 1869-ik évi díszesebb zsinórzat rendszeresített a tiszti és legénységi mentén (és atillán).

1895-ben a lovas táviró-járőr-felszerelés szabályoztatott.

Helyi alkalmazásbeli tisztek.

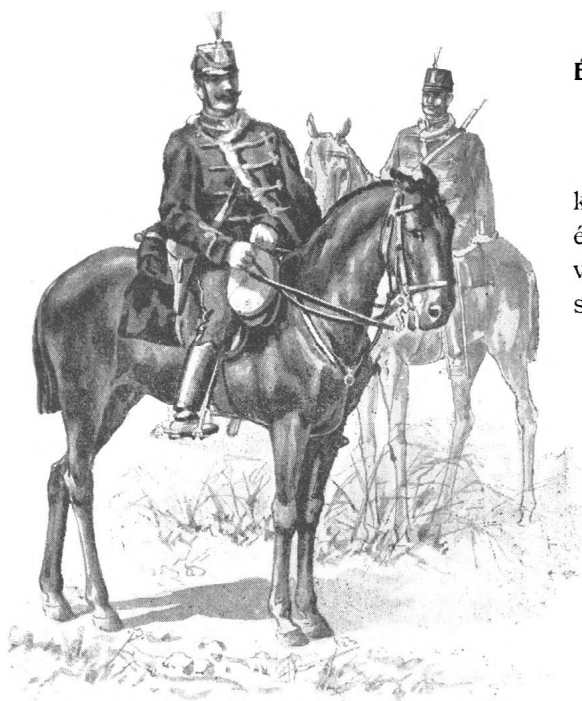
1892-ben az addigi gyalogsági tiszti nadrág helyett a kékszürke pantalló búzérvörös szegélyzettel rendszeresített.

A lelkészek, hadbírák, orvosok és kezelőtisztek.

Öltözete ezen időszak alatt nem változott. 1894-ben a vezértörzsorvos öltözete következőképp állapított meg: csákó mint a magyar öltözetű tábornokoké, de fekete tollforgóval; sapka mint a tábornokoké; atilla világoskék posztóból skarlátvörös béléssel és ily szegélyű fekete bársonygallérral, egyébként szabás, zsinórzat stb. olyan, mint a magyar öltözetű tábornokoké; kabát, zubbony, köpeny és nadrágok mint a cs. és kir. vezértörzsorvosoké.

Hadbiztossági tisztviselők.

1892-ben ezen tisztviselők magyar dísznadrágja és díszesizmája töröltetett és a

Lovasság nyári menetöltözetben.

vezérhadbiztos számára dísznadrág gyanánt a kékszőrke pantalló arany paszmánynyal rendszeresített.

Számvevőségí tisztviselek.

1890-ben egyenruhájuk gallérjai (hajtókái) és a szegélyek, valamint a kucsma leffentyűje alizarinvörösre (eddig kék) változtattak.

1892-ben a magyar dísznadrág és csizma töröltetett.

1898-ban a számvevőségí főnök egyenruhája, ha az illető ministeri tanácsos, szabályoztatott (általában olyan, mint a vezérhadbiztosé illetőleg a számellenőrző tisztviseleké.)

Élelmezési tisztviselek.

Gyógyszerészi tisztviselek.

Építészeti számvivő tisztviselek és állatorvosok.

1892-ben csakis a hajtókák stb. eddigi kék színe a gyógyszerészeknél buzérvörösre és az építészeti számvivőknél meggyzínvörösre változtatott. Egyébként semmi sem módosult.

Honvéd-karmesterek.

Kucsma ezüst vitézkötéssel; tisztí sapka, gyalog tisztí atilla és zubbony ezüst zsinórral, fehér gombokkal és a galléron ezüst lanttal; nadrág mint az orvosoké, gyalogtisztí köpeny fehér gombokkal.

Lovasság téli menetöltözetben.

Nevelő- és képző-intézetek növendékei.

Az 1898. év őszével felállított új honvéd nevelő- és képző-intézetek növendékeinek ruházata sötétkék csákóból, tiszt-helyettesi sapkából, sötétkék-vörös zsinórzatú atillából, ugyanily zubbonyból, kékszürke köpenyből és világos kék, vörös szegélyzetű pantallóból áll. A hadapródiskolák növendékei az atilla és zubbony gallérján sárga selyem kitüntetést, a főreáliskola növendékei ezenfelül e ruha-

darabok ujjain is selyem paszományt viselnek, míg a Ludovika-Akadémia növendékei úgy a galléron, valamint az ujjakon arany kitüntetést, illetve paszományt.

A növendékek fegyverzete a hadapródiskolák és főreáliskola I. és II. évfolyamaiban átalakított és szuronynyal ellátott karabélyokból, a hadapródiskolák III. és IV. évfolyamában, valamint a főreáliskola III. évfolyamában, továbbá a Ludovika-Akadémián a gyalogsági ismétlő puskából áll.

FÜGGELÉK.

A honvédség fejlődésének fönt leirt rövid története nem volna teljes, ha a következőkben a magyar koronaőrséget, a magyar népfölkelést és a magyar csendőrséget nem ismertetnők. Bár ezen intézmények mindegyike egymagában is egy külön egésztest képez, mégis mint az alábbiakból még kivehető, azok a magyar honvédséggel oly benső szervi összeköttetésben állanak, hogy tárgyalásukat e helyt ezen körülmény igazolja.

A magyar koronaőrség.

A magyar szent korona, a koronázási és egyéb országos jelvények békében és háborúban való őrzésével eredetileg a székesfehérvári káptalan kanonokjai voltak megbízva és csak Mátyás király idejében (1464) bízott ezen feladat egy katonailag szervezett őrcsapatra. Ezen testület szervezete igen sokszor megváltozott; a koronaőrség többször feloszlatott, majd pedig ismét felállítatott. Az 1849-ik évben egy gránátos század alakjában találjuk a budai királyi várakban. Még ugyanezen évben ezen század is feloszlatott, de már 1861-ben újból felállítva eme gránátos század, a koronaőrség

teendőit 1872 január 1-ig végezte, a midőn a magyar honvédség kebeléből fölállított önálló katonai osztály »magyar királyi koronaőrség« elnevezés alatt létesített és a szent korona a koronázási és egyéb országos jelvények őrizetével megbízott.

Eme 1872. évi szervezetében megmaradt a koronaőrség 1896-ig, vagyis az ezredéves országos kiállítás megnyitásáig, a midőn főleg a koronaőrség legénységének kiegészítését, annak illetékeit és ruházatát érintő új szervezetet nyert.*

A koronaőrség különleges rendeltetésére nézve az országgyűlés által megválasztott két koronaőrnek van alárendelve, minden egyéb szolgálat tekintetében, továbbá katonai, fegyelmi és gazdaszat-kezelési szempontból pedig a budapesti I-ső honvéd kerületi parancsnokságnak (részben mint honvéd-állomásparancsnokságnak), továbbá a honvéd-főparancsnokság útján a honvédelmi miniszternek.

Történelmi rendeltetésen kívül a koronaőrség a legfelsőbb udvarnál időnként megtartandó ünnepélyeknél és díszszertartások-

* Lásd Szervi határozványokat az 1896. évi 16. számú Rend. Közlönyt. (Szab. rend.)

nál, továbbá katonai és egyházi ünnepeken sorfal vagy kísérő különítményként is részt vehet.

A koronaőrség a magyar honvédség tényleges állományában levő és ezen szolgálatra önként jelentkező szakaszvezetők és tizedesek, valamint őrzetők és ezekkel egyenrangú tisztetek által, esetleg önként jelentkezők hiányában ily alkalmas egyéneknek vezénylése által egészített ki.

Az 1896-ik évig a koronaőrség állománya csakis rendfokozat nélküli legénység által töltetett be, ez évtől kezdve azonban annak kebelébe csakis teljesen kiképzett, jól minősített, nőtlen vagy gyermektelen özvegy honvédaltisztek és ezekkel egyenrangú tisztetek vehetők fel, a kik legalább 170 cm. testmagassággal, erőteljes testalkattal és tetszetős külsővel bírnak.

A koronaőrségbe való önkéntes belépés azelőtt egy, most pedig négy évi tényleges szolgálatra kötelez, melynek leteltével a szolgálati idő évről-évre meghosszabbítható.

A koronaőrségnek mai szervezésszerű létszáma a következő: 1 helyi alkalmazásbeli százados mint parancsnok, 1 alantos tiszt, 1 kezelőtiszt, 1 koronaőr-őrmester, 2 szakaszvezető, 3 tizedes, 40 koronaőrgyalogos, 2 kürtös, 3 tisztiszolga és 5 házi szolga, utóbbiak a közönséges házi szolgálat végzésére.

A koronaőrségbeli legénység külön meghatározott illetékekben részesül.

Ruházat. Diszöltözet: oxidált aczél bádorgból készült sisak sastollal, buzérvörös atilla (mente), melyeken a mellsinórok helyét öt pár ezüstsínű fémből készült melcsatt foglalja el; buzérvörös csizmanadrág, barna, finom borjubőrből készült csizma, fekete nyakravaló lelógó fehér rojtokkal; 74 $\frac{1}{2}$ cm. hosszú egyenes diszkard fehér kardkötővel és 230 cm. hosszú alabárd.

Közönséges kimenői öltözetnél a korona-

őrség legénysége fekete tiszthelyettesi sapkát buzérvörös varrás-szegélyzettel, sötétzöld atillát, kékes-szürke posztó pantallót buzérvörös szegélyzettel és egy 80 cm. hosszú hajlított szolgálati kardot (az eddigi utász kard helyett) visel. A köpeny közepfinom posztóból készül, hasonló a honvédleghénységi köpenyhez, de fehér gombokkal és azokon a magyar korona bronz jelvényével.

Az 1896-ik évi új szervezet alkalmával a koronaőrség legénysége számára, mely addig lőfegyverrel nem volt ellátva, az ismétlő puska szuronnyal rendszeresített.

A magyar népfölkelés.

Az 1868-ik évi védtörvénnyel és honvédségi törvénnyel egyidejűleg megjelent és a magyar népfölkelésről szóló 1868-ik évi XLII. törvénycikk a magyar népfölkelési intézményt a következő alapra fektette:

A népfölkelés oly önkéntesekből alakítandó, a kik sem a sorhad (hadtengerészet), sem pedig a honvédséghez nem tartoznak.

A népfölkelés behívása és szervezése Ő Felsége parancsa alapján a honvédelmi minister útján csak akkor fogantatosítandó, ha az országot ellenséges támadás közvetlenül fenyegeti, még pedig oly terjedelemben, a mint azt a viszonyok épp megkívánják.

A népfölkelés általában a hadsereget és a honvédséget az által támogassa, hogy a hadszíntér előkészítésénél alkalmazva, az ellenséget lehetőleg sok oldalról nyugtalanítsa és károsítsa, összeköttetéseket megszakítson vagy helyreállítson, akadályokat készítsen, végül, hogy a küldöncz- és a hadi czél által követelt egyéb szolgálatokat végezze.

A fölfegyverzett népfölkelő csoportok és annak munkásosztagai maguk választják meg fő- és altisztjeiket, és végül a népfölkelő-tisztek és a legénység közös ruházatukat megtartják és ismertető jel gyanánt csakis egy nemzeti színű karzalagot viselnek.

A népfölkelés fölfegyverzéséről és fölszereléséről az említett 1868-iki törvény semminemű rendelkezést nem tartalmazott. Az ezen törvény által a népfölkelés szervezésére adott alap nem lehetett czélszerű, egyrészt, mert a mai viszonyok között, a midőn a mozgósításnak gyors keresztülvitele és a hadüzenet után mihamarább felveendő hadműveletek egy békében előre nem szervezett és fölfegyverzett, valamint ki nem képezett embertömeg sikeres alkalmazását teljesen kizárja, másrészt pedig, mert az önkéntes belépés ezen intézménybe is oly bizonytalan alap, melylyel csak némi határozottsággal is alig lehet előre számolni.

Hogy tehát a honvédség bizonyos alárendelt szolgálatoktól — melyek éppen a népfölkelésnek tökéletlen szervezése folytán eddig általa voltak komoly esetben végzendők — fölmentessék és háborúban fontosabb föladatak megoldására teljesen rendelkezésre maradjon, hogy továbbá a véderő általában a népfölkelés által, mint a fegyveres erő kiegészítő része által gyarapíttassék, ezen intézménynek újjászervezése elodázhatlanná vált.

Ezt célozta az 1886-ik évi XX. törvény-cikk, mely a következő alapelveket állapította meg:

A népfölkelés a fegyveres erő kiegészítő része és mint ilyen, a nemzetközi jog olalma alá helyeztetik.

A népfölkelési kötelezettség meghatározott időig kiterjed minden honpolgárra, a ki a közös hadsereg és honvédség kötelé-

kébe nem tartozik és a ki akár az általános, akár csak a népfölkelési szolgálathoz szükséges védképességgel bír.

A népfölkelésre kötelezettek két osztályba soroztatnak: az első osztályba tartoznak az összes népfölkelésre kötelezettek azon év elejétől fogva, melyben 19-ik életévüket betöltik, azon év végéig, melyben 37-ik életévüket meghaladják; a második osztályba pedig azon év január hó 1-től fogva, a melyben 38-ik életévüket meghaladják azon évi deczember hó 31-ig, a melyben 42-ik életévüket betöltik.

Azok, a kik a népfölkelés kötelékében nem állanak, abba önként beléphetnek.

A népfölkelés fölhívása Ő Felsége parancsára a ministertanács meghallgatása után fenyegető vagy kitört háború esetében annak tartamára és azon mérvben történik, a melyben azt a honvédelem érdekei megkövetelik.

A fölhívott népfölkelés alkalmazása az Ő Felsége által kinevezett parancsnok által eszközöltetik.

A népfölkelés rendszerint az ország határain belül alkalmaztatik; azonban kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható, de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése — az országgyűlés együtt nem létében annak utólagos jóváhagyása — szükséges.

Az első osztályú népfölkelés rendkívüli szükség esetében a hadseregnek, valamint a honvédségnek kiegészítésére is igénybe vehető.

A népfölkelés katonailag fölszerelendő és fölruházandó és annak szolgálati nyelve, rangfokozati jelvényei, fölszerelése, fegyverzete, szolgálati és gyakorlati szabályai hasonlóak a honvédségéhez.

A népfölkeléshez beidézett egyének a szolgálattétel ideje alatt a katonai büntető és fegyelmi szabályok alatt állanak.

A békében már kijelölendő népfölkelési tiszteket Ő Felsége nevezi ki.

A népfölkelésre kötelezettek már békében nyilvántartandók; ezen nyilvántartást, valamint a népfölkelésnek harczászati egységekbe való beosztását a honvédparancsnokságok eszközlik.

A népfölkelés keretei már béke idejében jelölendők ki.

A felsorolt törvényes határozványok alapján a honvédelmi ministeriumban már az 1887-ik évben kidolgoztatott a népfölkelésre vonatkozó utasítás, mely utasításban mindazon részletes intézkedések vétettek fel, melyek a törvények végrehajtására nézve szükségeseknek mutatkoztak.

Mindenekelőtt a létező honvéd-zászlóaljak mindegyikénél egy népfölkelési járás létesített, melynek területe az illető honvéd zászlóalj területével megegyezett. Összesen tehát 92 népfölkelési járás volt, melyeknek száma azonban 1889-ben, a midőn két új honvéd-zászlóalj állíttatott fel, 94-re szaporodott.

Minden népfölkelő-járásban egy népfölkelési járás-parancsnokság és egy népfölkelési nyilvántartóság rendszeresített. Járásparancsnok az illető honvéd-zászlóaljparancsnok és a nyilvántartóság egy főtisztből és a szükséges segédszemélyzetből áll.

A népfölkelési nyilvántartóságok, valamint a népfölkelés nyilvántartására hivatott községek külön-külön tartják a népfölkelési kötelezetteket nyilván és pedig:

A) A katonailag kiképzetteket.

B) A katonailag ki nem képzetteket.

Az *A)* alosztálybeliek fölvétele a nyilvántartásba a hadsereg vagy honvédség kötelékéből történt elbocsátás alkalmával az illető csapattól vett értesítés alapján történik, míg a *B)* alosztálybeliek a 19 éves ifjakkal minden évben történő összeírása alapján vétetnek nyilvántartásba.

Az *A)* alosztálybeliek törlése a népfölkelési szolgálati kötelezettség teljesítése után, tehát a 42-ik életév betöltésével, vagy pedig előbbeni fogyaték (halál, kivándorlás) esetében történik.

A *B)* alosztályból az illető évfolyam sorozási eredményéhez képest az alkalmasok gyanánt besorozottak, továbbá a 42-ik életévüket betöltötték s végül az előbb is fogyatékba jutottak töröltetnek.

A népfölkelés céljának és hivatásának megfelelően, már béke idején megfelelően szerveztetik és a népfölkelésre kötelezettek a törvényes határozványok keretében évfolyamonként külön csoportokba osztatnak, hogy háború esetén akadálytalanul és közvetlenül rendeltetésüknek átadhatók legyenek és pedig:

A) csoport. *Fegyveres népfölkelő csapatok alakítására* kizárólag katonailag kiképzett elemek lévén alkalmazandók, e célra a népfölkelők első osztályából a 35, 36 és 37 évesek, — a mennyiben a hadsereg vagy honvédség számára (lásd alább *B)* csoportot) igénybe nem vétetnek — továbbá a 2-od osztályú népfölkelésből mindazon egyének tartandók fenn, kik a hadseregben, honvédségben vagy haditengerészetben szolgáltak és a népfölkelésnél fegyveres szolgálatra alkalmasak.

B) csoport. A hadsereg és a honvédségnek *kiegészítésére* a népfölkelés első osztályába tartozó mindazon emberek szolgálnak, kik hadi szolgálatra alkalmasak. A kiválasztás mozgósításkor a bemutatószemle alkalmával történik. A tábori csapatok soraiba úgy a hadseregnél, mint a honvédségnél kiegészítés gyanánt csak katonailag kiképzett emberek állíthatók, a ki nem képzettek tehát előbb a hadsereg, illetőleg a honvédség póttesteinél kiképzendők.

(Ezen csoportba tartoznak azon egyének is, kik 12 évi védkötelezettségüknek

teljesítése után a honvédségből vagy közvetlenül a hadseregből elbocsájtottak és beálló szükség esetére népfölkelői kötelezettségüknek legközelebbi két éven át kiegészítési célokra föntartandók.)

C) csoport. Egyéb hadi szolgálatokra a népfölkelés felhívott évfolyamaiból a szükséghez képest mindazon egyének alkalmazhatók, kik a bemutatató-szemle alkalmával a fegyveres szolgálatra nem alkalmasnak találtattak, vagy az előbb említett csoportok egyikébe be nem soroltattak. Ezen egyénekből kézműves- és munkás-osztagok alakíthatnak.

A hadsereg különleges fegyvernemeiből és intézeteiből származó és a népfölkelés első osztályába tartozó egyének mozgósítás esetében a közös hadsereg rendelkezésére bocsájtattak; a második osztályba tartozó egyének ellenben ugyanazon eljárás alá esnek, mint a népfölkelés ezen osztályába tartozó más egyének.

Az A) csoportbeli emberekből alakított *népfölkelő-zászlóalj* vagy önállóan, vagy pedig ezred- (dandár) kötelékbe egyesítve, továbbá a népfölkelő *lovas-századok* azon rendeltetéssel bírnak, hogy a hadsereg vagy a honvédség által kiállított helyőrségi és hadtáp-csapatokat fölváltsák, mi mellett ezen csapatok lehetőleg rövid idő alatt az ország és a határok védelmére, továbbá a népfölkelésnek kijutó egyéb feladatok teljesítésére rendelkezésre álljanak.

Mindezen alakulások keretei már békében nyilvántartatnak és a hadi állomány mozgósításkor a legénység bevonulásának mérvéhez képest födöztetik.

A *pótlétek*, melyek minden népfölkelő nyilvántartóságnál föllállítatnak és melyekhez a gyalogságnál ki nem képezett emberek is beoszthatók, a háború folyama alatt a népfölkelő-alakulásoknál beálló fogyatékok pótlására vannak hivatva.

A népfölkelő-alakulások *szervezete* azonos a hadseregbeli és honvédesapatok szervezetével. A népfölkelő csapatok *ruházata, fölszerelése és fegyverzete* már békében készletben tartatik és ezen készletek minden honvédzászlóaljnál és minden huszárezrednél e célra külön föllállított népfölkelő-raktárban külön gondoztatnak.

Az ezen alakuláshoz szükséges *tisztikar kiegészítetlik*:

a) oly nyugállománybeli tisztetek által, kik népfölkelési szolgálatra alkalmasak és mozgósítás esetén a hadseregben vagy a honvédségnél alkalmazást nem nyernek;

b) szolgáltonkívüli viszonyban álló tisztetek által, az előbbi föltételek alatt;

c) oly volt tisztetek által, kik a nélkül, hogy becsületsértő vétséget követtek volna el, a hadsereg vagy a honvédségből kiléptek, vagy a tiszti rangról leköszöntek;

d) oly polgári egyének által, kik feddhetlen jellem, hazafias érzület és magatartás folytán köztiszteletben állanak, ha általában a népfölkelési tiszti állásra alkalmasak és arra önként jelentkeznek;

e) oly volt altisztetek által, kik védkötelezettségük teljesítése után a hadseregből vagy a honvédségből kiléptek és kiváló tulajdonságaik folytán népfölkelési tiszti szolgálatra alkalmasoknak ismertetnek; végül

f) a népfölkelésre nem köteles oly egyének által, kik tiszti szolgálatra alkalmasak és ebbeli kineveztetésüket maguk óhajtják.

A törvényes népfölkelési kötelezettség az a) és b) alatt említett tisztetknél a betöltött 60-ik életévig tart. A c)-tól f)-ig felsorolt egyének a népfölkelés fölhívása alkalmával és rendszerint csak a népfölkelés mozgósíthatóságának idejére neveztetnek ki népfölkelő-tiszttekké.

Az orvosok, az élelmezési és egyéb

tisztviselők szükséglete hasonló módon földöztek.

A népfölkelő *lovasalakulások* az 1892-ik évtől kezdve minden honvédhuszárezrednél fönnálló népfölkelő huszárnilyántartóságnál külön is nyilvántartatnak.

A népfölkelő *járásparancsnokságok* a járásokban előforduló összes népfölkelési ügyek közvetlen vezetésére, valamint a gazdaszatkezelési teendők ellátására vannak hivatva. Hasonló hatáskörrel bírnak a *honvédhuszár-czredparancsnokságok*, a népfölkelő lovasság ügyei tekintetében.

A honvédgyalogezred parancsnokságok, továbbá a gyalog- és lovasdandár-parancsnokságok népfölkelési ügyekben csak ellenőrző hatóságok.

A honvédkerületi parancsnokságok mint népfölkelő területi hatóságok a honvédelmi minister rendelkezéseinek keresztülvitelét közvetítik, a népfölkelő nyilvántartóságokat, a mozgósítási előmunkálatokat és az esetleges mozgósítás keresztülvitelét ellenőrzik s végül a népfölkelő csapatok megfelelő harczkészültségéről gondoskodnak. Ezen parancsnokságoknál békében egy külön osztály (egy törzs- és egy főtiszt) van a népfölkelési ügyek ellátására rendszeresítve.

A honvéd-főparancsnokság is előljáró hatósága a népfölkelő hatóságoknak. Különös hivatásához tartozik a mozgósítási munkálatok felülbírálása és a népfölkelő-főlszerelési készletek megsemlélése.

A honvédlovassági felügyelő a népfölkelő lovasság ügyeiben mint a honvédelmi minister szakközege szerepel.

A népfölkelés központi vezetése a honvédelmi minister kezében van, a ki általában a népfölkelésről szóló törvény végrehajtásával van megbízva. A népfölkelés szervezetére, ruházatára, főlszerelésére, fegyverzetére, továbbá a behívásra és elbocsátásra vonatkozó összes rendelkezések

tehát az ő hatáskörébe tartoznak. A népfölkelést érintő összes ügyek a honvédelmi ministerium egy külön ügyosztályában (a IV-ikben) végeztetnek.

A fölhívott népfölkelésből alakuló csapattesteknél a gazdaszatkezelési szolgálat elvileg ugyanazon szabályok szerint intéztetik mint a honvédségnél.

Kiemelendő, hogy az ország törvényhatóságai, valamint a járási tisztviselők a népfölkelés nyilvántartása, fölhívása és behívása tekintetében a községekkel szemben részint közvetítő, részint pedig ellenőrző hatóságokat képeznek.

Az 1894. évben megjelent 1893-ik évi XXXVII. törvényczikk az összes katonailag kiképzett népfölkelők számára minden évre az egyszeri jelentkezési kötelezettséget rendelte el, mely kötelezettség azon ki nem képezett népfölkelőkre is kiterjesztetett, a kik mozgósítás esetére külön szolgálati rendeltetést nyernek. Utóbbiak még rendes tartózkodási helyük változását is kötelesek bejelenteni.

Ezen jelentkezéseknek átvétele céljából minden évben oly időben, a midőn az ország lakosságának rendes foglalkozása legkevesebbet zavartatja, az erre kijelölt polgári hatóságok által egy-egy népfölkelő nyilvántartó tiszt jelenlétében az ellenőrzési szemlékhez hasonló szemle tartatik.

A honvédelmi ministeriumban, a honvédkerületi parancsnokságoknál, valamint a népfölkelő nyilvántartóságoknál a népfölkelési ügyek ellátására rendszeresített *tisztek* a honvéd helyi alkalmazásbeli tisztek állományába tartoznak és ezen tisztek állo-

mányában mint »népfölkelő nyilvántartó tisztek« külön csoportot képeznek. Ezen tisztek egyenruhája egyenlő a helyi alkalmazásbeli honvédtisztek egyenruhájával, csak hogy fehér gombokat és fehér kitüntető jelvényeket viselnek. Háborúban a népfölkelő tisztek és a legénység ruházata olyan mint a honvédségnél, csak hogy megkülönböztetésül a gombok és rendfokozati jelvények fehérek.

A magyar csendőrség.

A magyar királyi csendőrség jelenlegi szervezete csak az 1881-ik év óta áll fenn ugyan, mindazonáltal a magyar csendőrség föllállításának eszméje sokkal régebb keletű.

Már 1847-ben a csendőrségnek a lombard-velencei csendőrség mintájára hazánkban is leendő szervezése czéljából mozgalom indult meg, mely mozgalomnak azonban az 1848-ik évi események csakhamar véget vetettek, úgy, hogy az eszme csak a következő 1849-ik évben volt megvalósítható. Ez év augusztus havában ugyanis Pozsonyban az 1-ső és 1850. január hóban Győrött a 2-ik csász. kir. csendőrezred a lombardiai csendőrség mintájára állíttatott föl. Később ezen intézmény tetelesen kibővített és az egész osztrák-magyar monarchiára kiterjesztetett. Fokozatosan 19 csendőrezred állíttatott föl, melyek azonban 1860-ban ismét 10-re lettek leszállítva. A csendőrezredek közül Magyarországon az 5., 6., 7., 8., 9. és 10-ik számúak voltak elhelyezve. Az alkotmánynak 1867-ben történt visszaállítását után az erdélyi és horvát-szlavon csendőrezredek kivül az összes többi magyarországi ezredek fel lettek oszlatva és egyuttal tárgyalások indítottak meg az iránt, hogy a megmaradt 8., illetve 10-ik számú országos csendőrpáncsnokságok a közös hadügy-

minister fenhatósága alól a magyar kormány fenhatósága alá helyeztessenek. Ez és a magyar, illetve horvát szolgálati nyelvnek rendszeresítése az eddigi német szolgálati nyelv helyett az 1876-ik évben következett be és az említett két csendőrpáncsnokság »magyar kir. erdélyi csendőrpáncsnokság«, illetve »magyar kir. horvát-szlavon csendőrpáncsnokság« elnevezést nyert. Ezen időtől fogva a magyar kir. honvédelmi minister a nevezett csendőrségre nézve katonai és személyi ügyekben a legfőbb hatóság, míg a közbiztonsági szolgálatra nézve a belügyministernek, illetve a horvát-szlavon-dalmát bánnak fenhatósága változást nem szenvedett.

A közbiztonsági szolgálatnak ki nem elégitó volta és hiányossága Magyarország többi részeiben csakhamar a csendőrségi intézmény kiterjesztését az egész országra tette szükségessé és ezen kiterjesztés valóságban az 1881-ik évi, a közbiztonsági szolgálat szervezéséről szóló III-ik törvénycikk és a csendőrségi legénység állományának kiegészítéséről szóló 1881-ik évi II-ik törvénycikk alapján csakhamar be is következett.

Ezen két törvény alapján fogatosított a magyar csendőrség jelenlegi szervezete és 1882-ik év január hó 1-én a szegedi II-ik, 1883. január 1-én a budapesti III-ik és a kassai IV-ik s végül 1884. január 1-én a pozsonyi V-ik és székesfehérvári VI-ik számú csendőrkörületi páncsnokság az azoknak alárendelt csendőrpáncsnokságokkal állíttatott föl.

A csendőrintézménynek ily gyors kiépítése következtében azonban a legénységi szükséglet önként jelentkező egyénekből födözhető nem volt, miért is az 1883-ik évi XXVII. törvénycikk elrendelte, hogy a honvédség kötelékéből a szükséges számú legénység csendőrségi szolgálatra ki-

Csendőr-járőr.

vezényeltessék, a mi valóságban meg is történt.

A jelenleg főnálló magyar csendőrség föllállítása és szervezése 1884. év január hó 1-én be volt fejezve és az azóta lefolyt időben az eredetileg adott kereten belül csak kisebb-nagyobb módosítások, nevezetesen a parancsnokságok és őrsök szaporítása stb. foganatosított.

A magyar csendőrség a közbiztonsági szolgálat teljesítésére hivatott katonailag szervezett testület, a mely testületnek ügyeit a honvédelmi ministeriumban (katonai és személyes ügyeket) a XVI-ik (csendőrségi) ügyosztály, a belügyministeriumban pedig (közbiztonsági és gazdasági ügyek) az V/b. (rendőri ügyosztály) intézi. Az őrsök a közcsend, rend és biztonság föntartása érdekében a közigazgatási hatóságok rendelkezésére állanak.

Magyarország, a mint már említettük, szervezetszerűleg hat csendőrkerületre van osztva. Horvát-Szlavonországban egy külön

csendőrpapancsnokság áll fönn. Minden magyar csendőrkerület 6—8 szárnyra, 15—26 szakaszra és 168—236 őrsre tagozódik. Összesen van 39 szárny, 108 szakasz, 1079 gyalog és 108 lovas őrs, mindössze 197 tiszttel, 7211 főnyi legénységgel és 679 szolgálati lóval.

A magyar királyi horvát-szlavon csendőrpapancsnokság 4 szárnyból, 12 szakaszból és 220 őrsből áll, összesen 22 tiszttel és 997 emberrel.

A közvetlen felügyeletet a magyar korona országaihoz tartozó csendőrség fölött a csendőrségi felügyelő gyakorolja, ki altábornagyi rendfokozatban van és ki mellé egy csendőrségi ezredes, mint helyettes van beosztva.

A honvédelmi ministerium XVI-ik ügyosztályának vezetője egy csendőr ezredes.

Csendőrkerületi papancsnok mindenütt egy ezredes, ki mellé egy törzstiszt mint helyettes, továbbá egy második törzstiszt, egy segéd tiszt, egy oktató tiszt, két számvivő, egy hadbíró és a szükséges segéd-személyzet van beosztva.

Minden csendőrszárny élén egy százados és minden szakasz élén egy alantós tiszt áll.

A tiszti állomány hadseregbeli és honvéd tisztek áthelyezése, valamint hadapródoknak előléptetése által fődőztetik, míg a legénységi állomány a hadsereg és a honvédségben szolgált egyének által egészítetik ki.

A legénység kiképzése, illetőleg iskoláztatása a követett cél szerint a következőkép oszlik meg:

1. a próbacsendőrok első elméleti oktatására;
2. a gyakorlati szolgálatot teljesítő csendőrok és próbacsendőrok elméleti és gyakorlati továbbképzésére;
3. az altiszti sarjadék kiképzésére az altiszti iskolákban és

4. a tábori csendőrtanfolyamban való oktatásra.

A II., III. és IV-ik csendőrkerület területén a terepviszonyok számos őrsnek lovasított legénységgel való ellátását tették szükségessé. Ezen kerületek *lósziükséglete* eredetileg a honvéd-lovasság pótlóvázóbizottságai által egy csendőrtiszt közreműködése mellett vásároltatott és ezen lovak csak a honvéd-huszárezredeknel történt kiidomítás után adattak át végleg a csendőrségnek. 1891-ben azonban Budapesten egy külön csendőrségi pótlókeret állíttatott föl és egyidejűleg egy csendőrségi pótlóbizottság is szerveztetett. Ezen időtől kezdve tehát a csendőrség lósziükségletét önállóan fedezi és a pótlólovak idomításáról is gondoskodik.

A magyar csendőrség fegyverzete jelenleg a Kropatschek-féle tárkarabélyból döfő szuronynyal, a horvát-szlavon csendőrségé pedig legújabb idő óta a Mannlicher-féle ismétlő kurtályból áll. Ezenkívül a gyalogszendőr rövid karddal, a lovas-csendőr ellenben hosszú karddal és csendőrségi forgópisztolylyal van ellátva.

Ruházat: sötétzöld zubbony és dolmány, utóbbi két gombsorral és ugyanoly zsinórzattal, mint a honvéd-gyalogság zubbonya; továbbá buzérvörös gallérral és hajtókával az ujjakon; tollas kalap mint szolgálati és díszfőveg; kékszürke köpeny és pantallónadrág (a lovasoknál csizma és csizmanadrág).

Zárszó.

Ez a magyar honvédség, a népfölkelés, a koronaőrség és a csendőrség rövid szakvakba foglalt fejlődési története a mai napig, melynek a honvédséget érintő főbb mozzanatait a könnyebb áttekinthetőség érdekében a 8. számú mellékletben külön is összefoglaltuk.

Eredetileg alárendeltebb jellegű hadi szolgálatokra hivatva, a honvédség szűk korlátok közé szorított szervezete csakis egy második vonalbeli seregcsoport jellegével bírt. Ezen viszonyokban az idők folyamán azonban oly változások állottak be, hogy a honvédséget kiképzése, felszerelése és szervezete tekintetében a közös hadsereggel egy színvonalra kellett hozni, hacsak Ausztria-Magyarország a nagyhatalmak általában ismert versenyében vissza nem akart maradni és honvédségének alkalmazásától a tábori hadsereg keretében le nem akart mondani.

Hogy a monarchiának erről a jövőben már nem kell lemondani, azt a honvédség jelenlegi nagyságát és szervezetét ismertető fentiekben nyújtott kép is bizonyítja, a mennyiben ezen intézmény oly tényezővé fejlesztetett, melyhez nemcsak mi kötünk nagy reményeket, hanem melylyel ellen-

Csendőr-járőr.

feleink is már régóta számolni kénytelenek. Bizonyítja ezt egyébként a népfölkelésnek bevégzett katonai szervezete is, mely immár mint a fegyveres hatalom kiegészítő része, szintén rendelkezésre áll.

Mindenki, a ki a honvédség jelenlegi szervezetének, valamint azon jelentéseknek és észleleteknek, melyek a közös hadsereggel egyetemben tartott nagyobb hadgyakorlatokról szólnak, csak némi figyelmet szentelt, el fogja ismerni, hogy a magyar honvédség úgy számcserejére, valamint katonai belértékére nézve Ausztria-Magyarország véderejének keretén belül nagyon is figyelemreméltó helyet vívott ki magának.

A legválogatottabb szavaknál is meggyőzőbben jellemzik a honvédség haladását a békemunka próbakövét képező őszi fegyvergyakorlatok, melyek az intézmény fennállásának első éveiben csak a zászlóalj, feldandár (ezred) szerény keretében mozgott, melyek azonban később párhuzamosan az intézmény fejlődésével, fokozatosan dandár-, majd pedig hadosztály-gyakorlatokká fejlődtek, míg végül manapság már úgyszólván kivétel nélkül minden honvédet a katonai év lezártaival hadtest kötelékben látunk a közös hadsereggel egyetemben gyakorolni.

Ha azon sokoldalú, gyakran legyőzhetetlennek látszó akadályokat, melyek a ma meglévő intézmény létesítésének léptenyomon útját állották, kellően méltányoljuk, bátran mondhatjuk azt, hogy a magyar nemzet áldozatkészsége épp úgy, mint a vezető tényezők céltudatos, tervszerű és fáradhatlan munkálkodása, s végül a honvéd-tisztikarnak önfeláldozó komoly és a legnemesebb kötelességérzettől áthatott mű-

ködése a honvédség kifejlesztésében minden jogos várakozást fölülmúlt.

Mindazon egyének, a kik a magyar honvédség és népfölkelés fölállításánál és ezen intézmények szervezetének tökéletesbítésével kisebb-nagyobb hatáskörben közreműködtek, önelégült büszkeséggel tekinthetnek vissza munkálkodásukra és ezt annál is inkább, mivel a végrehajtott kiváló munkához az erőt és lelkesedést csakis azon hűségből, szeretetből és ragaszkodásból meríthették, melyet a legfelsőbb hadúr és a haza irányában mindenkor éreztek és mely érzelmeket az intézménnyel szemben is tápláltak.

Munkánk kellő helyén megemlékeztünk már azon férfiakról, kik mint felelős magyar *honvédelmi miniszterek* és *honvédelmi államtitkárok* a honvédség élén állottak, megemlékeztünk továbbá *ő csász. és kir. Fensége József (Károly-Lajos) főherczegről*, ki mint a honvédség katonai vezetője, az intézmény felállításának idejében neveztetett ki *honvéd-főparancsnokká* és kit ezen minőségében a magyar honvédség ma is szerencsés tisztelhetni. Csakis kötelességet teljesítünk, a midőn munkánk e helyén még a honvédségnek ama magasabb parancsnokairól is megemlékezünk, kiknek az intézmény létesítésében, illetőleg fejlesztésében kiváló osztályrész jutott és kik magas állásukkal összekötött kötelességeiket mint a honvédelmi miniszternek és a honvéd-főparancsnoknak hivatott munkatársai, odaadó lelkesedéssel teljesítették, kiknek nevei tehát a honvédség fejlődési történetével szintén örök időken át összeforrva maradnak.

Ezen magasabb parancsnokok a következő táblázatban vannak összefoglalva.

És pedig	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1
Honvéd főparancsnoksági adlátus				II/9.	IV/14. Nagy	
					altábornagy	
Az I. honvédkerület parancsnoka	IV/18.				Szentmiklósi és	
				ezredes		
A II. honvédkerület parancsnoka			IV/26.		Assermann (Vendrei)	
					ezredes	
A III. honvédkerület parancsnoka	IV/18.					
				ezredes		
A IV. honvédkerület parancsnoka	IV/18.				ezredes	
Az V. honvédkerület parancsnoka	IV/18.	Czillich Ede		VIII/8. VIII/22.	ghiczi-assa és Ghyczy	
		ezredes			ezredes	
A VI. honvédkerület parancsnoka	IV/18.				liblói lovag Graef Ede	
					vezérőrnagy	
A VII. honvédkerület parancsnoka	IV/18.				hohensteini és rosenpichli gróf Kulmer Frigyes	
				ezredes	vezérőrnagy	
Honvéd lovassági felügyelő						

1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
y Károly	III/25. I/5.					
ábornagy	.	altábornagy				
s óvári Pongrácz Sándor					X/20.	†ideigl. Szabó J. IV/21.
vezérőrnagy					vezérőrnagy	
ei) Ferencz	II/16.	Görgő				
		ezredes	vezérőrnagy			
márkus- és batizfalvi báró Máriássy János						
vezérőrnagy						
dobói Dobay József						
		vezérőrnagy				
és ablánczkürthi Ghy		I/25.				
ezredes		vezérőrnagy				
		I/13.	ghiczi-assa és ablánczkürthi Ghy			IV/24. Hild
altábornagy		ezredes		vezérőrnagy		vez
yes		VII/27.	Wischnisch Károly			
		vezérőrnagy			altábornagy	

1881.	1882.	1883.	1884.	1885.	1886.	1887.
é v b e n						
liblói lovag Graef Ede						
	lovassági tábornok					
ghiczi-assa és ablánczkürthi Ghyczy Béla						
vezérőrnagy		altábornagy				
göi és toporczi Görgey Cornél						
nagy		altábornagy				
VII/1. VI						
altábornagy						
altábornagy				VIII/9. Foriny		
altábornagy				vezérőrnagy		
Hollán Ernő						
		altábornagy				
ild Károly XI/19.		II/15. hegyaljai és karstenfelsi Pacor Albert		IV/24. Mádi Kov		
vezérőrnagy		vezérőrnagy		altábornagy		vezérőrnagy
VI/26.		gomirski Musulin Emil				
7		vezérőrnagy			altábo	
III/27.		lovag Henneberg Károly				
		vezérőrnagy		altábornagy		

1888.	1889.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
	XII/12.	Forinyák Gyula				
		altábornagy				
Ideigl. inác Ede	XII/28	felső-kubini és deményfalvi Kubinyi János				VII/22. Pókay
ezérőrnagy		altábornagy				altábo
i és demény- nyi János	XII/28.	Karstenfelsi Pacor Kálmán				X/26. J
ornagy		vezérőrnagy		altábornagy		
		pákosi Paxy Károly	IV/11.	IV/30. Pókay János	V/1. Say Győző	V/13. csáfor Boll
vezérőrnagy		altábornagy		altábornagy	altábornagy	vezérőrnag
a	XII/12.	koronvári Jelentsik Vincze				
		altábornagy		altábornagy		
/29. Koronvári Jelentsik Vincze	XII/11	Mádi Kovács György	IV/5.	dévényujfalusi Andrásffy Gyula		V/1. S
ezérőrnagy	altábornagy	altábor- nagy	vezérőrnagy	altábornagy		a
rgy	XII/16.	Hild Gyula				
		altábornagy		vezérőrnagy	altábornagy	
		V/26.	Raslić Mátyás		V/6. VI/1.	Lukinác
			vezérőrnagy	altábornagy	altábornag	
XII/7.	.	V/1	Csepei Zoltán Elek			
	.		vezérőrnagy			al

1891.	1892.	1893.	1894.	1895.	1896.	1897.
Forinyák Gyula						
altábornagy					lovassági tábo	
deményfalvi Kubinyi János VII/22.			Pókay János VIII/14.		Ha Bernol	
altábornagy			altábornagy		altá	
Karstenfelsi Pacor Kálmán X/26.				búlcsi Janky Lajos IV/20		Schraml
altábornagy				altábornagy		vezérőrna
IV/11.		IV/30.	V/1.	V/13.	csáford-jobbaházi I/29.	II/7.
Pókay János		Say Győző		Bolla Kálmán		sztentmihályi C
ltábornagy		altábornagy		vezérőrnagy		altábornagy
vezérőrnagy		vezérőrnagy		vezérőrnagy		
koronvári Jelentsik Vincze I/18.					csáford- és j Bolla Ká	
altábornagy					altáborn	
dévényujfalusi Andrásffy Gyula V/1.				Say Győző VII/18.		Kráni
őrnagy				altábornagy		vezérőrr
Hild Gyula VII/24.					Palkovi	
nagy				altábornagy		vezérörn
Raslić Mátyás V/6.		VI/1.		Lukinácz Ede V/17.		Bach
őrnagy		altábornagy		altábornagy		vezérőrne
Csepei Zoltán Elek XI/26.					Klobučar V	
vezérőrnagy				altábornagy		vezérőrnagy
alt						

MELLÉKLETEK.

I. melléklet.

Kimutatás

a honvéd gyalogzászlóaljak és lovasszázadok elnevezéséről és állomásairól, valamint azoknak beosztásáról a honvédkerületek kötelékébe az **1869**-ik évben történt föllállításuk alkalmával.

Honvéd- kerület	A gyalog- zászlóalj	A lovas- század	A gyalogzászlóalj (lovasszázad)		Megjegyzés
			száma	elnevezése	
P e s t i	1	—	pesti	Pest	*) 1870-től kezdve Lippa *) 1873-től kezdve Versecz *) 1871-től kezdve Nagyvárad
	2	—	pest-solti	Főlegyháza	
	3	—	pest-csongrádi	Szeged	
	4	—	éjszak-bácskai	Szabadka	
	5	—	közép-bácskai	Zombor	
	6	—	dél-bácskai	Ujvidék	
	7	—	békés-csongrádi	Mezőtúr	
	8	—	csongrád-esanádi	Gyula	
	9	—	békés-bihari	Nagy-Szalonta	
	10	—	dél-bihari	Nagyvárad	
	11	—	aradi	Arad	
	12	—	arad-zarandi	Borosjenő	
	13	—	éjszak-torontáli	Zombolya	
	14	—	dél-torontáli	Nagy-Becskerek	
	15	—	éjszak-temesi	Vinga *)	
	16	—	dél-temesi	Csákova	
	17	—	dél-krassói	Oravicza *)	
	18	—	éjszak-krassói	Lugos	
	1	—	pesti	Pest	
	2	—	pest-kúnsági	Kecskemét	
	3	—	pest-csongrádi	Szeged	
	4	—	bácskai	Zombor	
	5	—	békés-csongrádi	Mezőtúr	
	6	—	csongrád-esanádi	Gyula	
	7	—	békés-bihari	Nagy-Szalonta *)	
	8	—	aradi	Arad	
	9	—	torontáli	Nagy-Becskerek	
	10	—	temesi	Csákova	
Erdélyi	19	—	hunyadi	Szászváros *)	*) 1873-től kezdve Déva *) 1871-től kezdve Fogaras
	20	—	gyula-fehérvári	Gyulafehérvár	
	21	—	nagyszebeni	Nagy-Szeben	
	22	—	fogaras-medgyesi	Szt.-Ágotha *)	
	23	—	brassói	Brassó	
	24	—	háromszéki	Kézdivásárhely	

Honvéd- kerület	A gyalog- zászlóalj		A lovasszá- d		A gyalogzászlóalj (lovasszád)	Megjegyzés
	száma		elnevezése			
Erdélyi	25	—	küküllői	---	Ebesfalva (Erzsébetváros)	
	26	—	csik-udvarhelyi	---	Csikszereda	
	27	—	maros-vásárhelyi	---	Maros-Vásárhely	
	28	—	szász-régeni	---	Szász-Régen	
	29	—	aranyosi	---	Nagy-Enyed	
	30	—	kolosi	---	Kolozsvár	
	31	—	naszód-besztercei	---	Besztercze	
	32	—	doboka-szolnoki	---	Deés	
	—	11	háromszéki	---	Kézdi-Vásárhely	
	—	12	maros-széki	---	Maros-Vásárhely	
—	13	kolosi	---	Kolozsvár		
Kassai	33	—	mármaros-szathmári	---	Mármaros-Sziget	
	34	—	mármaros-ugocsi	---	Nagy-Szóllós	
	35	—	bereghi	---	Munkács	
	36	—	unghi	---	Ungvár	
	37	—	sárosi	---	Eperjes	
	38	—	szepesi	---	Lőcse	
	39	—	abauji	---	Kassa	
	40	—	zempléni	---	S.-A.-Ujhely	
	41	—	szabolcsi	---	Nyíregyháza	
	42	—	hajdu-szabolcsi	---	Nagy-Kálló	
	43	—	közép-szolnok-szathmári	---	Szatmár-Németi	
	44	—	szathmári	---	Nagy-Károly	
	45	—	szilágysági	---	Zilah	
	46	—	éjszak-bihari	---	Debreczen	
	47	—	heves-kunsági	---	Karczag	
	48	—	borsodi	---	Miskolcz	
	—	14	szathmári	---	Nagy-Károly	
	—	15	hajdui	---	Nyíregyháza	
—	16	éjszak-bihari	---	Debreczen		
—	17	heves-kunsági	---	Kassa *)	*) 1871-től kezdve Miskolcz	
—	18	felvidéki	---	Kassa		
Pozsonyi	49	—	hevesi	---	Eger	
	50	—	pest-jászsági	---	Jászberény	
	51	—	gömöri	---	Jolsva	
	52	—	nógrádi	---	B.-Gyarmat	
	53	—	zolyom-thuróczi	---	Radvány	
	54	—	árva-liptói	---	Rózsáhegy	
	55	—	trencsényi	---	Budatin	
	56	—	trencsényitrai	---	Trencsén	
	57	—	éjszak-pozsonyi	---	Nagy-Szombat	
	58	—	dél-pozsonyi	---	Pozsony	
59	—	csallóközi	---	Ó-Gyalla		

Honvéd- kerület	A gyalog- zászlóalj		A lovas- század		Megjegyzés
	száma		elnevezése	béke állomása	
Pozsonyi	60	—	nyitrai	Nyitra	*) Később ipolysági
	61	—	barsi	Léva	
	62	—	pest-nógrádi *)	Ipolyság	
	—	19	hevesi	Eger	
	—	20	pest-jászsági	Jászberény	
	—	21	nógrádi	Ipolyság	
	—	22	csallóközi	Pozsony	
B u d a i	63	—	budai	Buda	*) 1871. és 1872-ben Székesfehérvár, azután ismét Veszprém *) 1874-től kezdve Pápa *) 1871-től kezdve Mohács *) 1871-től kezdve Pécs
	64	—	esztergom-komáromi	Tata	
	65	—	fehérvári	Székesfehérvár	
	66	—	tolnai	Páks	
	67	—	baranya-tolnai	Mohács	
	68	—	baranyai	Pécs	
	69	—	balaton-somogyi	Szigetvár	
	70	—	dél-somogyi	Karád	
	71	—	veszprémi	Veszprém	
	72	—	győr-pápai	Pápa	
	73	—	mosoni	Moson	
	74	—	soproni	Sopron	
	75	—	vas-soproni	Kőszeg	
	76	—	vasi	Körmend	
	77	—	balaton-zalai	Nagy-Kanizsa	
	78	—	zala-muraközi	Perlak	
	—	23	fehérvári	Veszprém *)	
	—	24	veszprémi	Veszprém *)	
Horvát-Szlavon	79	—	varasd-kőrösi	Varasd.	*) 1873-tól kezdve Vinkovcze
	80	—	zágrábi	Zágráb	
	81	—	szlavoniai	Verőcze	
	82	—	szerémi	Vukovár *)	
	—	29	varasdi	Varasd	
	—	30	zágrábi	Zágráb	
	—	31	szlavonai	Verőcze	
	—	32	szerémi	Vukovár	

Kimutatás

a honvéd gyalog zászlóaljak, lovas századok és szórólöveg-osztagok beosztásáról a honvédkerületek és dandárok kötelékébe, valamint azok állomásairól az **1873.** évben, a midőn a csapatok föllállítása befejeztetett.

Honvéd- kerület	A dandár- parancsnokság*		A gyalog- zászló- alj	A lovas- század	A szóró- löveg- osztág **	A zászlóalj (lovas század, szórólöveg- osztág) állomása	Megjegyzés
	száma	székhelye	száma				
I. Pest	1	Pest	1	.	.	Pest	*) Elnevezés: »Nagy-Kun- sági« föllállított 1871-ben.
			47	.	.	Karczag	
			49	.	.	Eger	
			50	.	.	Jászberény	
			.	1	.	Pest	
			.	19	.	Eger	
			.	20	.	Jászberény	
			.	33	.	Karczag*)	
			.	.	1	Pest	
	2	Arad	7	.	.	Mező-Túr	
			9	.	.	Nagy-Szalonta	
			11	.	.	Arad	
			12	.	.	Boros-Jenő	
			.	5	.	Mező-Túr	
			.	8	.	Arad	
			.	.	2	Arad	
	3	Nagyvárad	10	.	.	Nagy-Várad	
			42	.	.	Nagy-Kálló	
			45	.	.	Zilah	
			46	.	.	Debreczen	
			.	7	.	Nagy-Várad	
			.	16	.	Debreczen	
			.	.	3	Nagy-Várad	
II. Szeged	4	Félegyháza	2	.	.	Félegyháza	*) Elnevezés : »Duna-temes- közi« föllállított 1871.
			8	.	.	Gyula	
			13	.	.	Zsombolya	
			14	.	.	Nagy-Becskerek	
			85	.	.	Pancsova *)	
			.	2	.	Kecskemét	*) Elnevezés: »Pest-kunsági **) »Észak-torontáli« föllállítottak 1871-ben.
			.	6	.	Gyula	
			.	9	.	Nagy-Becskerek	
			.	34	.	Félegyháza *)	
			.	35	.	Zsombolya **)	
			.	.	4	Félegyháza	

* Az 1—20. dandárparancsnokság 1871-ben a 21. és 22. pedig 1873-ban állított fel.

** A szórólöveg osztályok 1872-ben szerveztettek és pedig minden ez évben fönnállott dandár számára 1—1 osztály (összesen tehát 20).

Honvéd- kerület	A dandár- parancsnokság		A gyalog- zászló- alj	A lovas- század	A szóró- lőveg- osztág	A zászlóalj (lovas század, szórólőveg- osztág) állomása	Megjegyzés	
	száma	székhelye	száma					
II. Szeged	5	Szeged	3	.	.	Szeged		
			4	.	.	Szabadka		
			5	.	.	Zombor		
			6	.	.	Ujvidék		
			.	3	.	Szeged		
			.	4	.	Zombor		
			.	.	5	Szeged		
	6	Lugos	15	.	.	Lippa	*) Elnevezés : »Szörényi« főállíttatott 1872-ben.	
			16	.	.	Csákova		
			17	.	.	Versecz		
			18	.	.	Lugos		
			36	.	.	Ó-Orsova *)		
			.	10	.	Csákova		
			.	.	6	Ó Orsova		
III. Kassa	10	Kassa	37	.	.	Eperjes		
			38	.	.	Lőcse		
			39	.	.	Kassa		
			48	.	.	Miskolcz		
			.	17	.	Miskolcz		
			.	18	.	Kassa		
			.	.	10	Kassa		
	11	Sátoralja- Ujhely	35	.	.	Munkács		
			36	.	.	Ungvár		
			40	.	.	Sátoralja-Ujhely		
			41	.	.	Nyiregyháza		
			.	15	.	Nyiregyháza		
			.	.	11	Sátoralja-Ujhely		
	12	Szatmár- Németi	33	.	.	Mármaros-Sziget		
34			.	.	Nagy-Szőllős			
43			.	.	Szatmár-Németi			
44			.	.	Nagy-Károly			
.			14	.	Nagy-Károly			
.			.	12	Szatmár-Németi			
IV. Pozsony	13	Ipolság	51	.	.	Jolsva	*) Elnevezés: »Nógrád-honti« főállíttatott 1871-ben.	
			52	.	.	Balassa-Gyarmat		
			61	.	.	Léva		
			62	.	.	Ipolság		
			.	21	.	Ipolság		
			.	37	.	Balassa-Gyarmat *)		
			.	.	13	Ipolság		
	14	Budatin	53	.	.	Radvány		
			54	.	.	Rózsahegy		
			55	.	.	Budatin		
			56	.	.	Trencsén		
			.	.	14	Budatin		

Honvéd- kerület	A dandár- parancsnokság		A gyalog- zászló- alj	A lovas- század	A szóró- lőveg- osztág	A zászlóalj (lovas század, szórólőveg- osztág) állomása	Megjegyzés
	száma	székhelye	száma				
IV. Pozsony	15	Pozsony	57	.	.	Nagy-Szombat	*) Elnevezés: »Nyitra komá- romi« föllállított 1871.
			58	.	.	Pozsony	
			59	.	.	Ó-Gyalla	
			60	.	.	Nyitra	
			.	22	.	Pozsony	
			.	38	.	Ó-Gyalla *)	
			.	.	15	Pozsony	
V. Buda	16	Buda	63	.	.	Buda	
			64	.	.	Tata	
			65	.	.	Székesfehérvár	
			71	.	.	Veszprém	
			.	23	.	Veszprém	
			.	.	16	Buda	
	17	Pécs	66	.	.	Paks	
			67	.	.	Mohács	
			68	.	.	Pécs	
			69	.	.	Szigetvár	
			.	25	.	Mohács	
			.	26	.	Pécs	
	18	Nagy-Kanizsa	.	.	17	Pécs	
			70	.	.	Karád	*) Elnevezés: »Somogy- zalai« föllállított 1871-ben
			76	.	.	Körmend	
			77	.	.	Nagy-Kanizsa	
			78	.	.	Perlak	
			.	28	.	Körmend	
	19	Sopron	.	40	.	Nagy-Kanizsa *)	
			.	.	18	Nagy-Kanizsa	
			72	.	.	Pápa	*) 1874-től kezdve Pápa.
			73	.	.	Mosony	
			74	.	.	Sopron	
			75	.	.	Kőszeg	
			.	24	.	Veszprém*	
			.	27	.	Kőszeg	
	.	39	.	Magyar-Óvár *)			
	.	.	19	Sopron	*) Elnevezés: »Győr- mosonyi« föllállított 1871-ben.		
VI. Erdélyi (Kolozsvárt)	7	Nagy-Szeben	19	.	.	Déva	
			20	.	.	Gyulafehérvár	
			21	.	.	Nagy-Szeben	
			22	.	.	Fogarás	
			29	.	.	Nagy-Enyed	
			.	.	7	Nagy-Szeben	
	8	Brassó	23	.	.	Brassó	
			24	.	.	Kézdivásárhely	
			25	.	.	Erzsébetváros	
			26	.	.	Csikszereda	

Honvéd- kerület	A dandár- parancsnokság		A gyalog- zászló- alj	A lovas- század	A szóró- lőveg- osztág	A zászlóalj (lovas század, szórólőveg- osztág) állomása	Megjegyzés
	száma	székhelye	száma				
VI. Erdélyi (Kolozsvárt)	8	Brassó	.	11	.	Kézdi-Vásárhely	*) Elnevezés: »Csikszéki« főállítottak 1871-ben.
			.	36	.	Segesvár *)	
			.	.	8	Brassó	
	9	Kolozsvár	27	.	.	Marosvásárhely	
			28	.	.	Szászrégen	
			30	.	.	Kolozsvár	
			31	.	.	Besztercze	
			32	.	.	Deés	
			.	12	.	Marosvásárhely	
			.	13	.	Kolozsvár	
			.	.	9	Kolozsvár	
VII. Zágrábi (horvát- szlapon)	20	Zágráb	79	.	.	Varasd	*) Elnevezés: »Sziszeki« **) » » Belovári« föl- állítottak 1872-ben.
			80	.	.	Zágráb	
			83	.	.	Sziszek *)	
			84	.	.	Belovár **)	
			.	29	.	Varasd	
			.	30	.	Zágráb	
			.	31	.	Verőcze	
			.	.	20	Zágráb	
	21	Zengg	87	.	.	Gospić	Elnevezés: »Otošácsi« » » Ogulini« » » Szluini« » » Glinai« főállítottak 1873-ban.
			88	.	.	Zengg	
			89	.	.	Svarca	
			90	.	.	Glina	
	22	Vinkovce	81	.	.	Verőcze	*) Elnevezés: »Gradiskai« **) » » Pétervárad« főállítottak 1873-ban.
			82	.	.	Vinkoveze	
			91	.	.	Uj-Gradiska *)	
			92	.	.	Mitrovicz **)	
			.	32	.	Vukovár	

Kimutatás

a honvéd lovascsapatoknak békehadrendszerinti beosztásáról az **1874-ik** évben az ezredparancsnokságok felállításakor.

Honvédkerület	A l o v a s					
	e z r e d		o s z t á l y		század	
	száma	á l l o m á s a	száma	á l l o m á s a	régi	új
					száma	
Pesti I-ső	1.	Budapest	1.	Budapest	1	1
					19	2
	2.	Nagy-Váradi	2.	Kecskemét	2	3
					34	4
			1.	Jászberény	20	1
					33	2
			2.	Nagy-Váradi	7	3
					16	4
Szegedi II-ik	4.	Csákova	1.	Gyula	3	1
					5	2
			2.	Boros Jenő	6	3
					8	4
Kassai III-ik	5.	Kassa	1.	Baja	4	1
					9	2
			2.	Csákova	10	3
					35	4
Pozsonyi IV-ik	6.	Vác	1.	Kassa	17	1
					18	2
			2.	Nyiregyháza	14	3
					15	4
Budai V-ik	7.	Veszprém	1.	Ó-Gyalla	22	1
					38	2
			2.	Vác	21	3
					37	4
Erdélyi VI-ik	8.	Pécs	1.	Veszprém	23	1
					24	2
			2.	Kőszeg	27	3
					39	4
Horvát-szlavon VII-ik	9.	Marosvásárhely	1.	Pécs	25	1
					26	2
			2.	Körmend	28	3
					40	4
Horvát-szlavon VII-ik	10.	Varasd	1.	Marosvásárhely	12	1
					13	2
			2.	Segesvár	11	3
					36	4
Horvát-szlavon VII-ik	10.	Varasd	1.	Varasd	29	1
					30	2
			2.	Vinkovcze	31	3
					32	4

Kimutatás

a honvéd gyalogsapatoknak féldandár- és dandárkötelékbe való beosztásáról az 1886-ik évben, a féldandár-parancsnokságok felállítása alkalmával.

Kerület	Gyal. dandár	Féldandár		Zászlóalj		A zászlóalj eddigi száma	Megjegyzés
		száma	törzssállomás helye	elnevezése	állomáshelye		
I. budapesti (Budapest)	79. Budapest	1	Budapest	budapesti... --- ---	1	1	
				---	2	63	
				solt-kis-kunsági ---	3	2	
		2	Békés-Gyula	csongrád-békési ---	1	8	
				szolnok-békési ---	2	7	
				jászberényi ---	3	50	
	80. Debreczen	3	Debreczen	debreczeni ---	1	46	
				---	2	42	
				nagykunsági ---	3	47	
				szilágysági ---	4	45	
		4	Borosjenő	borosjenői ---	1	12	
				nagyvárad ---	3	9	
II. szegedi (Szeged)	45. Szeged	5	Szeged	szegedi ---	1	3	
				---	2	13	
				beeskereki ---	3	14	
		6	Szabadka	szabadkai ---	1	4	
				zombori ---	2	5	
				ujvidéki ---	3	6	
	46. Lugos	7	Versecz	verseczi ---	1	16	
				oraviczai ---	2	17	
				pancsovai ---	3	85	
		8	Lugos	lugosi ---	1	18	
				csákovai ---	2	15	
				aradi ---	3	11	
III. kassai (Kassa)	77. Kassa	9	Kassa	szörényi ---	4	86	
				kassai ---	1	39	
				---	2	41	
				sárosszegyi ---	3	37	
				szepességi ---	4	38	

Kerület Gyal. dan- dár	Féldandár		Zászlóalj			A zászlóalj eddigi száma	Megjegyzés	
	száma	törzsállomás helye	elnevezése	állomáshelye				
III. Kassai (Kassa)	77. Kassa	10	Miskolcz	borsodmegyei ...	1	Miskolcz ...	48	
				hevesmegyei ...	2	Eger ...	49	
				szabolcs-zempléni	3	Sátoralja-Ujhely ...	40	
	78. Sz.-Németi	11	Munkács	beregmegyei ...	1	Munkács ...	35	
				mármaros-ugocsa	2		34	
				ungmegyei ...	3	Ungvár ...	36	
	12	Szatmár-Németi	szatmári ...	1	Szatmár-Németi ...	43		
			mármarosi ...	2	M.-Sziget ...	33		
			szabolcs-szatmári	3	N.-Károly ...	44		
IV. pozsonyi (Pozsony)	73. Pozsony	13	Pozsony	pozsonyi ...	1	Pozsony ...	58	
					2		57	
				csallóközi ...	3	Ó-Gyalla ...	59	
				komárommegyei ...	4	Tata ...	64	
	14	Léva	lévai ...	1	Léva ...	61		
				2		62		
			nyitrai ...	3	Nyitra ...	60		
	74. Besztercebánya	15	Trencsén	trencsényi ...	1	Trencsén ...	56	
				trencsén-turóczy	2	Budatin ...	55	
				árva-liptói ...	3	Rózsahegy ...	54	
	16	Beszterce- bánya	zolyommegyei ...	1	Besztercebánya...	53		
			nógrádmegyei ...	2	B.-Gyarmat ...	52		
			gömörmegyei...	3	Jolsva ...	51		
V. székesfehérvári (Székesfehérvár)	81, Székesfehérvár	17	Székesfehérvár	fehérvári ...	1	Székesfehérvár ...	65	
					2		66	
				veszprémi ...	3	Veszprém ...	71	
				győr-veszprémi ...	4		72	
	18	Sopron	soproni ...	1	Sopron ...	74		
			mosonyi ...	2	Mosony ...	73		
			kőszegi ...	3	Kőszeg ...	75		
	82. Pécs	19	Pécs	baranyamegyei ...	1	Pécs ...	68	
				baranya-tolnai ...	2		67	
				dél-somogyi ...	3	Kaposvár...	69	
				észak-somogyi ...	4		70	
	20	N.-Kanizsa	zalamegyei ...	1	Nagy-Kanizsa ...	77		
			zala-muraközi ...	2		78		
			vasmegyei ...	3	Körmend ...	76		

Ezen kívül a fűmefi keretszázad közvetlen a féldandár parancsnokság-nak alá rendelve.

Kertlet száma és szék- helye	Gyal. dan- dár	Féldandár		Z á s z l ó a l j		A zászlóalj eddigi száma	Megjegyzés
		száma	törzssállomás helye	elnevezése	állomáshelye		
VI. kolozsvári (kolozsvár)	75. Kolozsvár	21	Kolozsvár	kolozsvári 1	Kolozsvár	30	
				gyulafehérvári ... 2	N.-Enyed	20	
				torda-aranyosi ... 3	Deés	29	
				szolnok-dobokai... 4	Marosvásárhely ...	32	
	22	M.-Vásárhely		marosvásárhelyi ... 1	Besztercze	27	
				besztercei 2	Szászrégen	31	
				szászrégeni 3	N.-Szeben	28	
	23	N.-Szeben		nagyszebeni 1	Déva	21	
				hunyadi megyei ... 2	Erzsébetváros ...	19	
				erzsébetvárosi ... 3	Brassó	25	
	24	Brassó		brassói 1	Fogaras	23	
				fogarasi 2	Kézdivásárhely ...	22	
				háromszéki 3	Csik-Szereda ...	24	
				csikszérodai 4	Zágráb	26	
VII. horvát-szlavon (Zágráb)	83. Zágráb	25	Zágráb	zágrábi 1	Sziszek	80	
				sziszeki 2	Glina	83	
				glina 3	Szvarcsa	90	
	26	Szvarcsa		szluini 1	Ogulin	89	
				ogulini 2	Gospics	88	
				likkai 3	Belovár	87	
	27	Belovár		belovári 1	Varasd	84	
				varasdi 2	Uj-Gradiska ...	79	
				gradiskai 3	Vinkovce	81	
	84. Vinkovce	28	Vinkovce	szerémi 1	Mitrovicz	82	
				pozsega-verőczei ... 2		91	
				péteváradai 3		92	

Kimutatás

a magyar kir. honvéd gyalogezerdek beosztásáról, elnevezéséről és béke-
elhelyezéséről az 1898. évben.

Kerület	Dan- dár	A g y a l o g e z r e d					Megjegyzés
száma és székhelye	száma	elne- vezése	törzsének állomáshelye	z á s z l ó a l j a i n a k			
				száma	állomáshelye		
I. Budapest	79. Budapest	1	budapesti	Budapest	1	Budapest	
					2		
					3	Félegyháza	
					4	Budapest	
	80. Debreczen	2	gyulai	Gyula	1	Gyula	
					2		
					3	Jászberény	
		3	debreczeni	Debreczen	1	Debreczen	
					2		
					3		
		4	nagy- várad	Nagyvárad	4	Zilah	
					1	Nagyvárad	
			2				
			3	Borosjenő			
II. Szeged	45. Szeged	5	szegedi	Szeged	1	Szeged	
					2		
					3	Nagy-Becskerek	
					4	Szeged	
	46. Lugos	6	szabadkai	Szabadka	1	Szabadka	
					2	Zombor	
					3	Ujvidék	
		7	verseczi	Versecz	1	Versecz	
					2	Oravicza	
					3	Pancsova	
	8	lugosi	Lugos	1	Lugos		
				2			
				3	Arad		
				4	Orsova		

Kerület	Dan- dár	A g y a l o g e z r e d					Megjegyzés
száma és székhelye	száma	elne- vezése	törzsének állomáshelye	z á s z l ó a l j a i n a k			
				száma	állomáshelye		
III. Kassa	77. Kassa	9	kassai	Kassa	1	Kassa	
					2		
					3	Eperjes	
					4	Igló	
		10		Miskolcz	1	Miskolcz	
					2	Eger	
					3	S.-A.-Ujhely	
	78. Szatmár	11	munkácsi	Munkács	1	Munkács	
					2		
					3	Ungvár	
					1	Szatmár	
	12	szatmári	Szatmár	2	Mármaros-Sziget		
				3	Nagy-Károly		
IV. Pozsony	73. Pozsony	13	pozsonyi	Pozsony	1		
					2	Pozsony	
					3		
					4	Tata	
		15	trencsényi	Trencsén	1	Trencsén	
					2		
					3	Rózsáhegy	
					1	Nyitra	
	74. Nyitra	14	nyitrai	Nyitra	2	Léva	
					3	Nyitra	
					1	Besztercebánya	
					2	Balassa-Gyarmat	
	16	beszter- cze- bányai	Besztercebánya	3	Jolsva		
V. Székes-Fehérvár	81. Székesfehérvár	17	székes- fehérvári	Székes-Fehérvár	1		
					2	Székes-Fehérvár	
					3		
					4	Veszprém	
		18	soproni	Sopron	1	Sopron	
					2		
					3	Kőszeg	
					1	Pécs	
	82. Pécs	19	pécsi	Pécs	2		
					3	Kaposvár	
					4		
					1	Nagy-Kanizsa	
	20	nagy- kani- zsai	Nagy-Kanizsa	2			
				3	Körmend		

Ezenkívül az ezredpa-
rancsnokságnak közvet-
lenül alárendelt „fümei
százada, állomáshelye :
Füme.

Ezenkívül az ezredparancsnokságnak közvetlenül alárendelt „fümei század”, állomáshelye: Fiume.

Kerület	Dan- dár	A g y a l o g c z r e d					Megjegyzés				
száma és szék- helye	száma	elne- vezése	törzsének állomáshelye	z á s z l ó a l j a i n a k							
				száma	állomáshelye						
VI. Kolozsvár	75. Kolozsvár	21	kolozsvári	Kolozsvár	1	Kolozsvár					
					2	Nagy-Enyed					
					3	Kolozsvár					
					4	Deés					
	22	maros- vásárhelyi	Maros-Vásárhely .	1	Maros-Vásárhely						
				2	Besztercze						
				3	Maros-Vásárhely						
				1	Nagy-Szeben						
	76. Nagy-Szeben	23	nagy- szebeni	Nagy-Szeben . . .	2	Déva					
					3	Erzsébetváros					
					1	Brassó					
					2	Fogaras					
	24	brassói	Brassó	3	Kézdi-Vásárhely						
				4	Csik-Szereda						
				VII. horvát-szlavon Zágráb	83. Zágráb	25		zágrábi	Zágráb	1	Zágráb
										2	Varasd
3	Belovár										
26	károly- városi	Károlyváros . . .	1		Károlyváros						
			2		Goszpics						
			3		Goszpics						
84. Eszék	27	sziszeki	Sziget		1	Sziget					
					2	Sziget					
					3	Uj-Gradiska					
28	eszéki	Eszék	1		Eszék						
			2		Eszék						
			3		Zimony						

Kimutatás

a m. kir. honvéd huszárezredek beosztásáról, elnevezéséről és béke-elhelyezéséről az 1898-ik évben.

Honvéd kerület	Honvéd lovás dan- dár	A h u s z á r e z r e d				
		elnevezése	száma	törzsének állomáshelye	osztályainak	
száma és székhelye					száma	állomáshelye
I. Budapest	2. Budapest	budapesti	1.	Budapest	I.	Budapest
					II.	Jászberény
	4. Debreczen	debreczeni	2.	Debreczen	I.	Gyula
					II.	Debreczen
II. Szeged	1. Szeged	szegedi	3.	Szeged	I.	Arad
					II.	Szeged
		kecskeméti	4.	Kecskemét	I.	Baja
					II.	Kecskemét
III. Kassa	4. Debreczen	kassai	5.	Kassa	I.	Kassa
					II.	Nyiregyháza
IV. Pozsony	2. Budapest	váci	6.	Vác	I.	Érsekújvár
					II.	Vác
V. Székes- fehérvár	3. Pécs	pápai	7.	Pápa	I.	Pápa
					II.	Zalaegerszeg
		pécsi	8.	Pécs	I.	Pécs
					II.	Keszthely
VI. Kolozsvár	4. Debreczen	maros- vásárhelyi	9.	Marosvásárhely	I.	Szamosújvár
					II.	Marosvásárhely
VII. horvát-szla- von Zágráb	3. Pécs	varasdi	10.	Varasd	I.	Varasd
					II.	Verőcze

A honvédcsapat

az 1873. évben.

JELMAC

1873 1873
 ■ ■ ■
 sz. zászlóalj sz. zászlóalj sz. zászlóalj
 sz. zászlóalj sz. zászlóalj sz. zászlóalj

A szám

1873

1873

ok elhelyezése

az 1898. évben.

NYARÁZAT.

1898 1873 1898

lovas-szászad lovas-osztály

lovas-szászad lovas-osztály

zás értelmezése:

1-02 zászlóalj
-20 szőrőlövész-osztály
1-28 gyalogezred
-III. (I-IV.) zászlóalj
10 lovaseszed
I-II. osztály

